

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie

Petr Červinka

**Trinitologie, pneumatologie a mariologie
v díle *De civitate Dei* svatého Augustina z Hippo**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.

Obor: Katolická teologie
Zaměření: Dogmatická teologie

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci 12. dubna 2011

Mé poděkování patří na prvním místě Bohu.

Dále velmi děkuji Prof. Ctiradu Václavu Pospíšilovi, Th.D., za odborné vedení práce, mnoho cenných rad a podnětů.

V neposlední řadě děkuji mé snoubence Mgr. Janě Schovajsové, Ph.D., za podporu a pečlivé přečtení celé práce.

OBSAH

Úvod	6
1 Život a dílo svatého Augustina z Hippo	9
1.1 Historický kontext.....	9
1.2 Život svatého Augustina	12
1.3 Dílo svatého Augustina.....	15
1.3.1 Chronologický přehled Augustinova díla	16
1.3.1.1 Spisy z období Augustinovy přípravy na křest.....	16
1.3.1.2 Spisy z období Augustinova kněžského působení.....	17
1.3.1.3 Spisy z období Augustinova biskupského působení	18
1.3.2 Tematický nástin Augustinova díla.....	21
1.4 Význam svatého Augustina pro západní církvev	22
1.5 Význam svatého Augustina v českých dějinách.....	23
1.6 Dílčí shrnutí	24
2 Základní fakta o díle <i>De civitate Dei</i>.....	26
2.1 Struktura díla.....	26
2.2 Obsah díla	26
2.2.1 Obsah první části.....	27
2.2.2 Obsah druhé části	28
2.3 Význam díla	29
3 Trinitologie v díle <i>De civitate Dei</i>.....	31
3.1 Kniha V.....	32
3.2 Kniha VII.....	33
3.3 Kniha IX.....	33
3.4 Kniha X.....	34
3.5 Kniha XI.....	36
3.6 Kniha XVI.....	41
3.7 Kniha XX.....	43
3.8 Dílčí shrnutí	44
4 Pneumatologie v díle <i>De civitate Dei</i>.....	46
4.1 Kniha I.....	46
4.2 Kniha IV.....	47

4.3	Kniha V.....	48
4.4	Kniha VI.....	48
4.5	Kniha VIII.....	49
4.6	Kniha X.....	51
4.7	Kniha XI.....	51
4.8	Kniha XII.....	53
4.9	Kniha XIII.....	54
4.10	Kniha XIV.....	56
4.11	Kniha XV.....	56
4.12	Kniha XVI.....	58
4.13	Kniha XVII.....	58
4.14	Kniha XVIII.....	59
4.15	Kniha XIX.....	63
4.16	Kniha XX.....	63
4.17	Kniha XXI.....	65
4.18	Kniha XXII.....	66
4.19	Dílčí shrnutí.....	67
5	Mariologie v díle <i>De civitate Dei</i>	69
5.1	Kniha II.....	69
5.2	Kniha IV.....	70
5.3	Kniha X.....	70
5.4	Kniha XVII.....	71
5.5	Kniha XVIII.....	71
5.6	Kniha XXII.....	72
5.7	Dílčí shrnutí.....	72
	Závěr	74
	Použité zkratky	77
	Prameny.....	79
	Literatura	80

Úvod

V průběhu svého studia jsem si mnohokrát kladl otázku, kterým tématem bych se ve své závěrečné práci měl zabývat. Zpočátku jsem uvažoval mimo jiné o hudbě nebo psychologii. Později mi však bylo jasné, že je třeba jít dál a nespokojit se jen s relativně snadno zpracovatelným tématem. Na začátku studia třetího ročníku oboru Katolická teologie jsem měl již jasno. Po uzavření prvních dvou ročníků, jež jsou zaměřeny převážně filosoficky, se začínou studenti ve třetím ročníku prezenčního studia seznamovat s dogmatickou teologií, jež je v rámci studia katolické křesťanské teologie klíčovou disciplínou. Je tou částí systematické teologie, která jde až k samotné podstatě víry, tedy k tomu, který sám je počátkem všeho viditelného i neviditelného,¹ k tomu, jenž sám chtěl, aby v jeho stvořeném světě existoval člověk,² k tomu, který rovněž chce, aby v lidských dějinách existovala církev,³ jako viditelné znamení jeho přítomnosti.

Pokud jde o volbu tématu v rámci dogmatické teologie, také jsem zpočátku váhal. První myšlenka se týkala *christologie* a *trinitologie*. S tím souvisela také volba autora a díla, kterému jsem se ve své práci chtěl věnovat. Nebylo to snadné. Po prvních nápadech, jako byl svatý Bonaventura nebo svatý Tomáš Akvinský, jsem raději zůstal stát nohama na zemi a zvolil si autora a dílo, jehož zpracování svou náročností není pro studenta teologie nedosažitelné. Pak bylo třeba zvolit úhel pohledu na vybrané dílo. Vzhledem k důležitosti osoby Ježíše z Nazareta z hlediska křesťanství⁴ se nabízí christologický⁵ úhel pohledu. Pokud budeme číst Augustinovo dílo *De civitate Dei* optikou christologie, zjistíme, že jde v tomto případě o velmi vděčné téma. Je třeba ovšem podotknout, že christologie v díle *De civitate Dei* je poměrně častým tématem studentských prací. Proto jsem nakonec sáhl po sice náročnějším (v souvislosti se zkoumaným dílem však méně častém) tématu, kterým je trinitologie.⁶ Dále pak jsem

¹ Srov. DH 150. Srov. KKC 279.

² Srov. Gn 2, 7. Srov. KKC 362. Srov. KSNC 108.

³ Srov. LG 2. Srov. KKC 759—780. Srov. Mt 16, 18n.

⁴ Srov. KKC 65. Srov. Žid 1, 2.

⁵ „...christologie je tou částí křesťanské teologie, která se věnuje tajemství osoby a díla Ježíše z Nazareta.“ POSPIŠIL, C. V., *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7195-000-9, s. 17. Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, Praha: Zvon, 1996, ISBN 80-7113-212-8, s. 107—108.

⁶ Trinitologie neboli trinitární teologie je částí dogmatické teologie, která se zabývá Boží trojjedností. Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, s. 372.

se chtěl ve své práci věnovat také *pneumatologii*⁷ nejen proto, že Duch svatý byl v dějinách teologie mnohdy opomíjenou osobou Trojice,⁸ ale také proto, že pneumatologie velmi úzce souvisí s christologií.⁹ Vzhledem k důležitosti osoby Ježíše z Nazareta pro křesťanskou teologii a tím tedy¹⁰ i pro mou víru a život, a vzhledem k výše uvedeným souvislostem jsem jako druhý úhel pohledu na Augustinovo dílo *O Boží obci* zvolil právě pneumatologii. Nakonec jsem ještě k uvedeným dvěma pohledům přidal také *mariologii*,¹¹ protože se přiznám, že po mých ne příliš šťastných zkušenostech s mariánskou úctou v církvi,¹² jsem v rámci svého teologického studia dospěl k závěru, že mariologie je rovněž velmi důležitou teologickou disciplínou.¹³ Vždyť kdo z lidí měl tu výsadu, že jeho život byl počat bez zatížení dědičné viny, kterou na lidstvo uvalil Adamův hřích? Nebo která z žen může říct, že porodila Božího Syna?¹⁴ Takovým člověkem, Marií — matkou našeho Spasitele, je třeba se tedy zabývat už jen pro to, že její výjimečné postavení bylo v záměru samotného Tvůrce.¹⁵

V naší práci se nejprve stručně podíváme na dobu, ve které severoafrický myslitel žil. Rovněž nás bude zajímat kulturní kontext, ve kterém žil, protože svým dílem reagoval na problémy své doby. Jeho život a tudíž tedy i jeho dílo vycházejí z konkrétního historicko-kulturního prostředí, které při četbě musíme mít neustále na zřeteli. Jedině tak se můžeme vyvarovat případných omylů v interpretaci. Pak

⁷ Pneumatologie je částí dogmatické teologie, která se zabývá tajemstvím třetí osoby Trojice. Srov. tamtéž, s. 248. Je však zvláštní, že heslo *pneumatologie* v Rahnerově teologickém slovníku nenacházíme.

⁸ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003, ISBN 80-7266-135-3, s. 7. Srov. tamtéž, 10—11.

⁹ Srov. tamtéž, s. 34. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ISBN 978-80-7195-123-0, s. 518—529.

¹⁰ Srov. Sk 4, 11.

¹¹ Mariologie, jak už sám název napovídá, je teologickou naukou o Marii, matce Ježíše z Nazareta. Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, s. 170—171.

¹² K doložení uvedené skutečnosti nemusíme chodit daleko. Stačí otevřít *Kancionál* a podívat se na texty některých zejména mariánských písní. Srov. *Kancionál, společný zpěvník českých a moravských diecézí*, Praha: Zvon, 1999, ISBN 80-7113-235-7, s. 225, 280, 297, 581, 633.

¹³ „Mariologie je součástí teologie, ba dokonce patří k její ústřední části, poněvadž ta tajemství spásy, s nimiž je Maria úzce spjata, jsou pro teologii ústřední záležitostí.“ MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, ISBN 80-7192-762-2, č. 13, s. 28. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Prezentace listu MPMA Matka Páně. Památka, přítomnost, naděje*, in VÍCHA, D. (ed.), *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně — Akta ze symposia pořádaného Katedrou systematické teologie dne 16. 9. 2003*, Olomouc: CMTF UP, 2004, ISBN 80-244-0787-6, s. 8.

¹⁴ Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 14, s. 28—29. Srov. tamtéž, č. 40, s. 53—54. „Jen první osoba Trojice a Maria z Nazareta mohou říci Ježíši z Nazareta: ‚Ty jsi můj Syn.‘“ POSPÍŠIL, C. V., *Maria — mateřská tvář Boha*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, ISBN 80-7192-949-2, s. 25.

¹⁵ Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 39, s. 52—53.

probereme přehledně jeho celoživotní dílo, které rozhodně není zanedbatelné. Jak později zjistíme, Augustin byl skutečně velmi horlivým pisatelem. Pak se podíváme na samotné zkoumané dílo *De civitate Dei* poněkud podrobněji. Budou nás zajímat období, kdy se sepisování díla věnoval. Vzhledem k trinitární analýze bude třeba přihlídnout k obdobím, kdy sepisoval své rozsáhlé dílo pojednávající o Nejsvětější Trojici, kterým je *De Trinitate*.¹⁶

V dalších kapitolách se pak budeme věnovat postupně zvolenými tématy. Nejprve to bude analýza z pohledu trinitární teologie. Toto téma jsme zařadili jako první, neboť trinitologie jako disciplína pojednává o tom, který je Počátkem všeho ostatního, o tom, který má jako jediný bytí sám ze sebe a vše ostatní má bytí od něj.¹⁷ Hledání trinitární tematiky se budeme zabývat v první řadě rovněž proto, že trinitární tajemství je základem křesťanské víry.¹⁸ Dále pak se budeme věnovat pneumatologii, protože Duch svatý je ten, který vychází z Boha Otce a Boha Syna.¹⁹ Posledním tématem pak bude mariologie. Přestože Maria má výsadní postavení mezi stvořenými lidmi,²⁰ je tvorem, má tedy nižší stupeň bytí než ti, kteří ji bytí dávají. Proto se analýze díla *De civitate Dei* z pohledu mariologie budeme věnovat až úplně na závěr.

Ještě je třeba dodat, že skutečnou teologii může člověk dělat jen v pokoře před Stvořitelem, protože v konečném důsledku nikdy nelze uchopit Boha lidským rozumem. I když lidský rozum a jeho schopnosti jsou darem Stvořitele, rozumové poznání Nejvyššího je možné vždy pouze do té míry, do jaké se sám Nejvyšší dá svému tvoru poznat. Proto pravou teologii lze dělat jedině na kolenou a s láskou, která musí být zaměřena rovněž na toho, jež je původcem veškeré lásky, protože sám Láskou je.²¹ Přejí bychom si, aby tato práce byla jedním z kamenů cesty k dalšímu poznání toho, k němuž nakonec všichni směřujeme.²²

¹⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 327.

¹⁷ Srov. KKC 290. Srov. KSNC 26. Srov. GS 36.

¹⁸ Srov. KKC 232—234.

¹⁹ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 31.

²⁰ Srov. PIUS IX., *Ineffabilis Deus*, č. 1, in POSPÍŠIL, C. V., *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000, ISBN 80-7266-061-6, s. 21—22.

²¹ Srov. 1 Jan 4, 8.16. Srov. KKC 214, 218—221. Srov. KSNC 54.

²² Srov. AUGUSTIN, *Confessiones*, 1, 1, český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, Praha: Kalich, 1999, ISBN 80-7017-301-7, s. 10. Srov. KSNC 109, 114.

1 Život a dílo svatého Augustina z Hippo

Abychom mohli hlouběji proniknout do myšlení pisatele námi zkoumaného díla, rozebereme nejprve jednotlivé historické souvislosti doby, ve které svatý Augustin žil. Bude nás tedy zajímat historicko-kulturní kontext. Abychom se vyhnuli případným mylným interpretacím, musíme nejprve pochopit změny, ke kterým došlo v římské říši Augustinovy doby. Rovněž nás musí zajímat souvislosti z hlediska života církve, kam patří nejrůznější bludná učení, proti kterým církev bojovala. Uvidíme také, že v boji proti mnohým bludům sehrál klíčovou roli právě biskup z Hippo, kterého můžeme právem nazvat horlivým bojovníkem za čistotu víry. Dále pak se budeme věnovat osobě samotného svatého Augustina, tedy jeho životnímu příběhu se všemi souvislostmi. V neposlední řadě nás bude zajímat Augustinovo rozsáhlé životní dílo. Vzhledem k tomu, že člověk je v průběhu svého pozemského života neustále na cestě, vyvíjí se v průběhu času také jeho poznání. Proto nám náhled na literární dílo severoafrického myslitele může osvětlit mnohé na první pohled skryté souvislosti. Z důvodu rozsáhlosti Augustinova literárního díla nejprve uvedeme jeho chronologický a následně rovněž tematický přehled. V závěru kapitoly se pak krátce zastavíme u významu svatého Augustina jak pro celou západní církev, tak konkrétně pro církev v českých zemích.

Přestože doba, ve které žil Augustin, byla zásadně odlišná od současnosti, v duchovním rozměru se příliš nelišila. Ostatně, kdo chce vědět více o Augustinových životních bojích, může sáhnout po jeho *Confessiones* (Vyznání), ve kterých najde autorovo svědectví o tom, jak je náročné žít lidský život. Životní cesta svatého Augustina je pěkným dokladem skutečnosti, že nikdy není pozdě začít žít dobře a správně. I když někdy člověk velkou část svého života promarní, může po svém uvědomění a konverzi žít plnohodnotným plodným životem ve vydanosti Bohu.

1.1 Historický kontext

Od dob Milánského ediktu císaře Konstantina došlo v celé Římské říši k všestrannému rozkvětu křesťanství. Po staletích pronásledování křesťanství konečně získalo převahu a mělo dokonce oporu v císaři. Po císaři Konstantinovi ovšem nastalo období úpadku, které nakonec vyústilo do rozpadu říše. Ten byl způsoben na jedné straně vnitřním rozkladem státu z důvodu mravního úpadku i nezřízené touhy po moci

mnohých vojevůdců.²³ Na straně druhé pak byl způsoben vnějším útokem barbarských kmenů. Přestože byl Řím pokládán za věčný, jeho obyvatelé žili dlouhodobě pod hrozbou dobytí města.²⁴

Pokud jde o život církve v období po milánském ediktu, ve kterém se nemusela obávat bezprostředního ohrožení ze strany světské moci, je třeba říct, že na jedné straně se mohlo křesťanství začít plně rozvíjet, na druhé straně však muselo o to více čelit nejrůznějším bludům, které se začaly vyskytovat v mnohem větší míře právě v období relativního klidu. Mezi hlavní bludy Augustinovy doby patřil *donatismus*, *pelagianismus*, *manicheismus*, a *sabellianismus*. Přibližme nyní v krátkosti uvedené bludy.

Donatismus bylo silně rigoristické severoafrické hnutí, pojmenované po biskupovi Donatovi z Kartága, a v době života svatého Augustina bylo poměrně dobře organizované. Mělo rovněž církevně právní strukturu. Jeho počátkem byly konflikty mezi některými svědky mučednictví z doby pronásledování církve a těmi, kteří pod nátlakem pronásledovatelů odpadli. Tvrdost donatistů pak spočívala v požadavku opakování křtu a ostatních svátostí v případě odpadlíků, kteří se chtěli vrátit do společenství svátostí.²⁵ Donatismus, který si nárokoval církevní charakter, měl v každém biskupském městě také svého biskupa. V severní Africe byl donatismus poměrně populární a snahy o jeho potlačení nebyly úspěšné ani ze strany církevních představitelů, ani světské moci.²⁶

Pelagianismus byl přibližně o jedno století mladší blud. Byl pojmenován po britském mnichu Pelagioví, který se pohoršoval nad nedokonalostmi věřících křesťanů v Římě. To ho dovedlo nakonec k formulaci učení, ve kterém v podstatě zpochybnil spasitelský význam oběti Ježíše Krista a Boží milosti nutně potřebné ke spáse člověka. Podle jeho nauky, která byla v ostrém rozporu se základními kameny křesťanské víry, si člověk vlastně stačil sám a žádného Boha ani jeho Syna nepotřeboval.²⁷ Pelagianismus byl odsouzen na synodě v Kartágu v roce 417 nebo 418.²⁸

²³ Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7192-212-9, s. 11.

²⁴ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, Řím: Křesťanská akademie, 1979, s. 5—6.

²⁵ Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, s. 70.

²⁶ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993, ISBN 80-7067-285-4, s. 155.

²⁷ Srov. tamtéž, s. 158. Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, s. 242.

²⁸ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 159.

Manicheismus bylo učení o spáse íránského proroka Maniho v polovině 3. století.²⁹ Mani, který označoval sám sebe za Utěšitele, kterého slíbil Ježíš apoštolům, tvrdil, že jeho nauka je vědecká a rozumově dokazatelná. Z tohoto důvodu se stal manicheismus nebezpečím hlavně pro vzdělané intelektuály. Manicheismus byl určitou formou gnosticizmu, spočívající v radikálním dualismu a přísné zdrženlivosti jak od sexuálního života, tak od nejrůznějších pokrmů. Manichejci nesměli jíst například maso, pít víno atd. Naopak měli jíst ovoce a zeleninu. Malé množství vyznavačů manicheismu bylo „vyvolených“, ostatní pak byli nazýváni „auditoři“ („naslouchající“). Jejich úkolem bylo kromě konání dobrých skutků sloužit „vyvoleným“. Svým jednáním se snažili o to, aby se mohli v posmrtném životě narodit jako „vyvolení“.³⁰ Tento blud se rozšířil až do střední a východní Asie, kde nakonec ve 14. století zanikl.³¹

Sabellianismus byl trinitárním bludem v podstatě popírajícím Trojici. Bůh se v dějinách spásy podle sabellianismu zjevoval pouze tak, aby mohly být nazírány jednotlivé osoby a vztahy mezi nimi. Striktně jediný Bůh se v určitých etapách dějin tedy zjevoval jako Bůh Otec, po vtělení jako Bůh Syn a po nanebevstoupení jako Duch svatý. Tento blud tedy tvrdí, že Bůh lže. Zjevoval by se totiž jiný, než jaký ve skutečnosti je, což je v rozporu s faktem, že Bůh je Pravda.³²

Pokud se podíváme na dějiny papežství v době života svatého Augustina, zjistíme, že se ve službě Petrova nástupce vystřídalo hned několik papežů. Do roku 384 byl římským biskupem Damasus I., za jehož působení se konal mimo jiné například 1. konstantinopolský koncil. Po něm byl jmenován Siricius, který zastával úřad do roku 399. Anastasius I. byl papežem po Siriciovi, ovšem jen krátce. Roku 402 nastoupil do úřadu Inocens I., po němž byl od roku 417 římským biskupem Zosimus. Ten byl v úřadu přibližně jeden rok. Bonifác I. byl papežem od roku 418³³ a po něm byl jmenován do úřadu Petrova nástupce v roce 422 Celestin I.³⁴

²⁹ Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, s. 165.

³⁰ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 23—24. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 18.

³¹ Srov. RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, s. 165.

³² Srov. 2 Sam 7, 28; Jan 14, 6. Srov. KKC 144, 159, 214—217, 231, 459, 889, 1031, 1039, 1381, 1698, 1814, 2151, 2464—2466, 2614. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 36.

³³ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 159.

³⁴ FRANZEN, A., *Malé dějiny církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7195-082-3, s. 362—363.

1.2 Život svatého Augustina

Svatý Augustin, vlastním jménem Aurelius³⁵ Augustinus byl synem pohanského otce Patricia³⁶ a křesťanské matky Moniky.³⁷ Narodil se 13. listopadu 354 v numidském městečku Thagaste, dnešní Souk Ahras v Alžíru.³⁸ Po narození mu jeho matka zajistila, aby byl označen znamením kříže a očištěn solí jako katechumen. Pokřtít ho však nedala.³⁹ Od mládí ho svědomitě vedla k lásce ke svému Stvořiteli a Spasiteli. Základní školu navštěvoval Augustin ve svém rodném městě, vyšší školu pak v sousední Madauře, kde také započal své vysokoškolské studium, které pak dokončil v Kartágu. Jeho otec se mu, jakožto nejnadanějšímu synu, snažil zajistit kvalitní vzdělání. Protože však Augustinovo studium bylo pro jeho rodiče nákladné, musel jej Augustin ve svých šestnácti letech na rok přerušit.⁴⁰ Dostudovat pak mohl až za pomoci jednoho ze svých přátel.⁴¹ Přestože byl Augustin vychován v křesťanství, v době studia se od něj odklonil. To později přičítal nedostatku Boží milosti, kterou by býval dostal prostřednictvím křtu.⁴² V sedmnácti letech uzavřel svazek konkubinátu. V osmnácti letech (v roce 372), se mu narodil jediný syn, kterému dal jméno Adeodatus.⁴³

Co se týče Augustinova vzdělání, byl literárně vzdělaným réтором.⁴⁴ Jelikož neměl prostředky na studium filosofie v Athénách nebo Alexandrii (tehdejších uznávaných centrech filosofie), a jelikož ho věda o poznání velmi zajímala, studoval ji tedy jako samouk. Zdrojem jeho filosofického studia byly hlavně Ciceronovy spisy,

³⁵ Augustin byl římským občanem, naturalizován Caracallovou konstitucí z roku 212. Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 14.

³⁶ Patricius byl statkářem a členem provinční honorace, třídy curiales v Thagaste. Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 14. Srov. FRANZEN, A., *Malé dějiny církve*, s. 75. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 11. „Nejstarší životopisec, Possidius, naopak označuje oba rodiče za křesťany a Augustin říká, že jeho otec byl katechumen.“ Tamtéž.

³⁷ Památku svaté Moniky si připomínáme 27. srpna, den před památkou svatého Augustina. Srov. LITURGICKÝ INSTITUT V PRAZE, *Misál na každý den liturgického roku*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-429-6, s. 2068.

³⁸ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 13. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 327. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, ISBN 80-7192-516-0, s. 37. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 11.

³⁹ Přestože byl křest dětí již běžnou praxí tehdejší církve, uděloval se většinou výjimečně. Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 14.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 14. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 15.

⁴¹ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 14—15.

⁴² Srov. FRANZEN, A., *Malé dějiny církve*, s. 75.

⁴³ „Bohem darovaný“ KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 14.

⁴⁴ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 15—18. Srov. tamtéž, s. 50.

přestože se sám odvolával na četbu Hortensia.⁴⁵ Pokusil se také o studium Písma svatého, které ovšem nenaplnilo jeho kritické intelektuální očekávání. Katolické náboženství bylo podle něj vhodné tak akorát pro prosté lidi, nikoli však pro lidi vzdělané. Augustin byl naopak osloven manicheismem, ve kterém viděl vyšší formu křesťanství. Ten alespoň během počátečních několika let uspokojoval Augustinovy náboženské a intelektuální potřeby.⁴⁶ V roce 374, po devíti až deseti letech sympatizování, se k této sektě nakonec přidal a usiloval v ní o stupeň „auditora“. Na scestí manicheismu strhl také několik svých přátel.⁴⁷

Po smrti svého otce si musel brzy hledat zaměstnání. Nejprve vyučoval ve svém rodném městě Thagaste, ale brzy začal působit jako učitel rétoriky přímo v Kartágu, kde pak učil osmnáct let. Po krátké době přednášení v Římě působil od roku 384 jako profesor rétoriky také v Miláně, císařské rezidenci, kde měl v úmyslu začít budovat svou slibnou politickou kariéru.⁴⁸ S odchodem z Říma se rozešel také se sektou manichejců, která ho již neuspokojovala. Kontakty s mnohými manichejci však hned nepřerušil.⁴⁹ Po opuštění s manicheismem se připojil k jedné z forem stoicismu.⁵⁰

Vzhledem k nutnosti řešení mnohých problémů jeho syna Adeodata, považovala jeho matka za správné, aby se Augustin oženil. S matkou svého syna — ženou, se kterou žil v konkubinátu — se ovšem oženit nemohl. Jednak takový sňatek neumožňoval císařský zákon, protože byla ženou nižšího původu, a jednak si to nepřála ani Augustinova matka. I když byl pro Augustina rozchod s konkubínou těžký, v roce 385 se s ní rozešel. Jeho matka pro něj našla vhodnou ženu, se kterou se ale mohl oženit nejdříve za dva roky. Protože však neměl dostatek zdrženlivosti, brzy si našel druhou konkubínu.⁵¹

V Miláně na Augustina zapůsobila kázání biskupa Ambrože. Zpočátku byl však jeho posluchačem pouze ze zájmu o řečnické umění. Ambrož byl totiž vynikajícím rétorem. Později ale, především díky Ambrožovým alegorickým výkladům Písma svatého,⁵² proniklo Boží slovo také do Augustinova srdce a po těžkých vnitřních bojích

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 18.

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 24. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 18.

⁴⁷ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 24.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 20. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 16.

⁴⁹ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 25.

⁵⁰ Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, Praha: Oikúmené, 2006, ISBN 80-7298-172-2, s. 19.

⁵¹ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 22. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 14—15.

⁵² Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 22.

24. dubna 387⁵³ spolu se svým synem Adeodatem přijal od Ambrože křest. Den Augustinova znovuzrození byl nepochybně nejradostnějším dnem jeho matky, která se za jeho obrácení mnoho let vytrvale modlila. Zemřela pouhý rok poté. Po přijetí křtu začal severoafrický myslitel svými spisy bojovat proti manicheismu.⁵⁴ Roku 388 se Augustin vrátil nejprve do Kartága a pak do svého rodného města,⁵⁵ kde žil s několika přáteli v ústraní klášterním životem. Přesto však byl ve městě dosti známým. Na svých cestách rovněž zavítal do města Hippo.⁵⁶ Roku 391 v průběhu jedné bohoslužby biskup Valerius, působící v Hippo, sdělil věřícím, že potřebuje spolupracovníka. Někteří věřící, kteří si všimli ve shromáždění Augustina, jej přivedli k biskupovi. Valerius pak překvapeného Augustina přiměl k přijetí kněžství. Po vysvěcení jej určil za svého nástupce. Roku 395 byl pak Augustin vysvěcen na biskupa. Jako pomocný biskup byl přidělen Valeriovi, po němž byl pak v Hippo biskupem až do své smrti 28. srpna 430.⁵⁷

Augustin brzy po vysvěcení na biskupa začal bojovat proti donatismu. Napsal 17 polemických spisů proti tomuto bludu. Účastnil se také synody v Kartágu v roce 411, která měla velký význam v boji proti donatistům. Katolická strana sice zvítězila, ale donatističtí biskupové se podle výsledku synody stejně nezařídili. Tato skutečnost přiměla Augustina na základě mylné interpretace verše Lk 14, 23 k přesvědčení, že pravou křesťanskou víru v jediného Boha je třeba vnutit za každou cenu všem, kteří ji nevyznávají, tedy jak heretikům, tak pohanům. Augustin zastával mínění, že v tomto případě se tak násilím poslouží lásce, protože heretiky, kteří sešli ze správné cesty ke spáse, je třeba přinutit k návratu zpět do katolické církve. Augustin byl první, kdo biblicky obhajoval použití násilí ve věcech víry. Neměl ovšem tušení, jakým důsledkům jeho nesprávná interpretace podobenství o velké hostině později povede. Sám trest smrti pro heretiky neschvaloval.

Svatý Augustin sehrál velmi důležitou úlohu rovněž v boji s pelagianismem. Poté, co papež Zosimus hned neprohlédl závažnost bludu, postavili se rázně proti pelagianismu afričtí biskupové. Sám Augustin se pustil do boje s pelagianismem s velkým osobním nasazením, protože dobře věděl ještě z dob před svým narozením

⁵³ Srov. LITURGICKÝ INSTITUT V PRAZE, *Misál na každý den liturgického roku*, s. 2069.

⁵⁴ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 37.

⁵⁵ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, New York: Dorset Press, 1986, ISBN 0-088029-098-6, s. 74 a 132.

⁵⁶ Dnešní Annaba. Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 28.

⁵⁷ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 167. Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 28. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 41.

z vody a z Ducha svatého, jak slabá a ubohá je lidská přirozenost, která bez pomoci Boží milosti nezmůže prakticky nic. Proti pelagianismu bojoval přibližně od roku 412 až do konce svého života⁵⁸ a napsal proti němu deset spisů.⁵⁹ Jeho hlavním přínosem bylo, že na základě Písma svatého jasně formuloval katolickou nauku o základech křesťanského života. Jeho úvahy se týkaly dědičného a osobního hříchu (negativní teologie) a milosti a ospravedlnění (pozitivní teologie). Jeho negativní postoj vůči pelagianismu se projevil ovšem v jeho extrémním zdůrazňování Boží milosti a predestinaci. Tyto jeho postoje jsou ovšem také v rozporu s pravověrnou katolickou naukou a později byly zneužity některými protestantskými teology.⁶⁰

Velmi pozoruhodná je Augustinova snaha revidovat své spisy, jak uvidíme v následujícím rozboru jeho díla. Na samém sklonku života se ještě vrací ke svým dřívějším dílům, což vypovídá o jeho velké pečlivosti a pocitu odpovědnosti.⁶¹ Svatý Augustin zemřel 24. srpna 430 v době, kdy bylo jeho biskupské město Hippo obléháno Vandaly.⁶²

1.3 Dílo svatého Augustina

Augustin byl opravdu velmi horlivým pisatelem. Ve svých spisech se dotkl téměř všech problémů, které v jeho době západní církve prožívala. Vedle velkého množství Augustinových kázání,⁶³ apologetických a polemických spisů, napsal také dogmatické, exegetické a etické spisy. Dokladem jeho básnického nadání je báseň *De anima* (O duši).⁶⁴ Chceme-li ale zmapovat Augustinovu rozsáhlou literární činnost, bude vhodné, když se na jeho dílo podíváme nejprve chronologicky.

⁵⁸ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 37.

⁵⁹ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 159.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 160.

⁶¹ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 33—34.

⁶² Srov. tamtéž, s. 7.

⁶³ „Na prvním místě Augustinovy literární činnosti stojí jeho kázání, jichž se zachovalo na 500. K nim přistupují výklad na evangelium sv. Jana (Tractatus in Ioannis evangelium) a výklad Žalmů (Enarrationes in Psalmos), které byly předneseny ve formě homilií.“ KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 167.

⁶⁴ Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 49.

1.3.1 Chronologický přehled Augustinova díla

Přestože začal Augustin psát už před svou konverzí,⁶⁵ my se zaměříme na jeho pozdější díla, ve kterých můžeme najít jeho často originální přístup k nejrůznějším filosofickým a teologickým otázkám.

1.3.1.1 Spisy z období Augustinovy přípravy na křest

V době své přípravy na křest napsal několik filosofických spisů.⁶⁶ V roce 388 napsal dílo *De quantitate animae* (O velikosti duše),⁶⁷ ve kterém dokazuje nehmotnost duše.⁶⁸ Další jeho spisy z období po přijetí křtu *De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum* (O zvycích katolické církve a o zvycích manichejců) a první kniha díla *De libero arbitrio* už odrážejí jeho boj s bludem, jehož sám byl v určitém období svého života stoupencem.⁶⁹ Nezahálel ani po návratu do svého rodného města Thagaste. Zde dopsal dílo *De musica* (o rytmu), jež začal psát ještě v Miláně.⁷⁰ Dále sepsal dílo *De magistro* (O učiteli) určené k výchově syna Adeodata, *De diversis quaestionibus* (O různých otázkách), věroučný spis, ve kterém se zabývá filosofickými, exegetickými, dogmatickými a praktickými otázkami. Dokončil jej v roce 396. Nakonec uveďme ještě dva polemické spisy proti manicheismu, kterými jsou *De Genesi contra*

⁶⁵ V *Confessiones* nacházíme doklad o jeho ranných spisech *De pulchro et Apto* (O krásném a vhodném), které věnoval Hieriovi. Spisy se nedochovaly. Srov. AUGUSTIN, *Confessiones*, 4, 13, český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 110. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 40. Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 17.

⁶⁶ *Contra academicos* (Proti akademikům) je spisem, ve kterém se staví proti skepticizmu akademiků. Pravda je podle Augustina poznatelná. Spis *De beata vita* (O blaženém životě) pojednává o podstatě blaženého života, jíž je poznání pravdy. *De ordine* (O řádu) se zabývá postavením zla v Božím řádu stvoření a *Soliloquia* (Samomluvy) jsou neukončenými rozhovory se sebou samým o Bohu a o duši. Poté začal psát dílo, které na *Soliloquia* navazuje s názvem *De immortalitate animae* (O nesmrtelnosti duše). Dílo však již nedokončil. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 167. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 40—41. Podrobný chronologický přehled Augustinových děl lze nalézt v BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 16, 74—77, 184—187, 282—285, 378—379 a v KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., *Chronologický přehled Augustinových spisů*, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 553—559.

⁶⁷ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 74. Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., *Chronologický přehled Augustinových spisů*, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 553.

⁶⁸ Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 41.

⁶⁹ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 167.

⁷⁰ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 74.

Manichaeos (O Genezi proti manichejcům), a *De vera religione* (O pravém náboženství). Poslední jmenovaný dopsal v roce 391.⁷¹

1.3.1.2 Spisy z období Augustinova kněžského působení

Z doby svého kněžského působení nám severoafrický myslitel zanechal rovněž hodně spisů. Z roku 391 jsou to díla *De utilitate credendi ad Honoratum* (O užitečnosti víry Honoratiovi), *De duabus animabus contra Manichaeos* (O dvou duších proti manichejcům) a druhá a třetí kniha díla *De libero arbitrio*. O rok později sepsal Augustin *Acta seu disputatio contra Fortunatum Manichaeum* (Akta aneb disputace s manichejcem Fortunatem)⁷² a *Enarrationes in Psalmos* (Výklady žalmů).⁷³ Kromě posledního uvedeného jsou všechna tato díla zaměřena opět proti manicheismu. Je vidět, že Augustin stále pocíťoval nutnost vypořádat se s bludem, kterému kdysi na několik let podlehl. Z roku 393 je kázání *De fide et symbolo* (O víře a symbolu⁷⁴). Z téhož roku je také dílo *De Genesi ad litteram imperfectus liber*. V roce 394, před vysvěcením na biskupa, sepsal ještě díla *Psalmus contra partem Donati* (Žalm proti donatistům), *De sermone Domini in monte* (O Pánově kázání na hoře), *Expositio quarundam propositionum epistolae ad Romanos* (Výklad některých míst listu Římanům), *Epistolae ad Romanos inchoata expositio* (Začátek výkladu listu Římanům), *Expositio epistolae ad Galatas* (Výklad listu Galatánům), *De Mendacio* a *De continentia*.⁷⁵

⁷¹ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 74. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 167.

⁷² Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 43—44. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 170.

⁷³ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 74.

⁷⁴ Pojmeme symbol (latinsky symbolum) je zde myšleno vyznání víry. Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, ISBN 80-7192-618-3, s. 127—128.

⁷⁵ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 76. Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., Chronologický přehled Augustinových spisů, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 554. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 48—49.

1.3.1.3 Spisy z období Augustinova biskupského působení

Jako biskup pokračoval prostřednictvím svých spisů v boji proti donatismu. S maximálním nasazením se rovněž pustil do boje s pelagianismem. Z roku 396, který byl prvním rokem Augustinova biskupského působení, je spis *De diversis quaestionibus ad Simplicianum*, ve kterém odpovídá římskému presbyterovi Simplicianovi, jenž byl pomocníkem biskupa Ambrože, na otázky z listu svatého apoštola Pavla Římanům a pět otázek z Knih královských. Ze stejného roku je rovněž dílo proti manicheismu *Contra Epistolam Manichaei quam vocant fundamenti* (Proti základnímu listu Maniho),⁷⁶ věroučné dílo všeobecné povahy *De agone christiano* (O smrtelném zápase křesťanů)⁷⁷ a také rozpracoval známé již zmiňované dílo *De doctrina christiana* (O křesťanské nauce), jenž pak dopsal až na sklonku svého života v roce 426. O rok později začal sepisovat *Quaestiones evangeliorum* (Otázky k evangeliím), na nichž pracoval tři roky, *Contra Faustum Manichaeum* (Proti manichejci Faustovi), jenž dokončil v následujícím roce, a své nejznámější dílo *Confessiones* (Vyznání), které dopsal v roce 401.⁷⁸ Z následujícího roku 398 pak máme jeho spis *Contra Felicem Manichaeum* (Proti manichejci Felixovi). V roce 399 sepsal *De natura boni contra Manichaeos* (O přirozenosti dobra), *Contra Secundinum Manichaeum* (Proti manichejci Secundinovi) a *Adnotationes in Job*. Začal také pracovat na spisu *De catechizandis rudibus*, jenž dokončil o rok později, a na svém velkém díle *De Trinitate* (O Trojici), které dokončil v roce 419. V roce 400 kázal *De fide rerum, quae non videntur* (O víře ve věci, které nelze vidět) a sepsal také *De consensu evangelistarum* (O shodě evangelistů), *Contra epistolam Parmeniani* (Proti Parmenianovu listu), *De baptismo parvulorum contra Donatistas* (O křtu maličkých proti donatistům),⁷⁹ jenž dopsal v následujícím roce, a dílo *De opere monachorum*, ve kterém odmítá nárok mnichů žít bez tělesné práce jen z darů věřících. Poslední zmiňovaný spis je rovněž dokladem skutečnosti, že Augustin se nezdíral vyjadřovat rovněž k otázkám, které s výkonem jeho úřadu přímo nesouvisely.⁸⁰ V roce 401 napsal *De bono coniugali* a *De sancta*

⁷⁶ Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 43—44. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 170.

⁷⁷ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 168.

⁷⁸ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 184. Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., *Chronologický přehled Augustinových spisů*, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 555.

⁷⁹ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 156.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 168.

virginitate. V tomtéž roce začal psát dílo *Contra litteras Pettiliani Donatistae Cirtensis episcopi* (Proti listu donatisty Petiliana, biskupa z Cirty), jež dopsal o čtyři roky později, a *De Genesi ad litteram*, které dokončil v roce 414. Spis *Ad catholicos epistola contra Donatistas, vulgo de unitate ecclesiae* (O jednotě církve proti donatistům) je z roku 405. Z let 405—406 je dílo *Contra Cresconium grammaticum partis Donati* (Proti gramatikovi Cresconiovi, přívrženci donatistů) a o rok později se Augustin pustil do psaní *De divinatione daemonum* (O zbožštění démonů). V následujícím roce 407 začal pracovat na výkladu evangelia podle Jana *Tractatus in Ioannis evangelium*, jež dokončil v roce 417, a na výkladu Janových listů *Tractatus in epistulam Ioannis ad Parthos*, který dopsal o rok dříve.⁸¹ V letech 408—409 pak sepsal *Quaestiones expositae contra paganos*.⁸² V roce 410 sepsal jeden spis proti manicheismu *Contra Adimantum Manichaei discipulum* (Proti manichejci Adimantovi) a jeden proti donatismu *De unico baptismo contra Petilianum ad Constantinum* (O jediném křtu proti Petilianovi).⁸³ O rok později se pustil do psaní spisu proti donatismu *Breviculus collationis cum Donatistas* (Zpráva o náboženském rozhovoru s donatisty) a prvního spisu proti pelagianismu *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum* (O vinách a odpuštění hříchů a o křtu dětí), který obsahuje v podstatě celou jeho nauku o dědičné vině a o milosti včetně jejího biblického zdůvodnění. Poslední zmiňované spisy, jež začal psát v roce 411, dokončil o rok později, v roce 412, kdy také napsal spis navazující na *Breviculus collationis cum Donatistas*, kterým je *Ad Donatistas post collationem*. Z téhož roku nám zanechal rovněž protipelagianistický spis *De spiritu et littera* (O duchu a zákonu). O rok později, v roce 413, sepsal *De fide et operibus* (O víře a činech), jež pojednává o vlastnostech a povinnostech kandidátů křtu,⁸⁴ a začal rovněž pracovat na díle *De natura et gratia*, na němž pracoval dva roky a také se pustil do svého rozsáhlého díla *De civitate Dei*, jež dokončil v roce 427. V roce 414 pak sepsal dílo *De bono viduitatis* a o rok později *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas. De perfectione iustitiae hominis* (O zdokonalení lidské

⁸¹ Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., Chronologický přehled Augustinových spisů, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 556.

⁸² Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 186. Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., Chronologický přehled Augustinových spisů, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 556.

⁸³ Srov. tamtéž, s. 557.

⁸⁴ Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 43. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 168.

spravedlnosti) je z let 414—415.⁸⁵ O dva roky později, v roce 417, sepsal spisy *De gestis Pelagii* a *De patientia*. V roce 418 sepsal *De gratia Christi et de peccato originali* (O Kristově milosti a prvotním hříchu), *Gesta cum Emerito Caesareensi Donatistarum episcopo* (Zpráva o veřejném setkání s donatistickým biskupem z Cesareje) a *Contra sermonem Arianorum*, jež dokončil o rok později. V letech 419—421 pak *Locutiones in Heptateuchum*, *Quaestiones in Heptateuchum*, *De nuptiis et concupiscentia* (O sňatcích a touze), *De anima et eius Origine* a *De coniugiis adulterinis* (O cizoložných manželstvích). V roce 420 sepsal druhý spis, týkající se dovolenosti a nedovolenosti lži *Contra mendacium*.⁸⁶ Z let 420—421 jsou spisy *Contra adversarium legis et prophetarum* a *Contra duas epistolas Pelagianorum* (Proti dvěma Pelagiovým listům).⁸⁷ V roce 421 začal psát spis *Contra Gaudentium Donatistarum episcopum* (Proti donatistickému biskupovi Gaudentiovi),⁸⁸ jež dokončil o rok později, *Contra Iulianum, Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate* (Vavřincova příručka o víře, naději a lásce), který je souhrnným výkladem křesťanské nauky podle apoštolského vyznání víry⁸⁹ a jež dokončil v roce 423 a *De cura pro mortuis gerenda* (O péči o zemřelé), který dopsal v roce 424, a ve kterém odpovídá na otázku, jaký prospěch může mít mrtvý, je-li pohřben v bazilice blízkosti hrobu světce. V letech 422—425 pak Augustin napsal dílo *De octo Dulciti quaestionibus* (O osmi otázkách Dulcitiových) a v letech 426—427 spisy *De gratia et libero arbitrio* a *De correptione et gratia*. Ve stejném období se věnoval rovněž opravám mnoha svých předcházejících děl ve spisu *Retractationes*. Dílo *Collatio cum Maximino Arianorum episcopo* je z období let 427—428. *Contra Maximinum Arianorum episcopum* a *De haeresibus ad Quodvultdeum* (O herezích) jsou z roku 428. V tomtéž roce se biskup z Hippo ještě pustil do spisů *De praedestinatione sanctorum* a *De dono perseverantiae*, která dokončil o rok později,

⁸⁵ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 282.

⁸⁶ Prvním spisem na uvedené téma byl spis *De Mendacio* z doby před Augustinovým biskupským svěcením z let 394—395. Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., Chronologický přehled Augustinových spisů, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 554.

⁸⁷ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 284.

⁸⁸ Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 44—45.

⁸⁹ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 168. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 42.

a v letech 429—430 sepsal *Tractatus adversus Iudaeos, Contra secundam Iuliani responsionem opus imperfectum*.⁹⁰

1.3.2 Tematický nástin Augustinova díla

Vidíme, že orientace v tak rozsáhlém Augustinově díle není snadná. A to jsme vůbec neuváděli jednotlivé dopisy a kázání.⁹¹ Na závěr našeho představení literární činnosti severoafrického myslitele provedme tedy malou tematickou rekapitulaci. Připomeňme, že hlavní význam Augustinova díla z hlediska dogmatické teologie spočívá zejména v jeho potírání bludů donatismu,⁹² pelagianismu⁹³ a manicheismu. Psal, jak již bylo uvedeno, rovněž spisy věroučné,⁹⁴ exegetické atd.

K našim trinitárním úvahám nad dílem *De civitate Dei* bude užitečné, když se nejprve seznámíme s autorovým způsobem promýšlení trinitárního tajemství. Zastavme se tedy krátce u Augustinova *De Trinitate*, jež je bezesporu autorovým nejdůležitějším

⁹⁰ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 378. Srov. KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., Chronologický přehled Augustinových spisů, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 558—559.

⁹¹ Případně zájemce odkazujeme opět na podrobný chronologický přehled Augustinových děl, jež lze nalézt v BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 16, 74—77, 184—187, 282—285, 378—379 a v KARFÍKOVÁ, L., VENTURA, V., Chronologický přehled Augustinových spisů, in AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, s. 553—559.

⁹² De baptismo parvulorum contra Donatistas; Psalmus contra partem Donati; Contra epistolam Donati; Contra partem Donati; Contra epistolam Parmeniani; Contra quod attulit Centurius a Donatistas; Contra litteras Pettiliani Donatistae Cirtensis episcopi; Ad catholicos epistola contra Donatistas, vulgo de unitate ecclesiae; Contra Cresconium grammaticum partis Donati; Probationum et testimoniorum contra Donatistas; Contra nescio quem Donatistam; Admonitio Donatistarum de Maximianistis; De unico baptismo contra Petilianum ad Constantinum; De Maximianistis contra Donatistas; Breviculus collationis cum Donatistis; Ad Donatistas post collationem; Ad Emeritum Donatistarum episcopum; Sermo ad Caesareensis ecclesiae plebem Emerito praesente habito; Gesta cum Emerito Caesareensi Donatistarum episcopo a Contra Gaudentium Donatistarum episcopum. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 44—45. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 156.

⁹³ De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum; De spiritu et littera; De natura et gratia; De perfectione iustitiae et hominis; De gratia Christi et de peccato originali; Contra duas epistolas Pelagianorum; De nuptiis et concupiscentia a Contra Julianum haeresis Pelagianae defensorem. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 159. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 46—47.

⁹⁴ De agone christiano; Speculum; De mendacio; Contra mendacium; De bono coniugali; De sancta virginitate; De bono viduitatis; De continentia, De patientia; De Trinitate; De doctrina christiana; De fide et symbolo; Sermo de symbolo ad catechumenos; De octo Dulcitii quaestionibus; De fide rerum, quae non videntur; Enchiridion ad Laurentium, sive de fide, spe et caritate; De diversis quaestionibus; De diversis quaestionibus ad Simplicianum; De coniugiis adulterinis; De cura gerenda pro mortuis; De fide et operibus. Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 168. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 42—43.

dogmatickým dílem. *De Trinitate* psal Augustin v rozmezí dvaceti let.⁹⁵ Je tedy zřejmé, že v průběhu tak dlouhé doby se musel nutně změnit způsob autorova promýšlení trinitárního tajemství.⁹⁶

1.4 Význam svatého Augustina pro západní církve

Ještě považujeme za důležité zmínit se o významu svatého Augustina pro západní církve. Kromě toho, že byl Augustin horlivým obhájcem víry a bojovníkem proti všem, kteří se ji pokoušeli jakýmkoli způsobem zkreslit, stal se rovněž pro mnoho křesťanů vzorem hodným následování. Často se také stávalo, že ještě před tím, než se sám rozhodl některé své spisy dát do oběhu mezi lidmi, rozšířili je potají jeho horliví přátelé,⁹⁷ kněží, písaři nebo, pokud šlo například o listy, byly často opsány ještě před tím, než se dostaly ke svým adresátům.⁹⁸

I po Augustinově smrti jsou jeho četné polemické a apologetické spisy velmi důležitou zbraní proti donatismu, pelagianismu a manicheismu i proti jejich zastáncům. Nesmíme zapomenout také na jeho přínos v promýšlení problematiky milosti, svobodné vůle a z toho plynoucí problematiky predestinace. Téma milosti a svobodné vůle Augustin považoval za klíčová témata křesťanství.⁹⁹ Můžeme na ně proto narazit ve většině jeho spisů. V raném středověku byl velmi zdůrazňován a kladen dokonce hned za apoštoly ještě před církevní Otce.¹⁰⁰ Rovněž v oblasti spirituality měl Augustin nemalý vliv. Díky mnoha nadšencům, kteří chtěli nadále rozvíjet Augustinův odkaz, se vedle benediktinské řehole zformovalo mnišství podle Řehole svatého Augustina.¹⁰¹ V období vrcholného středověku pak na Augustina navázal a jeho myšlenky dále rozvedl jednak svatý Bonaventura¹⁰² a jednak také svatý Tomáš Akvinský, který následně provedl syntézu myšlení Augustina a Aristotela. Na myšlenky Bonaventury dále většinou navazovali františkánští teologové a filosofové. Rozvíjení myšlenkového odkazu Tomáše Akvinského pak bylo typické pro dominikánský řád. Na *augustinismu*,

⁹⁵ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 184.

⁹⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 327—363.

⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 328.

⁹⁸ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 117.

⁹⁹ Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 12.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 122.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, s. 125.

¹⁰² Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 333.

myšlenkovém směru, navazujícím na svatého Augustina, staví tedy jak dominikáni, tak františkáni. Kromě nich jsou to ještě eremité svatého Augustina, řád založený v roce 1256 Alexandrem IV., navazující rovněž na Tomáše Akvinského.¹⁰³

Na Augustina se v období reformace odvolávali také mnozí reformátoři při obhajobě svých myšlenek.¹⁰⁴ Tridentský koncil, který se musel ostře negativně vymezit ve svých kánonech proti reformátorům, ovšem Augustina a jeho myšlenky neodsoudil. Augustinismus je třeba chápat v celém kontextu života biskupa z Hippo a rovněž v celém historickém kontextu dané doby. Ke správné interpretaci a novému promýšlení jeho myšlenkových postupů je nutno rovněž brát v úvahu autorovy korektury svých ranných úvah, které provedl později v *Retractationes*. Tohoto postupu se mnozí teologové v historii nedrželi.¹⁰⁵

1.5 Význam svatého Augustina v českých dějinách

První zmínku o biskupovi z Hippo nacházíme v disputaci Konstantina s odpůrci bohoslužeb ve slovanském jazyce, kteří se odvolávali mimo jiné také na Augustina.¹⁰⁶ Viditelný vliv augustinismu můžeme ale pozorovat až v souvislosti s otonskou renesancí v desátém a počátkem jedenáctého století.¹⁰⁷ Později pak Jindřich Zdík, který sám žil určitou dobu podle řehole svatého Augustina, připravil cestu premonstrátům do Čech. Dále pak ve třináctém století přicházejí do Čech dominikáni a eremité svatého Augustina, jež byli přímými nositeli augustinismu. Na Moravě pak Karel IV. Spolu se šlechtou založil dvanáct klášterů augustiniánů řeholních kanovníků a rovněž rozšířil počet klášterů eremitů svatého Augustina na 12. Období humanismu bylo celkově velmi otevřené myšlenkám severoafrického biskupa z Hippo.¹⁰⁸

Zlom nastává až s příchodem jezuitů a jejich teologie. Jansenismus a josefínské reformy ve snaze zlomit vliv jezuitského řádu percepce augustinismu v českých zemích rovněž nepřispěly. Situace se uklidnila teprve v 19. století, kdy se ve velkém opět začaly

¹⁰³ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 127—128.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 130.

¹⁰⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 337.

¹⁰⁶ Srov. ZLÁMAL, B., Cesta sv. Augustina českými dějinami, in MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 159.

¹⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 160.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 161—162.

vydávat překlady Augustinových děl. Nutnost studia děl biskupa z Hippo se výrazně projevila rovněž v souvislosti s rozvojem studia teologie v českých zemích.¹⁰⁹

Vidíme, že dějiny českých zemí byly utvářeny kromě jiného také augustinismem.¹¹⁰ Velmi obtížně lze domýšlet do detailů, jak velký vliv měly myšlenky svatého Augustina z Hippo na utváření kultury mnohých národů. Vyčerpávající pojednání o Augustinově vlivu jak na celou západní církev, tak na církve v českých zemích by bylo už ovšem nad rámec naší práce a proto jsme tuto tematiku pouze naznačili.¹¹¹ Je každopádně velmi pozoruhodné sledovat celou životní cestu člověka, kterého si Bůh povolal ke službě a změnil tak lidský život, který by Augustinovi jen málokdo záviděl, v život, který má co říct člověku každé doby.

1.6 Dílčí shrnutí

V lidských dějinách můžeme najít jak období, umožňující všestranný kulturní rozvoj, ve kterých se také církve mohla plně rozvíjet, tak také období velkých pronásledování církve, ve kterých rozhodně nebylo snadné žít. Stále platí, že každý, kdo chce žít svůj život naplno pro Stvořitele, musí být vždy ochoten k oběti. Jak jsme viděli při rozboru historicko-kulturních souvislostí doby, ve které žil svatý Augustin, mnohé problémy, se kterými se lidé potýkali, nacházíme v určitých obměnách rovněž v současnosti. Zvláště je to patrné v duchovní oblasti.¹¹² Každá doba se svými specifickými problémy je pro křesťana vždy novou výzvou k životu podle evangelia, se kterým je neodmyslitelně spjata oběť.¹¹³ Každý, kdo se poctivě snaží o takový život, který bude skutečným žitím k Boží oslavě, musí dříve nebo později k tomuto poznání

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 163—164.

¹¹⁰ Poměrně podrobný přehled českých překladů Augustinových děl včetně odborné literatury, která se věnuje augustinismu nebo svatého Augustina cituje, nalezne případný zájemce v KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 49—53.

¹¹¹ V této souvislosti jen odkážeme případné zájemce o tuto problematiku například na MACHILEK, F., Augustiniánské mnišství : Řehole sv. Augustina a jejich význam pro řeholní život v církvi, in MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 145—158; ZLÁMAL, B., Cesta sv. Augustina českými dějinami, in MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 159—174; KADLEC, J., Kláštery augustiniánů—eremitů v Čechách a na Moravě, in MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 175—190. Zájemce o české překlady Augustinových spisů může nahlédnout do seznamu uvedeného v KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 49—53. V uvedeném seznamu lze rovněž nalézt seznam nejrůznějších vědeckých prací, zabývajících se myšlenkovým odkazem svatého Augustina.

¹¹² Srov. Mt 10, 22; 24, 9; Mk 3, 13; Lk 21, 17; Jan 15, 20n.

¹¹³ Srov. Řím 12, 1.

dojít. Také Boží Syn nás na to mnohokrát upozorňuje.¹¹⁴ Na životním příběhu svatého Augustina jsme viděli, jak Bůh může zcela radikálně změnit život člověka, který se rozhodne žít pro něj.

K dalším úvahám, kterým se budeme věnovat v následujících kapitolách, jsme tedy potřebovali zmapovat celý životní příběh svatého Augustina se vším, co s ním souvisí, protože abychom poznali osobu, musíme pochopit její příběh.¹¹⁵ Bez tohoto základu bychom jen těžko mohli správně pochopit nejrůznější souvislosti, na které narazíme při zkoumání Augustinova rozsáhlého díla *De civitate Dei*, jež v neposlední řadě vypovídá mnohé o svém pisateli.¹¹⁶ Po chronologickém přehledu díla severoafrického myslitele jsme se pokusili o krátké tematické rozčlenění. Nakonec jsme se velmi stručně zmínili o významu biskupa z Hippo jak pro celou západní církev, tak pro církev v našich zemích.

¹¹⁴ Srov. Mt 10, 39; 16, 25; Mk 8, 35; Lk 9, 24; 17, 33; Jan 12, 25.

¹¹⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Hermeneutika mystéria : Struktury myšlení v dogmatické teologii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ISBN 80-7195-001-7, s. 84.

¹¹⁶ Srov. tamtéž, s. 272.

2 Základní fakta o díle *De civitate Dei*

Po stručném představení celku Augustinova díla se nyní již budeme věnovat spisu *De civitate Dei*, které pak bude předmětem našich dalších systematických úvah. Velmi stručně se podíváme na členění a obsah jednotlivých částí tohoto velkolepého díla, jenž je vedle *Confessiones*, *De Trinitate* a *De doktrina christiana* Augustinovým nejdůležitějším spisem. Začal ho psát na základě výtek některých pohanů, které obviňovaly křesťanské náboženství z mnoha neštěstí, která postihla římskou říši.¹¹⁷ Podkopání základů tradičních pohanských náboženství, jež byla považována za základ úspěchu říše, svolalo podle mnohých pohanů na římskou říši hněv bohů a způsobilo dobytí Říma visigótským králem Alarichem v roce 410.¹¹⁸ Přestože se Augustin věnoval svému dílu *De Trinitate* (O Trojici) a byl zaměstnán bojem s křesťanskými bludy, pustil se také do psaní *De civitate Dei*,¹¹⁹ jenž byl původně zamýšlen jen jako příležitostný spis.¹²⁰

2.1 Struktura díla

Sám Augustin dělí své dílo na dvě základní části, a to na 1. část, která obsahuje knihy I.—X. a která se obrací hlavně proti pohanství, a 2. část (knihy XI.—XXII), kterou můžeme nazvat Augustinovou teologií dějin.¹²¹

2.2 Obsah díla

Spis, jenž budeme zkoumat, pojednává o „dvou obcích“, v nichž žijí lidé. „Boží obec“ je tvořena křesťany, kteří patří Bohu. Tato obec je postavena do protikladu k „pozemské obci“, kterou představuje římská říše. Protikladný je také původ

¹¹⁷ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 169.

¹¹⁸ Srov. tamtéž. Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 33. Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 12. Srov. KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, s. 41. Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 41. Srov. STÖRIG, H. J., *Malé dějiny filosofie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-500-2, s. 177.

¹¹⁹ Srov. KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, s. 169.

¹²⁰ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 33.

¹²¹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 1, in DCD II, s. 66; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, překlad NOVÁKOVÁ, J., Praha: Karolinum, 2007, ISBN 978-80-246-1284-3, s. 354. Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 255.

zmíněných obcí. Láska k Bohu je původem Boží obce, láska k sobě založila pozemskou obec.¹²² Podívejme se nyní podrobněji na obsah a jednotlivé časové etapy, ve kterých se Augustin věnoval sepsávání svého polemickeo-historického díla *De civitate Dei*.

2.2.1 Obsah první části

První (polemickeo) část díla Augustin sepsoval v období let 413—417. První tři knihy vznikly v roce 413.¹²³ V 35. kapitole první knihy se dovídáme o Boží obci, která se prolíná na tomto světě s jinou obcí patřící Božímu nepříteli. Tedy lidé patřící Kristu žijí společně s lidmi, kteří podíl v Božím království mít nebudou. Rozlišení nechává Augustin na Bohu.¹²⁴ V této souvislosti je třeba poznamenat, že pozemskou obec ztotožňuje severoafrický myslitel s římskou říší, která si nárokovala věčnost a schopnost vládnout světu. Ve druhé knize se pouští do ostré kritiky pohanského náboženství. Ctnostní lidé byli vždy vyznavači pravého Boha.¹²⁵ Kritika pohanství v souvislosti s historií Říma je tématem třetí knihy díla. Čtvrtou a pátou knihu *De civitate Dei* napsal Augustin v letech 413—415.¹²⁶ Ve čtvrté knize se věnuje kritice nejrůznějších pohanských božstev uctívaných v té době v Římě a v páté knize odsuzuje praktikování astrologie v běžném životě, zkoumá „osud“ ve vztahu k Všemědoucím, věnuje se problematice lidské svobody ve vztahu k Boží všemědoucnosti a vysvětluje, že nic v lidských dějinách v podstatě není nahodilé a všechno je zahrnuto od počátku do Boží prozřetelnosti. Knihy VI.—X. psal v letech 415—417.¹²⁷ V šesté knize se věnuje pojetí náboženství podle římského učence Marka Varra a dále římskému filosofovi Senekovi a jeho kritizování judaismu. V sedmé knize najdeme opět kritiku nejrůznějších pohanských bohů a bohyň a kultů s nimi spojených (ve 26. kapitole odsuzuje například kult Velké Matky). Ve své kritice nešetřil rovněž nauku přírodních filosofů, které se detailněji věnuje v následující knize. Křesťanské náboženství je nesrovnatelné s jakýmkoli filosofickým systémem, založeném na lidském rozumu — tak bychom mohli velmi

¹²² Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 257—258.

¹²³ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 282.

¹²⁴ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 1, 35, in DCD I, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 69.

¹²⁵ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 2, 28, in DCD I, s. 156; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 100.

¹²⁶ Srov. BROWN, P., *Augustine of Hippo*, s. 282.

¹²⁷ Srov. tamtéž.

zjednodušeně shrnout obsah deváté knihy. V desáté knize pak nacházíme obhajobu kultu jediného pravého Boha.

2.2.2 *Obsah druhé části*

V letech 417—418 Augustin sepsal XI.—XIII. knihu a v rozmezí let 418—420 XIV.—XVI. knihu díla *De civitate Dei*. V roce 420 napsal ještě i sedmnáctou knihu. Po tomto období pak následovala několikaletá přestávka, kdy byl biskup z Hippo zaměstnán jinými povinnostmi.¹²⁸ K psaní svého díla pojednávajícího o Boží obci se vrátil až v roce 425, kdy vznikla XVIII. kniha a XIX.—XXII. knihu sepsal v rozmezí let 425—427.¹²⁹ Druhou (teologicko-historickou) část díla *De civitate Dei* tedy sepsal v letech 425—427. Jedenáctou knihou začíná, jak jsme již uvedli, Augustinův výklad teologie dějin spásy. Pojednává v ní o Ježíši Kristu jako jediném prostředníku mezi Bohem a lidmi, o pravosti Písma svatého jakožto textu, na jehož autorství má podíl Duch svatý. Dále pak vysvětluje stvoření světa podle Geneze a v neposlední řadě v ní najdeme nejrozsáhlejší výklad tajemství Boha jako trojice osob Otce, Syna a Ducha svatého.¹³⁰ Ve dvanácté knize čteme o přirozenosti stvořených tvorů a věcí, o koloběhu času a stvoření člověka. Ve třinácté knize Augustin píše o hříchu prvních lidí a jeho následcích nejen pro celé lidstvo, ale pro celé stvoření, o smrti jako trestu za hřích a o věčném životě. Téma důsledku prvotního hříchu, kterým je dědičná vina, pokračuje rovněž v čtrnácté knize. Ve třetí kapitole knihy nacházíme pojednání o lidské duši jako původci hříchu.¹³¹ Kromě výčtu různých hříchů také čteme o lásce, vůli a v závěru knihy pak o dvou různých typech lásky, které jsou podle Augustina příčinou dvou obcí — Boží a pozemské.¹³² Rozlišením dvou typů lidí podle příslušnosti k Boží nebo pozemské obci se Augustin věnuje v následující patnácté knize. Následuje pak historie lidského rodu poznamenaná Adamovým hříchem přes první vraždu v lidských dějinách až po očištnou potopu. Vše je opět opřeno o výpověď knihy Genesis. Nelze ponechat bez povšimnutí skutečnost, že v Noemově arše vidí Augustin předobraz Krista

¹²⁸ Srov. tamtéž, s. 284.

¹²⁹ Srov. tamtéž, s. 378.

¹³⁰ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

¹³¹ Zde Augustin jasně odmítá platonský dualismus.

¹³² Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 14, 28, in DCD II, s. 360; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 58.

a církve.¹³³ V následující knize se biskup z Hippo věnuje další etapě dějin spásy, která následuje po potopě. Kromě pojednání o Noemovi, Abrahámovi, Jákobovi, Josefovi a Mojžíšovi zde nacházíme rovněž zmínku o veleknězi Melchisedechovi, jež je vzhledem ke svému kněžství předobrazem Ježíše.¹³⁴ V sedmnácté knize najdeme kromě pojednání o prorocích, židovském kněžství a době židovských králů také interpretace žalmů ve světle povelikonoční zkušenosti církve. V následující osmnácté knize nacházíme určitý chronologický zlom. Augustin zkoumá dějiny pozemské obce ve světle Božího zjevení. V devatenácté knize zkoumaného díla čteme o závěrečné fázi dějin Boží a pozemské obce. Posledním soudem, vzkříšením těla a Antikristem se biskup z Hippo zabývá ve dvacáté knize *De civitate Dei*. Problematice pekla a pekelných trestů se pak podrobně věnuje v předposlední knize díla. Poslední kniha pojednává o věčné blaženosti lidí patřících Kristu a o vzkříšení těla.

Sepisování díla *De civitate Dei* tedy Augustinovi trvalo 14 let. Je zcela nemožné, aby během tak dlouhé doby byla zaručena dobrá konzistence takového díla.¹³⁵ Dílo je tedy v určitých ohledech poněkud neuhlazené, což však rozhodně neubírá na jeho autentičnosti a vypovídá mnohé o svém autorovi i o době svého vzniku.

2.3 Význam díla

Ve stručnosti se ještě zmiňme o významu spisu *De civitate Dei* pro západní církev. Vzhledem k významu jeho autora můžeme právem očekávat, že dílo, které si klade za cíl pojednat o tak rozsáhlém tématu, jakým jsou dějiny spásy, bude také citováno dalšími autory včetně magisteria.

Jako jeden příklad za všechny uvedme koncilní dokumenty 2. vatikánského koncilu, v nichž nacházíme čtyři citace tohoto Augustinova díla. První z nich je uvedena v souvislosti s pojednáním o církvi viditelné i duchovní ve věroučné konstituci *Lumen gentium*.¹³⁶ Na druhou citaci narazíme v souvislosti s výkladem Písma svatého ve věroučné konstituci *Dei verbum*.¹³⁷ Třetí najdeme v dekretu o službě a životě kněží

¹³³ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 15, 26, in DCD II, s. 446; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 94—95.

¹³⁴ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 22, in DCD II, s. 508—510; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 122—123. Srov. Žid 7.

¹³⁵ Srov. MARROU, H., *Svatý Augustin*, s. 33.

¹³⁶ Srov. LG 8, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, ISBN 80-7113-089-3, s. 44.

¹³⁷ Srov. DV 12, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 115.

*Presbyterorum ordinis*¹³⁸ a čtvrtou v dekretu o misijní činnosti církve *Ad gentes*.¹³⁹ Z toho ve dvou případech jde o přímou citaci v samotném textu dokumentů (LG 8, PO 2). Dodejme, že citace v tak důležitých církevních dokumentech jen dokládá důležitost spisu *De civitate Dei* a jeho autora v dějinách církve.

¹³⁸ Srov. PO 2, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 308.

¹³⁹ Srov. AG 9, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 475.

3 Trinitologie v díle *De civitate Dei*

Jak jsme již zmínili v úvodu naší práce, naše systematické úvahy o díle *De civitate Dei* zahájíme trinitárním hlediskem. Pokud bychom chtěli zkoumat trinitární nauku biskupa z Hippo v její úplnosti, museli bychom se samozřejmě podívat na jeho stěžejní dílo, týkající se trinitologie, kterým je *De Trinitate*. V něm podrobně rozpracoval veškeré své pohledy na trinitární problematiku. Není tedy divu, že myšlenky formulované v *De Trinitate* nacházíme i v dalších teologických spisech tohoto autora. Při zkoumání jeho pojednání *O Boží obci* tyto souvislosti připomeneme, bude-li to nutné k pochopení myšlenkových struktur autora. Dílo *De Trinitate*, jenž Augustin psal poměrně dlouhou dobu, se skládá z patnácti knih. Prvních dvanáct knih vzniklo již před rokem 412,¹⁴⁰ tedy před započatím práce na díle *De civitate Dei*. Na základě této skutečnosti můžeme konstatovat, že podstatnou část své trinitární nauky měl Augustin v době, kdy začal psát dílo *De civitate Dei*, již poměrně dobře promyšlenou. Další knihy *De Trinitate* dokončil až později, a to v průběhu posledních let svého života. Jeho psychologickou trinitární teorii, k níž dospěl později, můžeme tedy najít pouze v 16. knize *De civitate Dei*.¹⁴¹ Tento rámec je nutno znát ke správnému pochopení souvislostí a způsobu, jakým Augustin vysvětluje tajemství Nejsvětější Trojice ve zkoumaném díle.

Trinitární problematice se Augustin v díle *O Boží obci* věnuje většinou pouze okrajově. Poněkud hlubší pojednání o jednotlivých osobách Trojice, o vztazích mezi nimi a v souvislosti s tím také o vztazích Boha a jeho stvoření najdeme až v jedenácté knize. Tato kniha je současně první knihou druhé části díla, ve které se Augustin zabývá Boží obcí z historického hlediska. Jde o teologii dějin, v níž již opouští převažující apologetický tón, který nacházíme hlavně v první části jeho díla. V ostatních knihách se setkáváme jen velmi zřídka se zmínkami odkazujícími na Boží trojjedinost. Zde je třeba upozornit na skutečnost, že ve zmiňované jedenácté knize (tedy první knize druhé části) díla *De civitate Dei* nacházíme nejrozsáhlejší systematické pojednání o tajemství Trojjediného a s poslední zmínkou o trojjediném Bohu se pak setkáváme až v 16. knize.

V následujícím textu postupně probereme jednotlivé výskyty trinitární tematiky v díle *De civitate Dei* a jejich kontext. Budeme se zabývat jednotlivými knihami, v nichž se Augustin nějakým způsobem dotýká nevýslovného tajemství Trojjediného.

¹⁴⁰ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 328.

¹⁴¹ Srov. 3.6.

3.1 Kniha V.

V předmluvě páté knihy Augustin hovoří o blaženosti, která je Božím darem. Vymezuje se tak proti kultu blaženosti jako nějaké bohyně.¹⁴² V první kapitole se věnuje problematice příčiny římské světovlády, která není nahodilá. Obhajuje uctívání jediného a pravého Boha, který je její příčinou, stejně tak, jako je příčinou všech ostatních zdánlivých nahodilostí. Ve své apologii systematicky vyvrací nejrůznější nauky pohanů, odsuzuje praktikování astrologie v běžném životě, zkoumá „osud“ ve vztahu k Vševědoucímu, věnuje se problematice lidské svobody ve vztahu k Boží vševědounosti a vysvětluje, že nic v lidských dějinách v podstatě není nahodilé a všechno je již zahrnuto od počátku do Boží prozřetelnosti, která řídí běh světových dějin, i když se to mnohým na první pohled takto nutně nemusí jevit.¹⁴³

V jedenácté kapitole pak nacházíme určitý vrchol, ke kterému prvních deset kapitol knihy určitým způsobem směřuje. Hned v první větě čteme tvrzení, že Bůh Otec, Syn a Duch svatý jsou jedno. O Synu jakožto Božím vtěleném Slově říká, že jde o „jeho“, tedy Boží, Slovo. Podobně k Otci vztahuje i Ducha svatého. O všech třech ale následně říká, že jsou jediným všemohoucím Bohem, který je Stvořitelem a původcem každé duše i každého těla a také veškerého štěstí.¹⁴⁴ Všimněme si nejprve způsobu, jakým hovoří o vztazích mezi Otcem, Synem a Duchem. Jasně říká, že Otec, Syn i Duch jsou od sebe navzájem odlišní. Vztah vlastnění, který v uvedeném tvrzení vnímáme, vyznívá poněkud ve smyslu určitého druhu *subordinacianismu*. Hned na to ovšem zdůrazňuje, že všichni tři jsou jedním jediným Bohem. Nedává tak prostor jakýmkoli úvahám o subordinacianismu nebo triteismu.¹⁴⁵ Pak připomíná, že jedině Trojjediný je Dárcem pravého štěstí, čímž znovu podtrhuje nerozumnost uctívání blaženosti jako nějaké bohyně.¹⁴⁶ Následuje pak chvála trojjediného Boha za mnohá jeho působení, která člověk může v řádu stvoření nahlížet svým rozumem. V závěru kapitoly znovu připomíná, že v plánu prozřetelnosti Trojjediného jsou všechna lidská království

¹⁴² Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, Praefatio, in DCD I, s. 322; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 168.

¹⁴³ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, 1—11, in DCD I, s. 322—352; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 168—182.

¹⁴⁴ „Deus itaque summus et verus cum Verbo suo et Spiritu Sancto, quae tria unum sunt, Deus unus omnipotens, creator et factor omnis animae atque omnis corporis, cuius sunt participatione felices, quicumque sunt veritate, non vanitate felices...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, 11, in DCD I, s. 352; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 181.

¹⁴⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 326—327.

¹⁴⁶ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, Praefatio, in DCD I, s. 322; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 168.

a vlády.¹⁴⁷ Z této výpovědi vysvítá Augustinova tendence připisovat díla Trojice, kterými se projevuje v řádu stvoření, všem třem osobám.¹⁴⁸

3.2 Kniha VII.

Když čteme Augustinovo dílo *De civitate Dei*, mohli bychom oprávněně nabýt přesvědčení, že autor si klade za cíl postupně vykořenit všechno, co je v rozporu s křesťanskou náboženskou pravdou. Ani sedmá kniha námi zkoumaného díla není výjimkou. Nacházíme v ní kritiku nejrůznějších pohanských kultů. V souvislosti s rozporuplností kritizovaných kultů pak čteme v 31. kapitole o dobrodiních, která se dostávají těm, kteří následují Pravdu.¹⁴⁹ Kromě jiného se dovídáme, že Bůh — ten, od kterého pocházejí všechna dobra — nám seslal své Slovo (svého Syna) abychom poznali, jakou cenu máme v Božích očích a abychom obětí jeho Syna byli očištěni. Dále abychom prostřednictvím jeho Ducha, jenž nám vlévá do srdcí lásku, dosáhli blaženého patření na Boha.¹⁵⁰ Opět tedy vidíme, že Augustinova výpověď o Bohu je současně narážkou na jeho trojjedinnost.

3.3 Kniha IX.

Křesťanské náboženství je nesrovnatelné s jakýmkoli filosofickým systémem, ke kterému dospěly v průběhu dějin nejrůznější řecké filosofické školy. Například první princip, k němuž mnohdy pracně docházeli řečtí filosofové, byl vždycky nějakým způsobem součástí světa.¹⁵¹ Řeckému filosofickému myšlení se věnuje Augustin poněkud obšírně již v osmé knize svého díla. V deváté pak pokračuje pojednáním

¹⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 182. Srov. Kol 1,16.

¹⁴⁸ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 330.

¹⁴⁹ Augustin hovoří o vtěleném Slovu — Ježíši z Nazareta — jako o Pravdě. Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 1, 12, in DCD I, s. 42; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 49. Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 7, 8, in DCD I, s. 478; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 233.

¹⁵⁰ „...misitque nobis Verbum suum, qui est eius unicus Filius, quo pro nobis assumpta carne nato atque passo, quanti Deus hominem penderet, nosceremus atque illo sacrificio singulari a peccatis omnibus mundaremur eiusque Spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa omnibus difficultatibus superatis in aeternam requiem et contemplationis eius ineffabilem dulcedinem veniremus, quae corda, quot linguae ad agendas ei gratias satis esse contenderint?“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 7, 31, in DCD I, s. 524—526; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 253—254.

¹⁵¹ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 26.

o rozdílech mezi bohy a démony, o vášních a jejich významu pro křesťany, o blaženém životě a o rozdílech přirozenosti démonů a lidí.¹⁵²

V patnácté kapitole deváté knihy se biskup z Hippo věnuje problematice jediného prostřednictví mezi Bohem a lidmi, jež zprostředkovává Ježíš Kristus jako vtělené, nestvořené Boží Slovo, skrze které bylo všechno stvořeno.¹⁵³ Jeho prostřednictví spočívá právě v jeho přijatém lidství.¹⁵⁴ Vtělené Slovo, nejvýše blažené, nás lidi přivádí ke zdroji veškeré blaženosti, kterým je trojjediný Bůh. Všichni ostatní mají na této nejvyšší blaženosti pouze účast, a to jak lidé, tak i andělé.¹⁵⁵ Zde si všimněme opět Augustinova počátečního rozlišení Syna od ostatních dvou osob Trojice, Otce a Ducha.¹⁵⁶ Hned poté ovšem říká, že je to Bůh sám, jenž má účast na našem lidství.¹⁵⁷

Ve dvacáté druhé kapitole nalezneme zmínku o všech osobách Trojice. Augustin srovnává poznání svatých andělů a démonů. Andělé mají poznání spolehlivější, protože nahlízejí příčiny stvořených jsoucn v Božím Slově,¹⁵⁸ skrze něž bylo všechno stvořeno, a neměnné Boží zákony poznávají účastí na Božím Duchu, čímž poznávají Boží vůli.¹⁵⁹

3.4 Kniha X.

Desátá kniha uzavírá první, apologetickou část díla *O Boží obci*. Autor v ní pojednává mimo jiné o pravém kultu jediného nejvyššího Boha, o pravé a dokonalé oběti. Mezi jinými také rozebírá nauky platoniků Porfyria a Plotina, které zkoumá ve 23. kapitole z pohledu trinitologie. V počátcích, ke kterým filosofové došli, vidí

¹⁵² Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 9, 1—14, in DCD I, s. 620—650; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 291—303.

¹⁵³ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 9, 15, in DCD I, s. 650—654; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 304—305. Srov. 1 Tim, 2,5; Kol 1, 16.

¹⁵⁴ „...nikdo nemůže dojít k Bohu jinou cestou než skrze Ježíše Krista. [...] Všechny druhy spasitelské mediace připisované Muži z Nazareta se týkají přímo jeho lidství!“ POSPÍŠIL, C. V., *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 51.

¹⁵⁵ „...sed ad illam Trinitatem, cuius et Angeli participatione beati sunt.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 9, 15, in DCD I, s. 654; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 305.

¹⁵⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 330.

¹⁵⁷ „Ačkoli se vtěluje výhradně Syn, jeho lidství je stvořeno celou Trojicí.“ Tamtéž.

¹⁵⁸ „Et ideo certius etiam temporalia et mutabilia ista noverunt, quia eorum principales causas in Verbo Dei conspiciunt, per quod factus est mundus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 9, 22, in DCD I, s. 666; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 310.

¹⁵⁹ „...aliud autem in aeternis atque incommutabilibus Dei legibus, quae in eius Sapientia vivunt, mutationes temporum praevidere Deique voluntatem, quae tam certissima quam potentissima est omnium, Spiritus eius participatione cognoscere; quod sanctis Angelis recta discretione donatum est.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 9, 22, in DCD I, s. 668; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 310.

Augustin jednotlivé božské osoby.¹⁶⁰ V následující 24. kapitole vnáší světlo do svých úvah a jasně říká, že jediným a pravým počátkem je Bůh. Přestože můžeme hovořit o jednotlivých božských osobách samostatně, nevyznáváme je jako samostatné Bohy, ale jako jednoho Boha ve třech osobách.¹⁶¹ Opět zde vidíme Augustinovo jasné vymezení se proti triteismu.¹⁶² Současně se ale vzápětí vymezuje proti sabellianismu zdůrazněním vzájemné odlišnosti osob Otce, Syna a Ducha svatého.¹⁶³ Tato odlišnost jednotlivých božských osob je konstituována vzájemnými vztahy mezi nimi.¹⁶⁴ S výše jmenovanými platoniky souhlasí v tvrzení, že člověk může být očištěn jedině počátkem, přestože zmiňovaní platonici hovořili o počátcích v plurálu.¹⁶⁵ Ve zbývajícím textu kapitoly se Augustin věnuje christologii.

V následující 25. kapitole se autor zabývá Kristovými zásluhami pro očištění všech spravedlivých žijících před Kristem ve starozákonní době.¹⁶⁶ V závěru pak ještě znovu připomíná, že blažení v nebi i křesťané na zemi, tedy církve oslavená i putující, uctívá jednoho Boha, Otce i Syna i Ducha svatého.¹⁶⁷

¹⁶⁰ „Quae autem dicat esse principia tamquam Platonius, novimus. Dicit enim Deum Patrem et Deum Filium, quem graece appellat paternum intellectum vel paternam mentem; de Spiritu autem Sancto aut nihil aut non aperte aliquid dicit; quamvis quem alium dicit horum medium, non intellego. [...] Postponit quippe Plotinus animae naturam paterno intellectui; iste autem cum dicit medium, non postponit, sed interponit. Et nimirum hoc dixit, ut potuit sive ut voluit, quod nos Sanctum Spiritum, nec Patris tantum nec Filii tantum, sed utriusque Spiritum dicimus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 23, in DCD I, s. 734; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 337. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 329 a 335—339.

¹⁶¹ „Nos itaque ita non dicimus duo vel tria principia, cum de Deo loquimur, sicut nec duos deos vel tres nobis licitum est dicere, quamvis de unoquoque loquentes, vel de Patre vel de Filio vel de Spiritu Sancto, etiam singulum quemque Deum esse fateamur, nec dicamus tamen quod haeretici Sabelliani, eundem esse Patrem, qui est et Filius, et eundem Spiritum Sanctum, qui est et Pater et Filius, sed Patrem esse Filii Patrem, et Filium Patris Filium, et Patris et Filii Spiritum Sanctum nec Patrem esse nec Filium.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 24, in DCD I, s. 734—736; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 338.

¹⁶² Augustinovy obavy z triteismu jsou patrné i v jeho díle *De Trinitate*. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 329 a 331. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 87.

¹⁶³ Srov. KSNC 31. Srov. KKC 254.

¹⁶⁴ „Osoby jsou reálně identické s jedinou Boží přirozeností a rozlišují se vzájemnými vztahy tak důsledně, že Otec je otcovstvím, vztahem k Synu, Syn synovstvím, tedy vztahem k Otci, a Duch svatý vztahem k Otci i Synu. Jak vidno, osoby jsou v zásadě identifikovány se svými vzájemnými vztahy.“ POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 350. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 83. Srov. KKC 255.

¹⁶⁵ „Verum itaque dictum est non purgari hominem nisi principio...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 24, in DCD I, s. 736; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 338.

¹⁶⁶ Srov. Sk 4, 12; 1 Petr 3, 18n.; 1 Petr 4, 6. „Jeho [Ježíšova] osoba a jeho dílo nepůsobí pouze ve prospěch současníků a těch, kdo přijdou v budoucnosti, ale má také retroaktivní působnost ve prospěch lidí minulých epoch.“ POSPÍŠIL, C. V., *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 371.

¹⁶⁷ „...quando unum Deum cum illis colimus, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 25, in DCD I, s. 742; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 341.

V souvislosti s Augustinovým hodnocením Porfyria pak nalézáme ještě jednu zmínku o osobách Nejsvětější Trojice ve 29. kapitole. Navzdory tomu, že některé názory platoniků biskup z Hippo uznával, o Porfyriovi nakonec tvrdí, že neměl správné poznání, nepoznal pravého Boha ani jeho moudrost.¹⁶⁸ Podle Augustina Porfyrius, přestože Trojjediného nepoznal, hovořil ve své nauce o Otci a jeho Synu, když hovořil o Otcově rozumu a myslí. Tím, který je podle Porfyria mezi rozumem a myslí, měl platonik Porfyrius podle biskupa z Hippo na mysli Ducha svatého. Přesto o nich hovořil jako o třech bozích.¹⁶⁹

3.5 Kniha XI.

Z hlediska trinitární teologie máme před sebou nejdůležitější knihu Augustinova díla *De civitate Dei*. Jde o první knihu druhé části díla, v níž autor přechází od své apologie proti pohanství ke své teologii dějin.¹⁷⁰ Klade si za cíl podat čtenářům obraz Boží obce, o které hovoří Písmo svaté.¹⁷¹ Boží obcí míní společenství vyznavačů jediného pravého Boha ve třech osobách, ať už jde o vyznavače církve pozemské, putující nebo církve oslavené, tedy i ty vyznavače, kteří jsou již v nebi. V protikladu k římské říši, jejíž pád se nezadržitelně blížil, tak dává čtenářům obraz společenství, které je co do stability a kvality vzájemných vztahů s pouze lidským společenstvím nesrovnatelné.

V jedenácté knize, které se budeme nyní poněkud podrobněji zabývat, najdeme nejprve pojednání o prostřednictví Ježíše Krista mezi Bohem a lidmi. Jedním z dalších témat je inspirovanost Písma svatého a stvoření světa. Jádro trinitární tematiky pak nacházíme v desáté kapitole. Větší část svého díla *De Trinitate* měl Augustin již sepsán v době, kdy začal psát dílo *De civitate Dei*. Nauku o Trojici měl tedy v této

¹⁶⁸ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 28, in DCD I, s. 748; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 343—344.

¹⁶⁹ „Praedicas Patrem et eius Filium, quem vocas paternum intellectum seu mentem, et horum medium, quem putamus te dicere Spiritum Sanctum, et more vestro appellas tres deos.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 29, in DCD I, s. 750; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 344—345.

¹⁷⁰ Srov. KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, s. 41.

¹⁷¹ Srov. Žl 87,3. Augustin se v textu odvolává na další místa v žalmech.

době, již poměrně dobře promyšlenou.¹⁷² Podívejme se nyní na desátou kapitolu podrobněji.

V rámci druhé hlavní části svého díla začíná Augustin své pojednání o Trojici poukazem na jediné dobro, které je jednoduché a jediné neproměnné. Tímto jediným dobrem je Bůh sám.¹⁷³ Toto tvrzení je velmi důležité. Vypovídá nejen o tom, že Bůh je tím, který všechno stvořil, protože vše stvořené můžeme nazvat dobrem,¹⁷⁴ a o tom, že toto jediné dobro (Bůh) je neproměnné, tedy všechna ostatní dobra (Bohem stvořená) jsou proměnlivá,¹⁷⁵ ale vypovídá rovněž o Boží jednoduchosti.¹⁷⁶ Bůh je jedním duchem, který tvoří všechna ostatní dobra od něj odlišná, jež jsou už složená a proto také proměnlivá, jak píše autor. Užití slova „jednoduchý“ má tedy rovněž velký význam v boji proti triteistům. Autor klade přitom velký důraz na rozdíl mezi tvořením a plozením.¹⁷⁷ Termínu „plození“ užívá výhradně ve smyslu „Otec plodí Syna“, jak píše dále. Protože Otec plodí Syna, je Syn s Otcem jeden Duch. Otec i Syn jsou tedy jedním Bohem s tímto jedním Duchem, který je ovšem od nich opět odlišný.¹⁷⁸ Podle Písma je nazýván Duchem svatým.¹⁷⁹ Přestože není ani Otcem, ani Synem, neodlišuje se však od nich svou přirozeností.¹⁸⁰ Je jednoduchým, neproměnným a souvěčným dobrem, stejně jako jím jsou Otec a Syn. Tato Trojice je jedním Bohem. Syn je s Otcem jeden Duch. Otec i Syn jsou svým Duchem jeden Bůh. Tento „jejich“ jeden Duch je Duchem svatým, jenž je opět osobou, jako jí jsou Otec a Syn.¹⁸¹ Je odlišný od Boha Otce i Syna,

¹⁷² V pozdějších knihách spisu *De Trinitate*, které Augustin sepsal v posledních letech svého života, pak některé detaily své trinitární nauky opravil. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 329 a 337.

¹⁷³ „Est itaque bonum solum simplex et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

¹⁷⁴ Srov. Gn 1, 4.10.12.18.21.25.31.

¹⁷⁵ „Ab hoc bono creata sunt omnia bona, sed non simplicia et ob hoc mutabilia.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

¹⁷⁶ Srov. Jan 10, 30.

¹⁷⁷ „Creatura sane, inquam, id est facta, non genita.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

¹⁷⁸ Srov. KKC 254.

¹⁷⁹ „Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est et hoc est quod illud de quo genitum est; quae duo Patrem et Filium dicimus; et utrumque hoc cum Spiritu suo unus est Deus; qui Spiritus Patris et Filii Spiritus Sanctus propria quadam notione huius nominis in sacris Litteris nuncupatur. Alius est autem quam Pater et Filius, quia nec Pater est nec Filius...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

¹⁸⁰ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 326. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 87.

¹⁸¹ Duch svatý nemůže být v žádném případě jsoucnem s nižším stupněm bytí. Musí být nutně osobou, jinak bychom v konečném důsledku o Bohu nemohli vypovídat jako o Bohu. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 28—29. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 15—16.

Otcem vyřčeného Slova. Augustin jasně rozlišuje jednotlivé božské osoby a poukazuje přitom na jejich vzájemné vztahy.¹⁸² Dále vysvětluje důvod jednoduchosti Trojice. Uvádí, že jednoduchost Trojice spočívá ve skutečnosti, že je tím, co má, s výjimkou toho, kým je každá osoba ve vztahu k ostatním dvěma.¹⁸³ Hned dále ovšem tvrdí, že Otec, který má Syna, není Synem a podobně Syn, který má Otce, není Otcem. Přitom ale říká, že každá osoba vzhledem k sobě samé je tím, co má.¹⁸⁴ Zde by se mohlo zdát, že jde o rozpor. Tvrzením, že každá z osob Trojice je vzhledem k sobě samé tím, co má, Augustin myslí vlastnosti nikoli ostatní osoby Trojice.¹⁸⁵ V následujícím textu totiž vysvětluje, že jednoduchá božská přirozenost, pokud je tím, co má, nemůže pochopitelně nic z toho, co má, ztratit.¹⁸⁶ Jinými slovy, vlastnost, kterou má, resp. kterou je, jí nepřidává už žádnou novou kvalitu. Pokud by totiž tato skutečnost neplatila, nejednalo by se už o přirozenost jednoduchou, ale složenou. Boží vlastnosti jsou u Boha tím, čím Bůh je. Bůh tedy neparticipuje na ničem, co by ho převyšovalo.¹⁸⁷ Z textu celé desáté kapitoly je patrná autorova tendence zdůrazňovat přirozenost na úkor osoby. Zdá se, jakoby tato jednoduchá božská přirozenost byla v Trojici něčím navíc.¹⁸⁸

Poněkud v jiném světle bychom se mohli dívat na zmíněný Augustinův zdánlivý rozpor (Bůh Otec je tím, co má, má Syna, ale není Synem, podobně pak také u Syna a Ducha svatého) jednoty v mnohosti a mnohosti v jednotě, kterou nachází v Trojici

¹⁸² Vylučuje tedy jak triteismus tak sabellianismus. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 326. „Jednotlivá osoba Trojice se může projevat jako taková ve stvoření a v dějinách spásy, jak o tom svědčí vtělení Syna a mise Ducha svatého, příslušná osoba však nikdy nepůsobí mimo vztahy k ostatním dvěma, čímž je učiněna přítrž extrémům triteismu a sabellianismu.“ Tamtéž, s. 46.

¹⁸³ „...sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet hoc est, excepto quod relative quaeque persona ad alteram dicitur.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363. Srov. KKC 253—255.

¹⁸⁴ „Nam utique Pater habet Filium, nec tamen ipse est Filius, et Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo ergo ad semetipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

¹⁸⁵ Jednotlivé osoby Trojice jsou tím, co vlastní, tedy včetně svých vztahů k ostatním osobám Trojice. Například Bůh má život, je tedy životem, má moudrost, je tedy moudrostí atd. Pokud by tomu tak nebylo, nemohli bychom hovořit o transcendentním Bohu a tudíž o Bohu vůbec. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 27. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 326. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 87.

¹⁸⁶ „Propter hoc itaque natura dicitur simplex, cui non sit aliquid habere, quod vel possit amittere...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 86; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 364.

¹⁸⁷ „Secundum hoc ergo dicuntur illa simplicia, quae principaliter vereque divina sunt, quod non aliud est in eis qualitas, aliud substantia, nec aliorum participatione vel divina vel sapientia vel beata sunt.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 88; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 365.

¹⁸⁸ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 326—327.

Božích osob. Každá z Božích osob má vztah k ostatním dvěma osobám Trojice. Bůh Otec má vztah k Bohu Synu a Duchu svatému, Bůh Syn má vztah k Bohu Otci a Duchu svatému, Duch svatý má vztah k Bohu Otci a Bohu Synu. Řekli jsme, že těmito vztahy uvnitř imanentní Trojice jsou jednotlivé osoby určeny, jak sám Augustin vysvětluje na počátku desáté kapitoly.¹⁸⁹ Na základě těchto konstitutivních meziosobních vztahů bychom mohli tedy říct, že každá osoba Trojice existuje více v osobě k ní odlišné, ke které má konkrétní vztah. Nenacházíme právě v tomto Augustinově textu výpověď o *perichorezi*?¹⁹⁰

O Trojici pak dále pojednává 23. kapitola v souvislosti s odsouzením bludného učení Origéna. V závěru se totiž autor odvolává na Boha, jako Stvořitele veškerenstva, který Tvoří Slovem, protože je dobrý. Také zde autor jasně říká, že Trojice je Otec, Syn a Duch svatý.¹⁹¹

V návaznosti na 23. kapitolu vysvětluje Augustin v následující 24. kapitole, že ve všech stvořitelských projevech současně zanechává Trojice znamení a stopy sebe sama.¹⁹² Po připomínce odlišnosti jednotlivých božských osob, které mají ale jednu jedinou Boží přirozenost, tedy každá osoba z Trojice je Bohem a Všemohoucím a současně všichni tři jsou pouze jedním jediným všemohoucím Bohem, objasňuje odpověď na otázky: Kdo každého tvora stvořil, čím ho stvořil a proč?¹⁹³ Dochází k závěru, že všechny tvory stvořil Bůh svým Slovem (které zde také nazývá Moudrostí) ze své dobroty. Jasně se zde vyjadřuje proti názoru, že Bůh by tvořil z jakékoli nutnosti, potřeby nebo prospěchu.¹⁹⁴ Odkazem na první zprávu o stvoření upozorňuje na to,

¹⁸⁹ Srov. 3.4.

¹⁹⁰ Augustinova teorie vnitrobožských vztahů je podrobně vysvětlena v POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 346—363. „Perichoreze označuje to, že každá osoba Trojice přebývá v druhých dvou, které zase recipročně přebývají v ní. Uvedená dokonalá jednota však rozhodně nestírá identitu Otce, Syna a Ducha svatého, protože — jak dobře víme — osoba je druhému zásadně nepředatelná.“ Tamtéž, s. 392.

¹⁹¹ „...ipsa Trinitas [...], hoc est Pater et Filius et Spiritus Sanctus...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 23, in DCD II, s. 112; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 376.

¹⁹² Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 106.

¹⁹³ „...eadem nobis insinuata intellegatur Trinitas, unamquamque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 24, in DCD II, s. 114; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 377.

¹⁹⁴ Vzpomeňme na typického představitele takového názoru, Plotina. Plotinova nejvyšší bytost netvoří svět svobodně svým volným aktem, nýbrž nutně emanací (přetékáním). Srov. STÖRIG, H. J., *Malé dějiny filosofie*, s. 156.

že Bůh tvoří vše z dobroty, již je podle Augustina Duch svatý.¹⁹⁵ Pak tedy ve všem poznáváme Trojici.¹⁹⁶

V následující 25. kapitole se pak zmiňuje o Platónově rozdělení filosofické soustavy na tři části (fyziku, logiku a etiku). Toto rozdělení podle Augustina nepochází ovšem od Platóna ani kteréhokoli jiného filosofa, ale bylo pouze objeveno. Dále se dotýká vlastností lidských umělců. Také v tomto všem Augustin vidí znamení působení trojjediného Boha ve světě.¹⁹⁷

Obraz Trojice můžeme podle sv. Augustina poněkud nedokonale také nalézat sami v sobě. Přesněji řečeno, můžeme ji odhalovat v lidské přirozenosti. Konkrétně v bytí, vědění a v lásce k bytí a k vědění. Tyto mohutnosti lze také nalézat v nižších stvořeních analogicky, jak o tom autor pojednává v následující 27. a 28. kapitole. Protože nižší stvoření (například zvířata, rostliny) si nemohou uvědomovat své bytí ani milovat své bytí a vědění, jsou tyto mohutnosti podle Augustina v nižších stvořeních přítomny pouze pasivně. Mohou být tedy poznány člověkem, který si uvědomí jejich bytí a toto bytí a vědění bude milovat.¹⁹⁸ Jako lidé jsme povoláni k tomu, abychom tyto skutečnosti poznávané v sobě, i v nižších stvořeních, nahlíželi ve vztahu ke svému Stvořiteli, který je pravou věčností, věčnou pravdou, věčnou a pravou láskou, milovanou Trojicí.¹⁹⁹ Ostatně naše bytí, vědění a láska, participují na vlastnostech, kterými je Bůh sám, tedy na Bohu samém. Autor dále píše, že tyto tři mohutnosti nahlížíme svým vnitřním zrakem. Dostáváme se tak k místu, kde podle Augustina můžeme sami v sobě nahlížet nedokonalý obraz Trojice. Je jím lidská mysl, lidský duch. Augustin tedy přirovnává lidskou mysl k jediné božské přirozenosti.²⁰⁰

¹⁹⁵ Augustin se zpočátku neodvažuje nazývat Ducha dobrotou. „...non audeo temerariam praecipitare sententiam...“ V závěru kapitoly to pak stejně nakonec udělá. „Quae bonitas si Spiritus Sanctus recte intellegitur...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 24, in DCD II, s. 114; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 377.

¹⁹⁶ „...universa nobis Trinitas in suis operibus intimatur.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 24, in DCD II, s. 114; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 377.

¹⁹⁷ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 25, in DCD II, s. 116—118; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 378.

¹⁹⁸ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 28, in DCD II, s. 124; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 381.

¹⁹⁹ „Creatoris imaginem creati, cuius est vera aeternitas, aeterna veritas, aeterna et vera caritas, estque ipse aeterna et vera et cara Trinitas neque confusa neque separata.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 28, in DCD II, s. 124; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 382.

²⁰⁰ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 335—336. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 80.

Své delší pojednání o působení Trojice navenek pak severoafrický myslitel uzavírá ve 29. kapitole, kde hovoří o způsobu poznání Trojice, kterým disponují svatí andělé.²⁰¹

Poslední zmínku o Trojici v jedenácté knize najdeme ve 32. kapitole, kde hovoří o velebení Trojice na začátku knihy Genesis, a to hned na počátku první zprávy o stvoření, v prvním a druhém verši první kapitoly knihy Genesis.²⁰² První verš chápe jako Boží čin vykonaný v Synovi. Odkazuje se na žalm 104.²⁰³ V následujícím druhém verši pak čteme, že „...Boží duch se vznášel nad vodami.“ Podle Augustina je tedy na začátku knihy Genesis jmenována celá Trojice, která je tvůrčí a aktivní. Z této výpovědi je zřejmé, že biskup z Hippo už četl Starý zákon v novozákonním světle, ve světle Letnic. Starý zákon totiž rozhodně nikde nehovoří o Božím duchu jakožto o osobě.²⁰⁴ Trinitární chápání události stvoření je možné pouze až na základě události Letnic.²⁰⁵

3.6 Kniha XVI.

V páté kapitole šestnácté knihy díla *De civitate Dei* Augustin vysvětluje, proč Hospodin na mnohých místech v Písmu svatém hovoří v plurálu. Často je tomu tak proto, že hovoří k andělům, jejichž prostřednictvím pracuje.²⁰⁶ Naopak v šesté kapitole poukazuje na skutečnost, že v případě stvoření člověka, kterého Bůh stvořil ke svému obrazu a podobě,²⁰⁷ nelze tento plurál vztahovat na anděly. Člověk nebyl stvořen podle

²⁰¹ „Illi quippe angeli sancti non per verba sonantia Deum discutunt, sed per ipsam praesentiam immutabilis veritatis, hoc est Verbum eius unigenitum, et ipsum Verbum et Patrem et eorum Spiritum Sanctum, eamque esse inseparabilem Trinitatem singulasque in ea personas esse substantiam, et tamen omnes non tres deos esse, sed unum Deum [...] Omnia haec aliter in Verbo Dei cognoscuntur ab angelis, ubi habent causas rationesque suas, id est secundum quas facta sunt, incommutabiliter permanentes, aliter in se ipsis...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 29, in DCD II, s. 126—128; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 382—383.

²⁰² Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 32, in DCD II, s. 132—134; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 385.

²⁰³ Syn je nazván Moudrostí. „Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 32, in DCD II, s. 132; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 385.

²⁰⁴ „K pojetí Božího Ducha jako osoby dochází až Nový zákon především díky vtělení jednorozeného Syna Božího...“ POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 18.

²⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 33—34.

²⁰⁶ „...recte illic intellegitur pluralitas Trinitatis. Quae tamen Trinitas quia unus Deus est, etiam cum dixisset: ‚Faciamus, Et fecit‘, inquit, ‚Deus hominem ad imaginem Dei‘; non dixit: ‚Fecerunt dii‘, aut: ‚Ad imaginem deorum‘.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 6, in DCD II, s. 478; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 106.

²⁰⁷ Srov. Gn 1, 26a. Srov. KKC 41, 1602, 1604, 1701 atd. Srov. KSNC 36.

andělů. Tento plurál vypovídá podle Augustina jednoznačně o Trojici.²⁰⁸ Člověk je stvořen k obrazu Božímu a podle Boží podoby. Protože je Bůh trojicí osob, člověk je tedy podle Augustina stvořen k obrazu celé Trojice a podle podoby Trojice.²⁰⁹ Ke stejnému závěru o člověku dochází autor také ve svém spise *De Trinitate*.²¹⁰ Je třeba říct, že tento Augustinův závěr je poněkud problematický.²¹¹ Víme totiž, že člověk je stvořen k obrazu Syna. Ten z Trojice, který přijal lidství se vším, co k němu patří, nám totiž přišel mimo jiné ukázat, jak máme žít. Proto je v lidských silách snažit se žít tak, jak žilo na zemi vtělené Slovo (má pro nás význam napodobovat svým životem Ježíše z Nazareta). Napodobování Trojice, by bylo pro člověka velmi problematické zejména proto, že Trojice má jinou (božskou) přirozenost. Naopak Syn, druhá osoba Trojice, na sebe svým vtělením vzala kromě božské přirozenosti také naši lidskou přirozenost.²¹² Život podle Syna je tedy z lidského hlediska uskutečnitelný. Vzhledem k tomu, že Syn, je určen svými vztahy k Otci a Duchu svatému v imanentní Trojici, napodobováním Syna člověk vstoupí do tajemství Trojjediného,²¹³ k němuž je svým bytím zaměřen.²¹⁴

Augustin uvádí možnost aplikovat uvedený trinitární výklad také na další starozákonní místa, kde Bůh hovoří v plurálu. Jako příklad uvádí zmatení jazyků v průběhu stavby babylónské věže.²¹⁵ Andělé totiž nemají pravdu sami ze sebe, ale pouze participují na absolutní Pravdě.²¹⁶

²⁰⁸ „...nec fas est credere ad imaginem angelorum hominem factum, [...] recte illic intellegitur pluralitas Trinitatis.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 6, in DCD II, s. 478; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 106. Z uvedeného závěru mimochodem plyne, že se na uvedených v Písmu nejedná o tzv. pluralis majestaticus. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 24, poznámka 22.

²⁰⁹ Srov. KARFIKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 233.

²¹⁰ „Na počátku stojí prostý sylogismus: Člověk je stvořen k Božímu obrazu (srov. Gn 1, 26); Bůh je Trojice; proto v člověku musí být obraz Trojice. Podle Augustina tedy člověk není stvořen podle vzoru, jímž je věčný Syn, nýbrž jako obraz ‚celé‘ Trojice.“ POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 332.

²¹¹ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 44.

²¹² Tady poněkud předbíháme. Augustin pochopitelně ještě neznal výrok Chalcedonského koncilu, který jednal až v roce 451 o dvou nesmíšených a nerozdělených přirozenostech Ježíše z Nazareta, jenž je soupodstatný s Bohem podle božství a soupodstatný s námi podle lidství. Srov. DH 301.

²¹³ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 333.

²¹⁴ „Je-li ale člověk stvořen k obrazu Syna, pak je již svým bytím zaměřen k tajemství Trojice.“ Tamtéž.

²¹⁵ „Poterat et hic eadem intellegi Trinitas, tamquam Pater dixerit ad Filium et Spiritum Sanctum: ‚Venite, et descendentes confundamus ibi linguam eorum‘, si aliquid esset, quod angelos prohiberet intellegi, quibus potius convenit venire ad Deum motibus sanctis, hoc est cogitationibus piis, quibus ab eis consulitur incommutabilis Veritas, tamquam lex aeterna in illa eorum curia superna.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 6, in DCD II, s. 478; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 106. Srov. Gn 11, 7.

²¹⁶ „Neque enim sibi ipsi sunt veritas, sed creatricis participes Veritatis ad illam moventur, tamquam ad fontem vitae, ut, quod non habent ex se ipsis, capiant ex ipsa.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 6, in DCD II, s. 478; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 107.

Není nezajímavé, že ve třech mužích, kteří se zjevili v Mamre Abrahámovi, jak o tom pojednává 18. kapitola první Mojžíšovy, znamená Trojice Augustin nespátřuje. Naopak v tomto případě nepochybuje o tom, že šlo o anděly. Odvolává se přitom na list Židům: „Nezapomínejte na pohostinnost, protože tak přijali někteří ve svém domě anděly, aniž to tušili.“²¹⁷ Augustin tvrdí, že podobně jako Abrahám spatřoval ve třech mužích Hospodina, spatřoval také Lot Hospodina ve dvou (z oněch tří), kteří pak přišli do Sodomy.²¹⁸ Proto, že z určitého hlediska jim připomínali Hospodina a z jiného lidi, střídali Abrahám i Lot singulár s plurálem při jejich oslovení.²¹⁹

O Trojici pak nacházíme jednu zmínku, a to v souvislosti s připomínkou čtyřicetiletého putování vyvoleného národa pouští pod Mojžíšovým vedením, o němž Augustin píše v 43. kapitole. Ve starozákonním slavení Paschy vidí předobraz Krista, protože, jak uvádí, Kristus přešel prostřednictvím své oběti k Otcí. Pascha totiž také znamená přechod.²²⁰ Analogii vidí rovněž v seslání Ducha svatého o Letnicích, ke kterému došlo padesát dní po Ježíšově oběti.²²¹ Ačkoli zde není jmenována přímo sama Trojice, hovoří se zde o všech třech osobách Trojice v jedné souvislosti.²²² V obětování obětího zvířete lze tedy spatřovat odkaz na Krista a v prstu Božím, kterým byly psány desky Zákona,²²³ pak Ducha svatého.²²⁴

3.7 Kniha XX.

V souvislosti s výkladem starozákonních výpovědí o Božím soudu, jež nacházíme ve třicáté kapitole dvacáté knihy, nás svatý Augustin ujišťuje, že soud bude konán

²¹⁷ ČLP Žid 13, 2.

²¹⁸ Srov. Gn 19, 1.

²¹⁹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 29, in DCD II, s. 526; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 131. Není nezajímavé, že v Septuagintě se ve verši Gn 19, 1 hovoří o andělech výslovně na rozdíl od hebrejského originálu.

²²⁰ Srov. Ex 12, 11.

²²¹ Srov. Lv 23, 16.

²²² „...qui usque adeo typus Christi est praenuntians eum per victimam passionis de hoc mundo transiturum ad Patrem (Pascha quippe hebraea lingua Transitus interpretatur), ut iam cum revelaretur Testamentum Novum, posteaquam Pascha nostrum immolatus est Christus, quinquagesimo die veniret de caelo Spiritus Sanctus...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 43, in DCD II, s. 552; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 145.

²²³ Srov. Ex 31, 18.

²²⁴ Augustin zde odkazuje na Ježíšovu zmínku o Božím prstu, kterým vyhání demony, o kterém čteme v Lk 11, 20. „...qui dictus est in Evangelio digitus Dei...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 43, in DCD II, s. 552; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 145.

Kristem, přestože ve starozákonních knihách není zmíněn výslovně. V úvodu pojednání biskup z Hippo nejprve připomíná, že Pánem je Otec, Syn i Duch svatý²²⁵ a následně se věnuje jednotlivým výpovědím Starého zákona, o nichž tvrdí, že v nich jednoznačně hovoří Boží Syn.

Nejprve se zabývá knihou proroka Izaiáše. Verš Iz 48, 16 hovoří o poslání, které dostal Služebník od Hospodina a jeho ducha.²²⁶ Dále pak uvádí proroka Zachariáše,²²⁷ jenž rovněž hovoří o poslání: „I poznáte, že mě poslal Hospodin zástupů.“²²⁸ Pak čteme výklad Iz 42, 1—4. Služebníkem není nikdo jiný než Ježíš, na nějž Hospodin vložil svého Ducha.²²⁹ Všechny tyto Augustinovy výpovědi mají velký význam z hlediska trinitologie, protože v nich můžeme nalézt jak narážky na Boží jedinstvo, tak také zcela zřetelné rozlišení mezi jednotlivými osobami Trojice.

3.8 Dílčí shrnutí

Přestože námi zkoumané dílo *De civitate Dei* není klíčovým Augustinovým dílem z hlediska trinitární teologie, nacházíme v něm spoustu zmínek o tajemství trojjediného Boha. Zvláště pak z rozsáhlejšího pojednání o Trojici, jež nacházíme v desáté kapitole jedenácté knihy, lze vytušit některé myšlenkové struktury biskupa z Hippo týkající se trinitologie. K získání uceleného pohledu na Augustinovu trinitologii však musíme sáhnout po jeho díle *De Trinitate*. V úvodu jsme předeslali, že k pochopení trinitárních pojednání v díle *O Boží obci* budeme potřebovat znát kontext, v němž bylo psáno. Ukázalo se, jak jsme předpokládali, že znalost souvislostí s uvedeným dílem *O Trojici* byla důležitá k hlubšímu pochopení vývoje Augustinova myšlení v oblasti trinitární teologie. Je zřejmé, že člověk se v průběhu života neustále mění a tudíž se mění i jeho pohled na konkrétní tematiku. To jsme mohli pozorovat například v 16. knize *De*

²²⁵ „Dominus enim Deus et Pater est et Filius et Spiritus Sanctus...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 194; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 333.

²²⁶ „...nyní mne posílá Panovník Hospodin a jeho duch.“ ČEP Iz 48, 16. Augustin pohlíží na výpovědi o Božím duchu, jež nacházíme v Písmu svatém, téměř výhradně optikou povelikonoční církve. Podrobněji se touto tematikou budeme zabývat později. Srov. 4. Tam, kde to považujeme za vhodné, píšeme tedy malé počáteční písmeno v souladu s předvelikonočním chápáním.

²²⁷ „Est alius locus apud Zachariam, qui hoc evidenter ostendit, quod omnipotentem misit omnipotens: quis quem, nisi Deus Pater Deum Filium?“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 196; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 334.

²²⁸ ČEP Zach 2, 13.

²²⁹ Srov. Iz 42, 1.

civitate Dei, v níž se začíná rýsovat Augustinova psychologická trinitární teorie, k níž dospěl v souvislosti s hledáním obrazu Trojice v člověku ve spisu *De Trinitate*.²³⁰

Viděli jsme, že klíčovým tématem jsou pro Augustina vztahy mezi jednotlivými osobami Trojice. Tyto vzájemné vztahy jsou pro jednotlivé osoby konstitutivní, což znamená, že osoba je jimi určena. Otec je otcem právě proto, že je ve vztahu otcovství vzhledem k Synu. Z toho plyne, že je Otcem proto, že má Syna. Podobně můžeme hovořit o ostatních dvou osobách v souvislosti s jejich vztahy. V jasném rozlišování božských osob můžeme vidět autorovu určitou obavu ze sabellianismu. Jakkoli můžeme hovořit o přínosu Augustinovy psychologické trinitární teorie pro křesťanskou teologii, je třeba říct, že v protikladu k ní se biskup z Hippo striktně držel pojetí, že díla Trojice jsou navenek v dějinách spásy společná všem třem osobám. Jasně tady vnímáme jeho obavy z triteismu. Naopak v jasném rozlišování božských osob na základě jejich vztahů vidíme autorovu určitou obavu ze sabellianismu.

V souvislosti výkladem trinitárního tajemství jsme si mohli všimnout analogie s lidskou přirozeností. V lidské mysli a lidském duchu můžeme podle Augustina nahlížet nedokonalý obraz Trojice. Autor přirovnává jednotlivé osoby k bytí, vědění a lásce.²³¹ Na nedokonalosti této analogie můžeme vidět neuchopitelnost tajemství trojjediného Boha, jenž nemůže být nikdy plně pochopen rozumem stvořeného tvora.

²³⁰ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 329. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 79. Srov. KARFIKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 232.

²³¹ Tuto analogii nacházíme rovněž v Augustinově díle *De Trinitate*. Srov. KARFIKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 233.

4 Pneumatologie v díle *De civitate Dei*

V předcházející kapitole jsme se pokusili najít a rozebrat místa, kde pojednává severoafrický myslitel v díle *De civitate Dei* o Bohu jako o trojici od sebe navzájem odlišných osob, majících jednu přirozenost. V té souvislosti jsme se pochopitelně nemohli nezmínit o třetí osobě Nejsvětější Trojice — Duchu svatém. Soustředili jsme se pouze na ta místa, kde hovoří Augustin o Duchu svatém v souvislosti s dalšími dvěma osobami Trojice nebo o Trojici obecně.

Pokud jde o Augustinovu pneumatologii, je třeba podotknout, že hlubší systematické pojednání o třetí osobě Trojice nalezneme opět v již několikrát zmiňovaném díle *De Trinitate*,²³² což je zřejmé i z výše uvedených souvislostí.

V následujících podkapitolách se budeme zabývat postupně jednotlivými knihami spisu *De civitate Dei*, v nichž narazíme na tematiku související s osobou Ducha svatého bez výslovné vazby na ostatní osoby Trojice. Přiznáváme ale, že toto striktní rozdělení nemusí být vždy bez problémů, protože pokud chceme zodpovědně hovořit o Duchu svatém, nelze pochopitelně opomenout ty, ze kterých vychází. Z tohoto důvodu pravděpodobně dojde k určitému prolínání. Zmíníme rovněž ta místa, kde půjde o Božího ducha ve smyslu starozákonního chápání, protože, jak uvidíme, autor chápe starozákonní výpovědi o Božím duchu téměř výhradně ve světle Letnic.²³³

4.1 Kniha I.

O Duchu svatém Augustin hovoří už v první knize díla v souvislosti s důvodem pohřbívání těl křesťanů. Po rozvinutí problematiky pohřbívání pak dochází k závěru, že pohřeb není pro křesťany nezbytný. V 13. kapitole pak vysvětluje, že těla zemřelých by rozhodně neměla být znevažována, zvláště pak těla těch, jichž používal Duch svatý.²³⁴

²³² Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 234—237.

²³³ „...technický výraz ‚osoba‘ vstupuje na scénu mnohem později, než byl dopsán poslední inspirovaný text Písma. [...] Pojetí Ducha svatého jako osoby se vyjasňuje až v literárně pozdějších vrstvách Nového zákona, především v Janově evangeliu...“ POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 32.

²³⁴ „Nec ideo tamen contemnenda et abicienda sunt corpora defunctorum maximeque iustorum atque fidelium, quibus tamquam organis et vasis ad omnia bona opera sancte usus est Spiritus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 1, 13, in DCD I, s. 44; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 50.

Další zmínku o Božím Duchu nalezneme v téže knize v souvislosti s problematikou zabití a vraždy. Ve 21. kapitole píše autor o případech zabití člověka, ve kterých nelze hovořit o zločinu vraždy. Odvolává se na několik míst ve Starém zákoně: Abrahám chtěl zabít svého syna (Gn 22), Jiftách zabil v Mispě svou dceru (Sd 11, 30nn.) a Samson pohřbil s nepřáteli sám sebe (Sd 16, 30).²³⁵ Ve všech uvedených případech lze zabití omluvit podle Augustina právě z důvodu, že v každém z uvedených lidí působil Duch svatý a dělal jejich prostřednictvím divy.²³⁶ Jde o první zmínku o Duchu Božím, do níž se již promítá myšlení ovlivněné událostí seslání Ducha svatého.

4.2 Kniha IV.

V osmé kapitole čtvrté knihy předkládá biskup z Hippo výčet nejrůznějších božstev, pod jejichž ochranou byla podle Římanů jejich říše. Přibližně uprostřed tohoto výčtu najdeme malou vsuvku vymykající se způsobu, kterým výčet bůžků předkládá. Jako by těch démonů (jak o těchto nepravých božstvech autor hovoří) nebylo už dost, musí jich být ještě více, aby tak „ubohá duše byla vystavena démonům poté, co odvrhla čisté objetí jediného Boha.“²³⁷ O tomto „Božím objetí“ můžeme říci, že je dílem Ducha svatého.²³⁸ O daru Ducha udělenému lidem hovoří autor také v závěru 31. kapitoly.²³⁹

²³⁵ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 1, 21, in DCD I, s. 62; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 58—59.

²³⁶ Abrahám byl bohobojný. Srov. Gn 22, 12. Na Jiftáchovi Gileadském spočinul duch Hospodinův. Srov. Sd 11, 29. Samsonovi Hospodin žehnal. Srov. Sd 13, 24. Kromě takových případů pak není podle Augustina zločinem vraždy také zabití z příkazu spravedlivého zákona lidského nebo Božího. „...nisi quia Spiritus latenter hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 1, 21, in DCD I, s. 62; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 59.

²³⁷ „...ut anima misera daemoniorum turbae prostitueretur, unius Dei veri castum dedignata complexum.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 4, 8, in DCD I, s. 264; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 143.

²³⁸ Pokud se podíváme například na tvrzení dekretu o ekumenismu *Unitatis redintegratio*, najdeme hned v prvních člancích několik výpovědí o Duchu svatém, jakožto duchu jednoty mezi křesťany. Srov. UR 1—3. Boží Duch je duchem sjednocení, garantem mnohosti v jednotě. Jedině On je tím, který může sjednotit lidi různých kultur. Srov. 1 Kor 12, 13; Ef 2, 18. Víme-li, že Duch svatý je plodem vzájemné lásky Boha Otce a Boha Syna, nemohli bychom pak vzhledem k výše uvedenému říct, že v Duchu svatém Bůh doslova objímá celé lidstvo? „V univerzální Boží lásce, která objímá všechno, co je, je nám v Kristu zjevován Bůh jako Otec a dárce života, zatímco člověk je nám zjevován jako ten, kdo v Kristu všechno přijímá v pokoře a svobodně od Boha jako dar...“ KSNC 46.

²³⁹ „...donum Spiritus impertiti.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 4, 31, in DCD I, s. 310; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 165.

4.3 Kniha V.

Pátá kniha Augustinova spisu obsahuje dvě zmínky o Duchu svatém v souvislosti se ctnostmi a bojem s vášněmi. V devatenácté kapitole najdeme stať o slávychtivosti a panstvychtivosti, jež navazuje na rozsáhlejší pojednání o ctnostech důležitých z hlediska římského státu. V rámci rozboru zmiňovaných vlastností tvrdí, že ti, kteří mají ctnosti z Božího Ducha, jsou rovněž spravedliví. Mírou této spravedlnosti je pak láska k nepřátelům.²⁴⁰

V poslední (26.) kapitole pojednává o císaři Theodosiovi, který miloval syny svých nepřátel křesťanskou láskou.²⁴¹ V této výpovědi můžeme k výše uvedeným souvislostem tvrdit, že původcem takové křesťanské lásky není a nemůže být nikdo jiný než Boží Duch, jenž sám je láskou.²⁴²

4.4 Kniha VI.

V šesté knize díla *De civitate Dei*, jež se věnuje převážně pohledu učence Marka Varra na problematiku náboženství, nacházíme dvě místa, kde Augustin zmiňuje Božího Ducha. Ve druhé kapitole hovoří o Varrovi jako o člověku, jež přestože byl velmi vzdělaný nebyl osvobozen Duchem svatým a tudíž jeho pohled byl zatížen zvyky a zákony své obce.²⁴³ Duch svatý je zde tedy zmíněn jako ten, který osvobozuje.

²⁴⁰ „Verum tamen qui libidines turpiores fide pietatis impetrato Spiritu Sancto et amore intellegibilis pulchritudinis non refrenant, melius saltem cupiditate humanae laudis et gloriae non quidem iam sancti, sed minus turpes sunt.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, 13, in DCD I, s. 364; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 186. „...quoniam tantae iustitiae est qui de Spiritu Dei virtutes habet, ut etiam ipsos diligat inimicos, et ita diligat, ut suos osores vel detractores velit correctos habere consortes non in terrena patria, sed superna; in laudatoribus autem suis, quamvis parvipendat quod eum laudant, non tamen parvipendit, quod amant, nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, 19, in DCD I, s. 380; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 194.

²⁴¹ „Inimicorum suorum filios, quos, non ipsius iussu, belli abstulerat impetus, etiam nondum Christianos ad Ecclesiam confugientes, Christianos hac occasione fieri voluit et christiana caritate dilexit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 5, 26, in DCD I, s. 396; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 202.

²⁴² Srov. Řím 5, 5.

²⁴³ „...non tamen Sancto Spiritu liberum...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 6, 2, in DCD I, s. 414; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 208.

Na začátku šesté kapitoly Augustin vytýká Marku Varrovi obavy z tehdejšího „veřejného mínění“, protože jej Duch Boží nepřiblížil k pravdě a ke svobodě.²⁴⁴ Zde tedy můžeme vidět souvislost svobody s pravdou, jejímž garantem je Duch svatý.²⁴⁵

4.5 Kniha VIII.

V knize, kterou se nyní budeme zabývat z hlediska pneumatologie, se Augustin věnuje otázce tzv. přirozeného náboženství v souvislosti s významnými filosofy a filosofickými školami. O platonících a platonismu říká, že je to jediný filosofický směr, který by měl být upřednostněn mezi ostatními. O důvodech, které ho k tomuto názoru vedou, se dovídáme z jeho pojednání v páté kapitole osmé knihy díla. V následující šesté kapitole přiznává platonikům skutečnost, že přišli ve svém filosofickém bádání zkoumáním proměnlivých jsoucn k jedinému jsoucnu, které je neproměnné a od nějž mají všechna proměnná jsoucna své bytí. Toto jsoucno už nemá bytí od žádného vyššího, má bytí samo ze sebe, proto je počátkem ostatních a je nazýváno Bohem.²⁴⁶ V této autorově výpovědi o Bohu v souvislosti s platonismem si všímáme způsobu, kterým hovoří o Boží bytnosti. Platonici dospěli k Bohu (počátku), který „je jednoduše“.²⁴⁷ Tedy, jinými slovy, způsob bytí Boha je jednoduchý. Dále se dovídáme, že tato jednoduchost Božího bytí spočívá v tom, že u něj nenajdeme rozdíl mezi tím, co má a tím, čím je.²⁴⁸ Autor pak dále tvrdí, že skutečnost, že Bůh všechno stvořil a nemohl být dále už nikým stvořen, platonici pochopili právě z důvodu jeho jednoduchého bytí.²⁴⁹

²⁴⁴ „O Marce Varro, [...] nec spiritu Dei ad videnda et annuntianda divina in veritatem libertatemque subvectus, cernis quidem quam sint res divinae ab humanis nugis atque mendaciis dirimendae...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 6, 6, in DCD I, s. 424; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 212.

²⁴⁵ Srov. Jan 8, 32.

²⁴⁶ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 6, in DCD I, s. 554; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 264. Srov. KKC 290. Srov. KSNC 26. Srov. GS 36.

²⁴⁷ „...qui simpliciter est...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 6, in DCD I, s. 556; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 264.

²⁴⁸ „...quia non aliud illi est esse, aliud vivere, quasi possit esse non vivens; nec aliud illi est vivere, aliud intellegere, quasi possit vivere non intellegens; nec aliud illi est intellegere, aliud beatum esse, quasi possit intellegere non beatus; sed quod est illi vivere, intellegere, beatum esse, hoc est illi esse.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 6, in DCD I, s. 556; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 264.

²⁴⁹ „Propter hanc incommutabilitatem et simplicitatem intellexerunt eum et omnia ista fecisse, et ipsum a nullo fieri potuisse.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 6, in DCD I, s. 556; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 264.

V jedenácté kapitole osmé knihy dále Augustin spekuluje o tom, odkud měl Platón své poznání, kterým se přiblížil poznání křesťanskému. Po zvážení názorů na možnost nebo nemožnost Platónovy četby některých starozákonních prorockých knih přidává domněnku Platónova možného studia Geneze.²⁵⁰ Biblickou výpověď o Božím Duchu, ovšem Platón nepochopil.²⁵¹

V souvislosti s modloslužebnictvím, o kterém čteme v osmé knize Augustinova díla, nacházíme zmínku o Duchu svatém ve 23. kapitole. Věnuje se zde rouhavým názorům Egyptřana Herma, jehož poznání není od Ducha svatého. Na rozdíl od svatých proroků, Simeona a Anny, Alžběty nebo Petra, kterým jejich poznání zprostředkoval Duch Boží.²⁵² Alžbětě se dostalo poznání²⁵³ Mariina početí Ježíše z Ducha svatého.²⁵⁴ Vidíme, že máme-li hovořit o Duchu svatém a jeho projevech v dějinách spásy, nemůžeme v žádném případě opomenout ani vtělené Slovo ani Matku vtěleného Slova. Na třetí osobu Trojice lze tedy nahlížet jako na jakýsi jednotící prvek v křesťanské teologii,²⁵⁵ což implikuje interdisciplinaritu pneumatologie.²⁵⁶

V další kapitole se dovídáme o Hermově smutku nad budoucím zánikem modloslužebnictví. Nicméně i on musel uznat, že modloslužebnictví pocházelo od lidí odvrácených od pravé bohohpocety, protože Duchu svatému patří vítězství.²⁵⁷

²⁵⁰ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 11, in DCD I, s. 566; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 269.

²⁵¹ „Parum quippe attendens quo more soleat illa Scriptura appellare Spiritum Dei, quoniam et aer spiritus dicitur, quattuor opinatus elementa loco illo commemorata videri potest.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 11, in DCD I, s. 566; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 269.

²⁵² „Non enim haec ei revelaverat Sanctus Spiritus, sicut Prophetis sanctis [...] Ex quo genere et illi erant, qui venturum quod sciebant venisse gaudebant; qualis Symeon, qualis Anna, qui mox natum Iesum; qualis Elisabeth, quae etiam conceptum in Spiritu agnovit; qualis Petrus...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 23, in DCD I, s. 596—598; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 283.

²⁵³ Srov. Lk 1, 41—45. Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 41, s. 55.

²⁵⁴ Srov. Lk 1, 35. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 39—40. Srov. KKC 484, 485, 495, 697, 717.

²⁵⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Základní východiska křesťanské pneumatologie*, in TICHÝ, L. aj., *Duch svatý, Velehrad: Refugium Velehrad—Roma*, 2000, ISBN 80-86045-50-1, s. 35.

²⁵⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 12.

²⁵⁷ Zde je Duch doslova nazván vítězem. „...Spiritus victor est...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 8, 24, in DCD I, s. 602; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 286.

4.6 Kniha X.

Ve 29. kapitole desáté knihy díla *De civitate Dei* nacházíme v souvislosti s kritikou nedůslednosti platonika Porfyria jen velmi okrajovou zmínku o Duchu svatém. V úvodu kapitoly Augustin připomíná Porfyriovy myšlenkové struktury, jimž se věnoval už ve 23. kapitole.²⁵⁸ Nyní však o nich hovoří v souvislosti s následnou obhajobou Kristova vtělení.²⁵⁹

Podle Platóna i Plotina se lidské duše po smrti vtělují do zvířecích těl. Porfyrius však tvrdil, že duše se po smrti vtělují do nových lidských těl. Augustin však ve 30. kapitole tvrdí, že je důstojnější věřit učení, které pochází od pravého Boha a je tedy nesené jeho Duchem. Spolu se Spasitelem, anděly a apoštoly uvádí rovněž proroky, jež prorokovali v síle Ducha svatého.²⁶⁰

4.7 Kniha XI.

Jedenácté knize Augustinova díla *De civitate Dei* jsme se obšírně věnovali už v souvislosti s trinitární analýzou. Kniha je neméně důležitá rovněž z pohledu pneumatologie. Po krátkém připomenutí skutečnosti, že Ježíš je pravý Bůh i pravý člověk²⁶¹ a jako takový je jediným prostředníkem mezi Bohem a lidmi ve druhé kapitole,²⁶² pojednává Augustin ve třetí kapitole o Duchu svatém. Ten mluvil nejprve prostřednictvím starozákonních proroků.²⁶³ Později, jak autor píše, mluvil Boží Duch osobně. Pokud se podíváme na již zmiňované tvrzení o Božím Synu v závěru druhé kapitoly, vidíme, že Augustin měl stále na paměti Boží trojjedinost. Duch svatý dále mluvil prostřednictvím Ježíšových apoštolů do té míry, do jaké uznal za vhodné a je

²⁵⁸ Srov. 3.4.

²⁵⁹ „Praedicas Patrem et eius Filium, quem vocas paternum intellectum seu mentem, et horum medium, quem putamus te dicere Spiritum Sanctum...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 29, in DCD I, s. 750; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 344.

²⁶⁰ „...Prophetae Dei Spiritu acti locuti sunt...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 30, in DCD I, s. 756; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 347.

²⁶¹ Srov. DH 301.

²⁶² Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 2, in DCD II, s. 68—70; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 355.

²⁶³ O souvislosti ducha a slova lze nalézt například v POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 26.

rovněž autorem Písma svatého.²⁶⁴ Z výše uvedeného plyne, že jak výpovědi starozákonních proroků, samotného Ježíše, jeho apoštolů, tak i výpověď Božího Slova, je třeba považovat za věrohodné svědectví o cestě Boha k člověku a člověka k Bohu.²⁶⁵ Jejich věrohodnost totiž stojí na autoritě samotného Boha, který je Pravda. Zmiňovanou cestou pak pochopitelně není nikdo jiný, než Ježíš z Nazareta.²⁶⁶

Ve čtvrté kapitole hovoří Augustin o stvoření světa. Autora první zprávy o stvoření, kterou nacházíme v prvním verši Geneze, nazývá prorokem. Vysvětluje, jakým způsobem přišel svatopisec k poznání skutečnosti stvoření, u kterého sám nebyl. Při stvoření totiž byla Boží moudrost,²⁶⁷ skrze niž bylo vše stvořeno.²⁶⁸ O něco níže čteme, že skutečnosti týkající se stvoření (a následně i budoucnosti), zjevil svatopisci Boží Duch.²⁶⁹ Rovněž z této výpovědi o Duchu svatém je zřejmá narážka na jednotu mezi Synem a Duchem. Z výpovědi je zřejmé, že Augustin ztotožňuje Boží moudrost s druhou osobou Trojice. Výslovně se o tom pak dočteme například v deváté kapitole.²⁷⁰ Zde je Boží moudrost ztotožňována také s Božím Duchem. Vidíme, že severoafrický myslitel jasně vnímal úzké sepětí mezi Božím Synem a Duchem svatým.

Desátou kapitolou jedenácté knihy Augustinova díla *De civitate Dei* jsme se již zabývali při naší trinitární analýze.²⁷¹ Je-li řeč o Trojici, nelze rovněž opomenout Ducha svatého, o kterém biskup z Hippo píše v desáté kapitole jako o tom, který je mnohotvárný. Odvolává se přitom na verš Mdr 7, 22.²⁷² Augustin mnohokrát ve svém spisu *O Boží obci* hovoří o Božím Synu jako o Moudrosti. Vidíme tedy opět souvislost s Božím Duchem, jenž je rovněž nazýván Duchem moudrosti.

²⁶⁴ „Hic prius per Prophetas, deinde per se ipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse iudicavit, locutus, etiam Scripturam condidit, quae canonica nominatur, eminentissimae auctoritatis...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 3, in DCD II, s. 70; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 356.

²⁶⁵ „...quo itur Deus, qua itur homo.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 4, in DCD II, s. 70; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 356.

²⁶⁶ Srov. Jan 14, 6.

²⁶⁷ Srov. Př 8, 27.

²⁶⁸ „...sed ibi fuit sapientia Dei, per quam facta sunt omnia...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 4, in DCD II, s. 70; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 356.

²⁶⁹ „Qui tam idoneus testis est, per quem Deo credendum sit, ut eodem spiritu Dei, quo haec sibi revelata cognovit, etiam ipsam fidem nostram futuram tanto ante praedixerit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 4, in DCD II, s. 72; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 356.

²⁷⁰ „...sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quem dicimus unigenitum Dei Filium...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 9, in DCD II, s. 84; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 363.

²⁷¹ Srov. 3.5.

²⁷² „Ceterum dictus est in Scripturis sanctis Spiritus sapientiae multiplex, eo quod multa in sese habeat...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 10, in DCD II, s. 88; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 365.

31. kapitola jedenácté knihy díla se zabývá sedmým dnem, který je z rozhodnutí Stvořitele určen k bohoslužbě a odpočinku, a číslem sedm. O číslu sedm hovoří Písmo svaté na mnoha místech jako o číslu dokonalosti. Augustin nejprve obhajuje dokonalost čísla sedm různými biblickými výpověďmi a následně říká, že tímto číslem, jež je cílem plnosti (dokonalým), bývá rovněž označován Duch svatý, který nás naučí veškeré pravdě (srov. Jan 16, 3).²⁷³ V něm je odpočinutí, protože je celkem; námaha je totiž v tom, co je pouze částí.²⁷⁴

V následující kapitole najdeme zmínku o Duchu svatém opět v souvislosti se stvořením. Zde je výslovně zmiňována jak celá tvůrčí Nejsvětější Trojice, jejímž tajemstvím jsme se zabývali výše,²⁷⁵ tak také Boží Duch, bez něhož není života.²⁷⁶

Poslední zmínku o třetí božské osobě v jedenácté knize nacházíme ve 33. kapitole, ve které autor nejprve pojednává o dvou druzích andělů, kteří se liší tím, komu slouží, a nakonec hovoří o synech světla a tmy, jak o tom píše svatý apoštol Pavel v prvním listu Soluňanům.²⁷⁷ Augustin o Pavlovi píše jako o Božím muži, prostřednictvím kterého je moudrý Duch svatý.²⁷⁸ Touto neobvyklou formulací chce autor poukázat na počátek Pavlovy moudrosti, jímž je Boží Duch. Apoštol Pavel je tedy nástrojem Božího Ducha.

4.8 Kniha XII.

Ve dvanácté knize *De civitate Dei* se věnuje autor nejprve problematice přirozenosti andělů. V deváté kapitole se pak zabývá původcem dobré vůle svatých andělů a táže se hned v nadpisu kapitoly, jestli v nich byla rozlita láska skrze Ducha svatého, tedy jestli ten, který je původcem jejich dobré vůle, je tentýž jako jejich

²⁷³ „...multa huiusmodi in divinis auctoritatibus reperiuntur, in quibus septenarius numerus, ut dixi, pro cuiusque rei universitate poni solet. Propter hoc eodem saepe numero significatur Spiritus Sanctus, de quo Dominus ait: „Docebit vos omnem veritatem““ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 31, in DCD II, s. 132; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 384.

²⁷⁴ „Ibi requies Dei, qua requiescitur in Deo. In toto quippe, id est in plena perfectione, requies; in parte autem labor.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 31, in DCD II, s. 132; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 384.

²⁷⁵ Srov. 3.5.

²⁷⁶ Srov. Žl 104, 29n.

²⁷⁷ Srov. 1 Sol 5, 5.

²⁷⁸ „...homo Dei tam eximiae divinaeque sapientiae, immo per eum Spiritus Dei...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 11, 33, in DCD II, s. 136; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 387.

Stvořitel.²⁷⁹ Dochází pak k závěru, že výrok svatého apoštola Pavla v listu Římanům „...Boží láska je nám vylita do srdce skrze Ducha svatého, který nám byl dán“,²⁸⁰ lze vztahovat rovněž na Boží anděly.²⁸¹

Po pojednání o přirozenosti lidí a věcí pokračuje Augustin úvahami o koloběhu času a stvoření člověka. V souvislosti se stvořením člověka, o kterém píše ve 22. kapitole, se v následující kapitole zmiňuje o Duchu svatém. Člověk, o kterém Bůh již předem věděl, že zhřeší, bude Boží milostí po odpuštění hříchů povolán k adoptivnímu Božímu synovství a přičleněn ke svatým právě prostřednictvím Božího Ducha.²⁸²

V následující 24. kapitole pojednává biskup z Hippo o přirozenosti lidské duše. Tu Bůh vložil do člověka vdechnutím, jak se o tom dovídáme v knize Genesis.²⁸³ Augustin přitom připouští dvojí výklad tohoto starozákonního textu. Bůh mohl vdechnutím vložit již stvořenou duši do člověka²⁸⁴ nebo ji oním aktem vdechnutí mohl přímo stvořit.²⁸⁵ Jak víme, ve starozákonních výpovědích nenacházíme přímé výpovědi o Duchu svatém jakožto třetí božské osobě.²⁸⁶ Nicméně budeme-li číst uvedený text novozákonní optikou odrážející zkušenost Letnic, lze ve zmiňovaném vdechnutí spatřovat narážku na Božího Ducha.²⁸⁷

4.9 Kniha XIII.

V knize věnované hříchu prvních lidí a jeho následcích pro lidstvo v podobě smrti nacházíme zmínku o třetí osobě Trojice v sedmé kapitole, ve které se autor zabývá problematikou mučednictví nepokřtěných, tedy křtem krve. Ty, kteří zemřeli pro Krista,

²⁷⁹ „...per Spiritum Sanctum in eis caritate diffusa...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 12, 9, in DCD II, s. 168; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 397.

²⁸⁰ ČLP Řím 5, 5.

²⁸¹ „Confitendum est igitur cum debita laude Creatoris non ad solos sanctos homines pertinere, verum etiam de sanctis angelis posse dici, quod caritas Dei diffusa sit in eis per Spiritum Sanctum, qui datus est eis...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 12, 9, in DCD II, s. 168; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 398.

²⁸² „...iustificatum Spiritu Sancto sanctis angelis in aeterna pace sociandum...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 12, 22, in DCD II, s. 204; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 414.

²⁸³ Srov. Gn 2, 7.

²⁸⁴ „...eique animam qualem dixi sive quam iam fecerat sufflando indidisset...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 12, 23, in DCD II, s. 206; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 415.

²⁸⁵ „...sive potius sufflando fecisset...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 12, 23, in DCD II, s. 206; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 415.

²⁸⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 16—21. Srov. 3.5.

²⁸⁷ Srov. Jan 20, 22.

přestože neprošli za svého života očištnou lázní křtu, lze považovat za svaté, protože obětovali všechno.²⁸⁸ Kde je tedy láska, nelze již hovořit o hříchu, protože ten je již láskou zahlazen.²⁸⁹ Milovat Krista ovšem není možné bez Boží milosti, jejímž původcem je Duch, který „vane, kam chce.“²⁹⁰

V 17. kapitole autor vyvrací názor některých platoniků na lidské tělo, které se podle nich má stát věčným. Poté, co se Augustin ve svém protiargumentu odvolává přímo na Platóna, uvádí proroky, které k hlásání Boží vůle vyučil sám Boží Duch.²⁹¹

Vymezením pojmu duchovní tělo se pak Augustin zabývá ve 23. kapitole. Nejprve hovoří o důležitosti lidské poslušnosti vůči Stvořiteli, a tu zdůvodňuje odlišností stvořeného člověka od oživujícího Božího Ducha.²⁹² Poté co definuje smrt jako odloučení duše od těla, cituje svatého apoštola Pavla, který jasně říká, že Boží Duch, jenž vzkřísil z mrtvých Ježíše, oživí rovněž naše lidská smrtelná těla.²⁹³ Dále pak čteme, že Adamovi — prvnímu člověku — byla dechem Božím stvořena duše²⁹⁴ na rozdíl od „posledního Adama“, tedy Ježíše Krista, který je sám oním oživujícím Duchem.²⁹⁵ Závěrem kapitoly pak Augustin shrnuje problematiku smrti a vzkříšení člověka a ujišťuje čtenáře, že lidé po vzkříšení nebudou mít tělo, které by odpovídalo tělu

²⁸⁸ Srov. Jan 15, 13.

²⁸⁹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 7, in DCD II, s. 232; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 425.

²⁹⁰ „Sed quando sine abundantia gratiae Spiritus illius, qui ubi vult spirat, tantum Christum amare possent...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 7, in DCD II, s. 232; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 425. Srov. Jan 3, 8.

²⁹¹ „...cum potius e contrario Dei Prophetas ad enuntiandam eius, quantum dignatus est, voluntatem Spiritus eius docuerit...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 17, in DCD II, s. 250; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 434.

²⁹² „Primus autem homo de terra terrenus in animam viventem factus est, non in spiritum vivificantem...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 23, in DCD II, s. 264; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 440.

²⁹³ „Tunc ergo erit corpus in spiritum vivificantem, quod nunc est in animam viventem... Tunc autem ita erat in animam viventem, quamvis non in spiritum vivificantem...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 23, in DCD II, s. 264; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 441.

²⁹⁴ „...anima flatu Dei creata est...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 23, in DCD II, s. 266; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 441—442.

²⁹⁵ „...procul dubio Christum significans, qui iam ex mortuis ita resurrexit, ut mori deinceps omnino non possit...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 23, in DCD II, s. 266; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 442. Srov. 1 Kor 15, 45.

prvního člověka před spácháním hříchu. Tělo však bude oživeno oživujícím Duchem „v Kristu“.²⁹⁶

4.10 Kniha XIV.

Problematika činu vykonaného člověkem v rozporu s vůlí a záměrem svého Stvořitele pokračuje rovněž ve čtrnácté knize. V její čtvrté kapitole biskup z Hippo rozebírá význam pojmu „žít podle člověka“ a „žít podle Boha“.²⁹⁷ Autor nejprve vysvětluje, že člověk, který by žil podle člověka, se podobá ďáblu, protože rovněž andělé mají žít podle Boha a nikoli podle sebe. Pravda pak právě proto, že je pravdou, pochází nutně od Boha.²⁹⁸ S uvedeným rozlišením dvou protichůdných druhů života, které vychází z označení „život podle těla“ a „život podle ducha“, jež nacházíme u apoštola Pavla,²⁹⁹ souvisí i existence dvou obcí, jíž se zabývá celé námi zkoumané Augustinovo dílo.³⁰⁰ Je zřejmé, že životu podle ducha odpovídá život podle Boha, neboť, jak autor dále vysvětluje na základě výpovědi apoštola Pavla, to, co je v Bohu, poznává právě jeho Duch.³⁰¹

4.11 Kniha XV.

Patnáctá kniha pokračuje rozborem důsledků lidské neposlušnosti. Mezi jinými tam patří rovněž různé nemoci, jimiž trpí jak ti, jenž podle Augustina patří do pozemské obce, tak také ti, jež patří do obce Boží. Lékařem léčícím nemoci není nikdo menší než

²⁹⁶ „...iam utique in corpore spiritali quod erit in spiritum vivificantem; non quia omnes, qui in Adam moriuntur, membra erunt Christi (ex illis enim multo plures secunda in aeternum morte plectentur); sed ideo dictum est omnes atque omnes, quia, sicut nemo corpore animali nisi in Adam moritur, ita nemo corpore spiritali nisi in Christo vivificatur.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 13, 23, in DCD II, s. 268; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 443. Srov. 1 Kor 15, 21n.

²⁹⁷ „Quid sit secundum hominem, quid autem secundum Deum vivere.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 14, 4, in DCD II, s. 284; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 26.

²⁹⁸ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 14, 4, in DCD II, s. 296; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 26.

²⁹⁹ Augustin zde cituje 1 Kor 3, 3.

³⁰⁰ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 14, 4, in DCD II, s. 298; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 27.

³⁰¹ Srov. 1 Kor 2, 11—14.

samotný Bůh,³⁰² protože účinek léku užívaného zvenčí je podmíněn vnitřním účinkem Ducha svatého působícího v člověku.³⁰³

Po pojednání o příčině Kainova zločinu, jež nacházíme v sedmé kapitole patnácté knihy, považuje severoafrický myslitel za nutné obhájit autoritu Písma. V osmé kapitole se tedy zabývá soupisem Adamových potomků, které nalzáme v páté kapitole Geneze. Není totiž bez zajímavosti, že Písmo mlčí o Kainovi a jeho potomstvu, přestože o Kainovi ještě v předcházející kapitole hovoří.³⁰⁴ Svatopisec, prostřednictvím něhož hovořil Duch svatý,³⁰⁵ vypovídá obrazně³⁰⁶ o linii, která již směřuje ke Kristu.³⁰⁷

23. kapitola je věnována problematice andělů. Autor rozebírá výpověď Gn 6, 1—4, jež hovoří o sňatcích andělů s ženami a jejich potomcích. Ve třetí verši šesté kapitoly Geneze nacházíme zmínku o Božím dechu.³⁰⁸ Augustin pak dodává, že Božím duchem (dechem) byli stvořeni andělé i lidé. Odlišují se ale co do přirozenosti, ne podle milosti.³⁰⁹

³⁰² „De languoribus, quos ex poena peccati etiam cives civitatis Dei in huius vitae peregrinatione patiuntur et a quibus Deo medente sanantur.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 15, 6, in DCD II, s. 372; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 64.

³⁰³ „Spiritus autem Sanctus operatur intrinsecus, ut valeat aliquid medicina, quae adhibetur extrinsecus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 15, 6, in DCD II, s. 386; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 64—65.

³⁰⁴ „Tímto rodokmenem přichází opět ke slovu kněžská tradice [...] Rodokmen se znovu vrací k Adamovi, ale přechází mlčením Kaina a jeho potomstvo; namísto toho rozvíjí linii potomstva Setova.“ *Pentateuch (Pět knih Mojžíšových) : Český katolický překlad*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7192-638-8s. 50, poznámka ke Gn 5.

³⁰⁵ „...per quem Sanctus Spiritus id agebat...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 15, 8, in DCD II, s. 394; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 68.

³⁰⁶ „Deseti jmény a deseti pokolenímu je vyplněna historie od počátku lidstva do potopy.“ *Pentateuch (Pět knih Mojžíšových) : Český katolický překlad*, s. 50, poznámka ke Gn 5.

³⁰⁷ „...de civitate, cuius aeternum erit regnum, et de rege eius eodemque conditore Christo in Spiritu praevidebantur esse ventura...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 15, 8, in DCD II, s. 394; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 68.

³⁰⁸ Zde záměrně používáme slovo dech v souladu s českým překladem *De civitate Dei*. Srov. AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 92. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 20.

³⁰⁹ „Spiritu Dei quippe fuerant facti angeli Dei et filii Dei, sed declinando ad inferiora dicuntur homines nomine naturae, non gratiae...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 15, 23, in DCD II, s. 442; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 92. Nemůžeme však jednoznačně říct, jestli zde Augustin vypovídá o Božím duchu jako o osobě, protože slovo „Spiritu“ stojí na začátku věty.

4.12 Kniha XVI.

Šestnáctá kniha díla *De civitate Dei* se zabývá dějinami spásy, následujícími po potopě. Po pojednání o Noemově pokolení, Abrahámovi a Melchisedechovi — předobrazu Krista co do plnosti kněžství, čteme ve 43. kapitole o Mojžíšovi. V této souvislosti se v této knize také setkáváme s jedinou zmínkou o Božím duchu.³¹⁰ Poté, co vyjmenuje některé z činů, které Mojžíš, jehož si Bůh vyvolil ke službě,³¹¹ vykonal, uvádí skutečnost, že své odpůrce (faraónovy mágy) Mojžíš porazil v síle Božího ducha.³¹²

4.13 Kniha XVII.

V knize, která pojednává o židovském kněžství, době králů a věnuje se christologicky zaměřenému výkladu některých žalmů, se hned v první kapitole dovídáme, že s pomocí Božího Ducha rozjímáme a rozebíráme Písmo svaté.³¹³ V kontextu Augustinových výpovědí o Božím Slově to pochopitelně není nic překvapivého. Víme totiž, že autorem Písma svatého je jak Bůh, tak svatopisec.³¹⁴ Víme také, že Bůh se sklání ve své dobrotě k člověku a k jeho rozumovým schopnostem.³¹⁵ Z uvedeného plyne, že chceme-li správně chápat posvátný text, musíme jej číst ve stejném duchu, ve kterém byl sepsán. Jelikož jde o posvátný text, jehož autorem je kromě svatopisce také Bůh, je třeba jej číst v Duchu svatém.³¹⁶

Ve čtvrté kapitole Augustin rozebírá dobu královskou. Zabývá se budoucími změnami izraelského království a kněžství s ohledem na Krista a také proroctvím

³¹⁰ Slovo „duch“ uvádíme v této souvislosti s malým počátečním písmenem v souladu se starozákonním chápáním.

³¹¹ Srov. Ex 3, 2nn.

³¹² „...in potestate Spiritus Dei superavit Pharaonis resistentes magos.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 16, 43, in DCD II, s. 552; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 144. Srov. Ex 4, 19.

³¹³ „...adiuvante Dei Spiritu considerata tractetur...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 17, 1, in DCD II, s. 562; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 147.

³¹⁴ Srov. DV 11. Srov. VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské : Všeobecný úvod do Písma svatého*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0786-8, s. 110—111.

³¹⁵ Srov. DV 13. Srov. KSNC 21. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, s. 46.

³¹⁶ Srov. DV 12. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 34—35.

Samuelovy matky Anny.³¹⁷ V závěru kapitoly nacházíme pojednání o Ježíši Kristu, jenž při svém nanebevstoupení naplnil nebesa svatým Duchem.³¹⁸

4.14 Kniha XVIII.

Jak jsme již uvedli výše,³¹⁹ osmnáctá kniha představuje určitý zlom v Augustinově podání dějin spásy. Nacházíme zde totiž pokus o porovnání dějin pozemské obce, tedy světa, s dějinami spásy jak jej předkládá Boží Slovo. V této knize najdeme poměrně velké množství souvislostí, v nichž biskup z Hippo zmiňuje Ducha svatého a jeho působení prostřednictvím proroků nebo prorokyň.

V patnácté kapitole nacházíme krátkou zmínku o prorokyni Deboře, o níž čteme ve čtvrté a páté kapitole knihy Soudců.³²⁰ Augustin nepochybuje o tom, že v ní působil Boží duch,³²¹ nicméně považuje její proroctví za poněkud komplikované a tudíž se jeho výkladu dále nevěnuje.³²²

Po několika kapitolách věnujících se hlavně dějinám pozemské obce následuje několik kapitol, ve kterých autor pojednává o předobrazech Krista u starozákonních proroků. Tato část je důležitá zejména z hlediska christologie a začíná 27. kapitolou. Augustin se v kapitolách 28.—30. věnuje postupně proroctví Ozeáše, Amosa, Izaiáše, Micheáše, Jonáše a Jóela. V 31. kapitole se zabývá proroctvími Abdiáše, Nahuma a Habakuka o spáse světa v Kristu. V souvislosti s proroctvím proroka Nahuma o Judovi ztotožňuje jednoznačně dechnutí na Judovu tvář s dechnutím Ježíše z Nazareta, jenž dává Ducha svatého,³²³ jak o tom vypovídá Jan 20, 22.³²⁴

³¹⁷ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 17, 4, in DCD II, s. 558; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 150. Srov. Lk 2, 36.

³¹⁸ „Per nubes ergo suas tonuit, quas Sancto Spiritu cum ascendisset implevit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 17, 4, in DCD II, s. 580; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 156.

³¹⁹ Srov. 2.2.2.

³²⁰ Srov. Sd 4, 4nn.; 5, 1nn.

³²¹ „...per illam Dei spiritus id agebat...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 15, in DCD II, s. 674; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 198.

³²² „...cuius prophetia minus aperta est, quam ut possimus eam sine diuturna expositione de Christo demonstrare prolatam.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 15, in DCD II, s. 674; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 198.

³²³ „Quis ascenderit ab inferis et insufflaverit in faciem Iudae, hoc est Iudaeorum discipulorum, Spiritum Sanctum, recolat qui meminit Evangelium.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 31, in DCD II, s. 704; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 213.

³²⁴ „Po těch slovech na ně dechl a řekl jim: ‚Přijměte Ducha svatého!‘“ ČLP.

V následující kapitole se pak dovídáme o významu proroctví, obsaženém v modlitbě a písni proroka Habakuka. Ten podle Augustina viděl, že lid, který zabije Spasitele, přijde o bohatství duchovních statků.³²⁵

O proroctví Jeremiáše a Sofoniáše, jenž se vztahují na Krista, píše severoafrický myslitel v následující 33. kapitole osmnácté knihy. Cituje verš Pláč 4, 20, ve kterém prorok Jeremiáš vypovídá o Kristu, který je „chycen v našich hříších“, jako o dechu našich úst,³²⁶ tedy jako o tom, jenž nám dává život.³²⁷ Zde opět vidíme úzké sepětí Ducha svatého s Božím Synem.

Po pojednáních o proroctví Daniela, Ezechiela, Aggea, Zachariáše, Malachiáše, Ezdráše a knihách Makabejských následuje krátké srovnání prorockých spisů se spisy řeckých filosofů. Ve 38. kapitole pak stručně hovoří o kánonu Písma svatého a o problematice starých textů, které by bylo možno rovněž nazývat texty prorockými, a jejich přijetí do kánonu. Závěrem srovnání zmiňuje Ducha svatého jako toho, jenž bezpochyby působil i v pisatelích starých textů a zjevoval jim pravdy o Bohu.³²⁸

Po krátkém pojednání o Hebrejském písmu, ve 39. kapitole, egyptské moudrosti ve 40. kapitole a kritice nesouladu filosofických systémů ve srovnání s kanonickými Písmy, v nichž Augustin nevidí rozpor,³²⁹ následuje od 42. kapitoly poněkud detailnější pojednání o řeckém překladu Septuaginta, jejíž překladatelé, kterých bylo podle legendy sedmdesát, byli při své práci proniknuti jedním duchem.³³⁰

O duchu překladatelů Septuaginty nacházíme zmínku ještě i v následující kapitole.³³¹ Duch, který mluvil prostřednictvím proroků, působil také v sedmdesáti překladatelích Septuaginty. Můžeme tedy s určitostí říct, že Septuaginta je podle Augustina autentickým výkladem textů Starého zákona, protože autorem obou textů

³²⁵ „Vidit eam gentem, quae Christum fuerat occisura, ubertatem copiarum spiritalium perdituram, quas per terrenam fecunditatem more prophetico figuravit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 32, in DCD II, s. 708; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 216.

³²⁶ „Spiritus oris nostri christus dominus captus est in peccatis nostris...“ Pláč 4, 20. Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 33, in DCD II, s. 710.

³²⁷ Srov. Gn 2, 7.

³²⁸ „...nisi quod existimo etiam ipsos, quibus ea, quae in auctoritate religionis esse deberent, Sanctus utique Spiritus revelabat, alia sicut homines historica diligentia, alia sicut Prophetas inspiratione divina scribere potuisse...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 38, in DCD II, s. 722; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 223.

³²⁹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 41, in DCD II, s. 644; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 224.

³³⁰ „...quoniam re vera Spiritus erat unus in omnibus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 42, in DCD II, s. 732; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 227.

³³¹ „...etsi non in eis unus apparuisset Spiritus sine dubitatione divinus...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 43, in DCD II, s. 734; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 228.

(hebrejského originálu i řeckého překladu) je jeden Boží Duch, který zajistil, aby v obou byl zachován stejný význam, přestože se v detailech mohou lišit.³³² Závěrem biskup z Hippo dodává, že obsah, ve kterém se shoduje Septuaginta s hebrejským originálem, má původ u samotných proroků. V odlišnostech Septuaginty od masoretského textu bychom pak mohli považovat samy překladatele Septuaginty za proroky.³³³

O vyvrácení Ninive a s ním souvisejícím Jonášovým proroctvím Augustin píše v následující kapitole. Zabývá se veršem Jon 3, 4, který Septuaginta překládá odlišně. Masoretský text zde hovoří o čtyřiceti dnech, jež zbývají do vyvrácení města, Septuaginta pouze o třech dnech. Tento slovní nesoulad vysvětluje autor tím, že překladatelé Septuaginty mohli při překladu brát ohled na jiný kulturní kontext. Toto místo je dokladem skutečnosti, že přesné údaje často v biblických výpovědích nebývají podstatou sdělení. Závěrem Augustin dodává, že v obou výpovědích nacházíme výpověď jednoho a téhož Ducha, který nejprve mluvil ústy proroka Jonáše a pak prostřednictvím překladatelů Septuaginty. Ducha, který je současně garantem zachování významu uvedeného biblického verše.³³⁴

Dále se autor věnuje krátkým popisem života Židů v diaspoře, po němž se ve 48. kapitole krátce zabývá příslušností nežidů k duchovnímu Jeruzalému.³³⁵

Po výkladu proroctví proroka Aggea o Kristově církvi, jež nalezneme ve 48. kapitole, následuje pojednání o náročnosti pozemského života církve. Závěrem 49. kapitoly v souvislosti s jednotou a katolicitou církve zmiňuje Augustin Letnice.

³³² „Spiritus enim, qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in Septuaginta viris, quando illa interpretati sunt; qui profecto auctoritate divina et aliud dicere potuit, tamquam propheta ille utrumque dixisset, quia utrumque idem Spiritus diceret, et hoc ipsum aliter, ut, si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret, et aliquid praetermittere et aliquid addere, ut etiam hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitutum, quam verbis debebat interpres, sed divinam potius potestatem, quae mentem replebat et regebat interpretis.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 43, in DCD II, s. 734; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 228.

³³³ „Si ergo, ut oportet, nihil aliud intueamur in Scripturis illis, nisi quid per homines dixerit Dei Spiritus, quidquid est in hebraeis codicibus et non est apud interpretes Septuaginta, noluit ea per istos, sed per illos Prophetas Dei Spiritus dicere. Quidquid vero est apud Septuaginta, in hebraeis autem codicibus non est, per istos ea maluit quam per illos idem Spiritus dicere, sic ostendens utrosque fuisse prophetas [...] „Quidquid porro apud utrosque invenitur, per utrosque dicere voluit unus atque idem Spiritus; sed ita ut illi praecederent prophetando, isti sequerentur propheticè illos interpretando; quia sicut in illis vera et concordantia dicentibus unus pacis Spiritus fuit, sic et in istis non secum conferentibus et tamen tamquam ore uno cuncta interpretantibus idem Spiritus unus apparuit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 43, in DCD II, s. 734—736; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 228.

³³⁴ „Propter quod utroque numero significari convenientissime potuit, quorum unum per Ionam prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen unus atque idem Spiritus dixit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 44, in DCD II, s. 736; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 230.

³³⁵ „...pertinentes ad spiritalem Ierusalem.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 47, in DCD II, s. 744; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 234.

Kristem seslaný Přimlucve deset dnů po jeho nanebevstoupení³³⁶ hraje klíčovou roli v zachování jednoty a katolicity Kristovy církve.³³⁷

V následující kapitole čteme o hlásání evangelia a mučednictví jeho kazatelů. Severoafrický myslitel v této souvislosti cituje verš Sk 1, 8, ve kterém Ježíš ujišťuje své učedníky, že od Otce dostanou Ducha svatého, který na ně sestoupí.³³⁸ Duch svatý je původcem odvahy a ochoty učedníků hlásat evangelium a trpět pro Krista.³³⁹

Po krátkém pojednání o užitečnosti bludů pro církve se Augustin zabývá ve dvou kapitolách pronásledováním křesťanů. V 53. kapitole najdeme zmínku o pronásledování v době Antikrista. Augustin píše o tomto posledním pronásledování, že bude zastaveno samotným Ježíšem, který Antikrista zničí dechem svých úst a zjevením své přítomnosti.³⁴⁰

Poslední kapitola osmnácté knihy Augustinova díla *De civitate Dei* vyvrací tvrzení některých pohanů o krátkém trvání křesťanství. V této souvislosti autor uvádí Janův křest Ježíše v řece Jordánu jako dějinný mezník, od něž začíná Ježíš veřejně hlásat Boží království.³⁴¹ Zde je třeba opět zmínit Ducha svatého jako aktivního činitele, přestože ho přímo v této souvislosti biskup z Hippo ještě neuvádí. Toho Ducha, kterého Ježíš později seslal o Letnicích³⁴² a jehož je třeba podle Augustina považovat za původce

³³⁶ „...post dies decem misit promissum Spiritum Sanctum...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 49, in DCD II, s. 748; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 236.

³³⁷ „...cuius venientis in eos qui crediderant tunc signum erat maximum et maxime necessarium, ut unusquisque eorum linguis omnium gentium loqueretur; ita significans unitatem catholicae Ecclesiae per omnes gentes futuram ac sic linguis omnibus locuturam.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 49, in DCD II, s. 748; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 236. Srov. Sk 2, 1—4; Jan 14, 16n.; 14, 26; 15, 26; 16, 7nn.

³³⁸ „...accenderat Spiritu Sancto.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 50, in DCD II, s. 750; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 236. Srov. Sk 1, 7n.

³³⁹ „...contestante Deo signis et ostentis et variis virtutibus et Spiritus Sancti muneribus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 50, in DCD II, s. 750; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 237. Srov. Mk 16, 20.

³⁴⁰ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 53, in DCD II, s. 756; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 240. Srov. 2 Sol 2, 8.

³⁴¹ „...procul dubio tunc innotuit per eius corporalem praesentiam doctrina et religio christiana, id est, posteaquam in fluvio Iordane ministerio Ioannis est baptizatus.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 54, in DCD II, s. 760; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 242.

³⁴² Augustin toto důležité místo v dějinách církve zmiňuje v 54. kapitole 18. knihy hned dvakrát. „...praesertim quia tunc datus est etiam Spiritus Sanctus, sicut eum dari post resurrectionem Christi oportebat in ea civitate, ex qua debuit incipere lex secunda, hoc est Testamentum Novum.“ Tamtéž. „Deinde post quadraginta dies ascendit in caelum; post decem dies, id est quinquagesimo post suam resurrectionem die, misit Spiritum Sanctum.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 54, in DCD II, s. 762; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 242.

počátku existence křesťanství.³⁴³ Augustin zde dokonce uvádí přesné datum této dějinné události: 13. květen.³⁴⁴

4.15 Kniha XIX.

V knize, která pojednává o poslední fázi dějin obou obcí, narazíme na zmínku o třetí osobě Trojice jen jednou a to až téměř v jejím závěru. Ve 22. kapitole pojednávající o pravém Bohu, jenž je jako jediný hoden úcty jak od křesťanů, tak od pohanů a který jakožto jediný je skutečným nejvyšším dobrem, k němuž se pokoušely dojít nejrůznější filosofické systémy v lidských dějinách. Augustin opět připomíná, že prostřednictvím proroků, kteří vypovídali pravdivě o Kristu a jeho církvi, mluvil Duch onoho zmiňovaného pravého Boha.³⁴⁵

4.16 Kniha XX.

Tato kniha pojednává o posledním soudu (z hlediska katolické nauky), vzkříšení těla a Antikristu. V deváté kapitole čteme pojednání o tisíciletém kralování svatých s Kristem. V souvislosti s blahoslavenými mrtvými, kteří umírají v Pánu, autor cituje verš Zj 14, 13. V něm je zmiňován Duch svatý jako ten, jenž promlouvá k pisateli knihy Zjevení.³⁴⁶

V šestnácté kapitole Augustin píše o novém nebi a nové zemi. Jen velmi okrajově se dotýká výpovědi knihy Zjevení o knize života a o věčném ohni, který je připraven pro ty, jež v knize života nebudou zapsáni.³⁴⁷ Augustin říká o tomto ohni, že o tom,

³⁴³ „Tunc itaque nominis illius cultus exorsus est, sicut nos credimus et veritas habet, efficacia Spiritus Sancti...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 54, in DCD II, s. 762; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 243.

³⁴⁴ „Ac per hoc colligitur etiam dies, ex quo annus ipse sumpsit initium, scilicet quando missus est Spiritus Sanctus, id est per idus maias. Numeratis proinde consulibus trecenti sexaginta quinque anni reperiuntur impleti per easdem idus consulatu Honorii et Eutychiani.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 54, in DCD II, s. 762; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 243.

³⁴⁵ „Ipse est Deus, cuius divinus Spiritus per eos locutus est, quorum praedicta atque completa per Ecclesiam, quam videmus toto orbe diffusam, in libris superioribus posui.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 19, 22, in DCD III, s. 72; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 275.

³⁴⁶ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 9, in DCD III, s. 128; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 301.

³⁴⁷ Srov. Zj 20, 15.12; 21, 27.

jakého bude druhu a kde se bude nacházet, neví žádný člověk, jen ten, kdo zkoumá hlubiny Boží,³⁴⁸ tedy Duch.³⁴⁹

Na uvedenou problematiku navazuje téma oslavení církve, a to v následující sedmnácté kapitole, v níž je citována opět poslední kniha Nového zákona, konkrétně perikopa vypravující o novém Jeruzalému sestupujícím z nebe.³⁵⁰ Následně je citován verš Iz 45, 8 o tvůrčí činnosti Hospodina a poté je zmíněna z nebe pocházející Boží milost a lázeň znovuzrození v Duchu svatém.³⁵¹ Zde vnímáme souvislost s vodou, jež je jedním ze symbolů Ducha svatého.³⁵² Ve stejné kapitole Augustin rovněž píše o „prvotínách Ducha“, jež v sobě nosí křesťané, kteří čekají na vykoupení těla.³⁵³

V následujících kapitolách biskup z Hippo píše o výpovědi apoštola Petra o posledním soudu a apoštola Pavla o Antikristu. Ve 20. kapitole čteme výklad pojednání apoštola Pavla o vzkříšení. Závěrem kapitoly nás pisatel ujišťuje, že výroku „prach jsi a v prach se navrátíš“³⁵⁴ podléhají všichni lidé včetně těch, kteří patří Kristu. Člověk je totiž stvořen z hlíny země a Bůh při stvoření člověka vdechl „hlíně v tvář“ dech života.³⁵⁵

V následující kapitole pak čteme Augustinovo zamyšlení nad výpovědí o vzkříšení mrtvých u proroka Izaiáše. V souvislosti o Hospodinově ohni, o kterém píše svatopisec v Iz 66, 15, Augustin vysvětluje, co tento oheň znamená. Cituje přitom několik novozákonních míst pojednávajících o ohni, meči a dalších pohromách. Je zmíněn i Duch svatý se svými projevy ohnivých jazyků při události Letnic.³⁵⁶

³⁴⁸ Srov. 1 Kor 2, 10.

³⁴⁹ „...qui ignis cuiusmodi et in qua mundi vel rerum parte futurus sit, hominem scire arbitror neminem, nisi forte cui Spiritus divinus ostendit...“ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 16, in DCD III, s. 146; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 309.

³⁵⁰ Srov. Zj 21, 2—5.

³⁵¹ „...gratia Dei desuper veniente per lavacrum regenerationis in Spiritu Sancto misso de caelo...“ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 17, in DCD III, s. 146; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 310. Srov. Zj 7, 14.

³⁵² Srov. Jan 3, 5. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 55.

³⁵³ „Nonne ipsi sunt, qui primitias habentes Spiritus in semetipsis ingemescunt...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 17, in DCD III, s. 148; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 311. Srov. Řím 8, 23.

³⁵⁴ ČEP Gn 3, 19.

³⁵⁵ „...terrae quippe insufflavit Deus in faciem flatum vitae, cum factus est homo in animam vivam...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 20, in DCD III, s. 160—162; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 317.

³⁵⁶ „...et visae sunt illis linguae divisae velut ignis, quando venit Spiritus Sanctus...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 21, in DCD III, s. 166; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 320. Srov. Sk 2, 3.

Ve třicáté kapitole dvacáté knihy, kterou jsme se již zabývali v souvislosti s výpověďmi o osobách Nejsvětější Trojice, nacházíme pochopitelně také zmínky o Duchu svatém. Po úvodním ujištění, že Pán je celá Trojice,³⁵⁷ následuje rozbor velkého množství starozákonních míst, o nichž Augustin tvrdí, že v nich hovoří přímo Ježíš Kristus. Mezi prvními se zabývá veršem Iz 48, 16.³⁵⁸ Poslaným služebníkem je zde evidentně Boží Syn.³⁵⁹ Nelze si nevšimnout skutečnosti, že Augustin zde uvádí Ducha (který je tedy Duchem posláni³⁶⁰) s velkým počátečním písmenem. Ve stejné kapitole pak čteme o Duchu svatém jako o „Duchu milosti a milosrdenství“, jenž bude vyliť na obyvatele Jeruzaléma.³⁶¹ Duch je zde původcem poznání pravé pravdy o Ježíši,³⁶² kterého Židé odsoudili a který je skutečně oním očekávaným Mesiášem. V souvislosti s Ježíšovým posláním pak severoafrický myslitel dále cituje Iz 42, 1, v němž se hovoří o služebníku, na nějž Hospodin vložil svého ducha.³⁶³ Následuje výklad této skutečnosti v novozákonním světle a to odvoláním se na verš Mt 3, 16, v němž se píše o holubici, jež je symbolem Ducha svatého.³⁶⁴

4.17 Kniha XXI.

V této knize Augustinova díla *De civitate Dei* nalezneme jen dvě zmínky o Duchu svatém a to v 16. a 27. kapitole. 16. kapitola se věnuje duchovnímu znovuzrození křesťanů. Po připomenutí nutnosti přijetí svátostí ustanovených Prostředníkem³⁶⁵ mezi

³⁵⁷ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 194; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 333.

³⁵⁸ „...nyní mne posílá Panovník Hospodin a jeho duch.“ ČEP.

³⁵⁹ „Nempe ipse est, qui loquebatur sicut Dominus Deus; nec tamen intellegeretur Iesus Christus, nisi addidisset: *Et nunc Dominus Deus misit me et Spiritus eius.*“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 196; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 334.

³⁶⁰ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, s. 43.

³⁶¹ Srov. Zach 12, 10.

³⁶² „Paenitebit quippe Iudaeos in die illa, etiam eos, qui accepturi sunt Spiritum gratiae et misericordiae, quod in eius passione insultaverint Christo...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 198; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 335.

³⁶³ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 200; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 336.

³⁶⁴ „Datus est in eum Spiritus Sanctus, quod et columbae specie, Evangelio teste, monstratum est...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 20, 30, in DCD III, s. 200; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 336.

³⁶⁵ Augustin mnohokrát vypovídá o Kristu jako Prostředníku. „...per Mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Iesum...“. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 21, 16, in DCD III, s. 256; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 361. Srov. 1 Tim 2, 5.

nimiž také křtu jakožto duchovního znovuzrození člověka³⁶⁶ podtrhuje nutnost působení Ducha³⁶⁷ jako toho, jenž člověku napomáhá ke spravedlnosti a ctnostnému životu.³⁶⁸

27. kapitola pojednává mimo jiné o nemožnosti ospravedlnění hříšníků, kteří setrvávají ve svých hříších, přestože dávají almužny.³⁶⁹ V souvislosti se křtem, je citován verš Jan 3, 5, který hovoří o novém narození člověka „z vody a z Ducha“, jenž je nutné k přijetí do Božího království.³⁷⁰

4.18 Kniha XXII.

Ve druhé kapitole zmiňuje Augustin Ducha svatého, který vnikl svatým lidem rozhodnutí k modlitbě na nejrůznější úmysly.³⁷¹ Svatý lid totiž má ve svém srdci vepsán Boží zákon.³⁷² Toto vepsání mohl způsobit jedině Duch, jenž zná Boha,³⁷³ a jenž působí na mysl i vůli lidí, kteří Bohu patří.³⁷⁴

V 11. kapitole autor vysvětluje důvody možné existence lidského těla v nebi, čímž vyvrací názory platoniků.³⁷⁵ V této souvislosti zde nacházíme také zmínku o oživujícím duchu, jenž bude sídlit v lidském těle.³⁷⁶ Zde je třeba ovšem připomenout, že pouhého oživujícího ducha nemůžeme ještě považovat za třetí osobu Trojice, přestože dech života, který v sobě člověk má, pochází od Stvořitele.³⁷⁷ Nicméně je třeba podtrhnout,

³⁶⁶ Srov. tamtéž.

³⁶⁷ „...spiritus iuvans...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 21, 16, in DCD III, s. 256; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 361.

³⁶⁸ „aucissimi autem sunt tantae felicitatis, ut ab ipsa ineunte adulescentia nulla damnabilia peccata committant vel in flagitiis vel in facinoribus vel in nefariae cuiusquam impietatis errore, sed magna spiritus largitate opprimant, quidquid eis posset carnali delectatione dominari.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 21, 16, in DCD III, s. 256; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 361.

³⁶⁹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 21, 27, in DCD III, s. 290 a 208; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 377.

³⁷⁰ Srov. Jan 3, 5.

³⁷¹ „...anc orandi voluntatem sancto Spiritu suo fecerit.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 2, in DCD III, s. 312; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 385.

³⁷² Augustin cituje Žalm 37, 31. Srov. Jer 31, 33; Ez 36, 26.

³⁷³ Srov. 1 Kor 2, 10.

³⁷⁴ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 2, in DCD III, s. 312; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 385. V této souvislosti Augustin cituje Fil 2, 13.

³⁷⁵ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 11, in DCD III, s. 352 a 304; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 404.

³⁷⁶ „...ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificans spiritus?“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 11, in DCD III, s. 354; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 405.

³⁷⁷ Srov. Gn 2, 7.

že v případě člověka lze jednoznačně mluvit o chrámu Ducha svatého.³⁷⁸ Tato skutečnost je důvodem, proč zde toto místo uvádíme.

Ve 29. kapitole severoafrický myslitel uvažuje nad detaily posmrtného života. Přiznává, že sám neví, jakého druhu bude takový život, nicméně odvolává se na výpověď apoštola Pavla.³⁷⁹ O andělech pak píše, že po našem vytržení z moci temna dostali záruku Ducha a patří do Kristova Božího království.³⁸⁰ Toto tvrzení o životě andělů vyvozuje z verše Kol 1, 13. Ve stejné kapitole pak najdeme i poslední zmínku o Duchu svatém, a to v souvislosti s pojednáním o významu pojmu „tváří v tvář“, jenž nacházíme v 1 Kor 13, 12. Augustin se pak odvolává na 2 Kor 13, 18, kde apoštol Pavel hovoří o moci Ježíšova Ducha, na níž mají jeho učedníci účast.

4.19 Dílčí shrnutí

Tématiku Ducha svatého jsme našli v poměrně velkém množství knih díla *De civitate Dei*. V mnoha případech šlo ovšem pouze o pouhou zmínku v jiném kontextu. Z hlediska dogmatické teologie stojí jistě za pozornost tématika pneumatologie v jedenácté knize, v níž se autor podrobněji zabývá tajemstvím Nejsvětější Trojice. Nejvíce zmínek o Duchu svatém jsme našli v osmnácté knize zkoumaného díla, v níž se Augustin zabývá zejména proroctvím nejrůznějších starozákonních proroků.

Shrňme nyní ve stručnosti způsoby, jakými biskup z Hippo hovoří o Duchu svatém v díle *De civitate Dei*. Boží Duch je zdrojem pravdivého poznání,³⁸¹ Duchem moudrosti,³⁸² lásky,³⁸³ jednoty,³⁸⁴ odvahy,³⁸⁵ modlitby,³⁸⁶ poslání,³⁸⁷ milosti a milo-

³⁷⁸ Srov. 1 Kor 6, 19.

³⁷⁹ Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 29, in DCD III, s. 404; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 429.

³⁸⁰ „Sic iam vident sancti angeli, qui etiam nostri angeli dicti sunt, quia eruti de potestate tenebrarum et accepto Spiritus pignore translati ad regnum Christi...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 29, in DCD III, s. 404; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 429.

³⁸¹ Srov. 4.6, 4.7, 4.9, 4.10, 4.11, 4.13, 4.14, 4.15, 4.16, 4.18.

³⁸² Srov. 4.7.

³⁸³ Srov. 4.3, 4.8, 4.9.

³⁸⁴ Srov. 4.8, 4.14.

³⁸⁵ Srov. 4.14.

³⁸⁶ Srov. 4.18.

³⁸⁷ Srov. 4.16.

srdenství.³⁸⁸ Je oživujícím Duchem³⁸⁹ a to nejen ve starozákonním smyslu, ale také tím, který je zdrojem života ve křtu svatém.³⁹⁰ Duch Boží je ten, jenž osvobozuje,³⁹¹ koná divy³⁹² a dává sílu ke ctnostnému životu.³⁹³ Je rovněž tím, jenž mluvil ústy proroků.³⁹⁴ Ze symbolů Ducha svatého nacházíme v díle *De civitate Dei* vodu, oheň a holubici.³⁹⁵ Pokud jde o tituly, v osmé knize je Duch svatý nazván vítězem.³⁹⁶

Zajímavým, ale ne příliš překvapivým zjištěním bylo, že starozákonní zmínky o Božím dechu už chápe většinou ve světle události Letnic, jež byly pro povelikonoční církev první zkušeností s Duchem Božím jako osobou. Mnohé Augustinovy výpovědi o Duchu svatém rovněž vypovídají o Augustinově vědomí souvislosti Božího Ducha s Mužem z Nazareta a jeho Matkou, což jen potvrzuje přesah pneumatologie do ostatních disciplín nejen dogmatické teologie.

³⁸⁸ Srov. tamtéž.

³⁸⁹ Srov. 4.9.

³⁹⁰ Srov. 4.16, 4.17, 4.18.

³⁹¹ Srov. 4.4.

³⁹² Srov. 4.1.

³⁹³ Srov. 4.3, 4.17.

³⁹⁴ Srov. 4.7, 4.11, 4.13, 4.14, 4.15, 4.16.

³⁹⁵ Srov. 4.16.

³⁹⁶ Srov. 4.5.

5 Mariologie v díle *De civitate Dei*

Nejprve jsme se v naší práci věnovali rozboru Augustinova díla *De civitate Dei* z hlediska trinitologie, poté jsme se zaměřili na pneumatologii ve zkoumaném díle. Nyní ještě prověříme uvedené dílo z hlediska mariologie. Po kapitole věnované tajemství celé Nejsvětější Trojice a kapitole, v níž jsme se soustředili na třetí osobu Trojice, se tedy budeme věnovat člověku Marii. Je třeba ovšem podtrhnout, že nejde o ledajakého člověka, ale o tu, s níž měl Bůh od počátku zcela jedinečný plán, o čemž vypovídá i skutečnost, že Maria se na rozdíl od ostatních lidí nenarodila ve stavu dědičné viny,³⁹⁷ přestože se narodila, můžeme-li to tak říct, svým naprosto normálním rodičům. Maria je darem celé Nejsvětější Trojice lidstvu.³⁹⁸ Vztah trojjediného Boha k Marii³⁹⁹ už napovídá, že mariologie bude podobně jako pneumatologie interdisciplinární záležitostí.⁴⁰⁰

5.1 Kniha II.

První zmínku o Kristově matce nacházíme už ve druhé knize zkoumaného díla. V souvislosti s mravní zkažeností římské říše Augustin v osmnácté kapitole uvádí,

³⁹⁷ Srov. PIUS IX., *Ineffabilis Deus*, č. 23, in POSPÍŠIL, C. V., *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, s. 40. Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 46—48, s. 63—67. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Maria — mateřská tvář Boha*, s. 44—48.

³⁹⁸ Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 75, s. 117—118 Srov. tamtéž, č. 4, s. 19.

³⁹⁹ Srov. tamtéž, č. 42, s. 58—60. Srov. POSPÍŠIL, C. V., Mariologie a dogmatická teologie, zejména christologie a trinitologie, in VÍCHA, D. (ed.), *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně — Akta ze symposia pořádaného Katedrou systematické teologie dne 16. 9. 2003*, s. 44. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Prezentace listu MPMA Matka Páně. Památka, přítomnost, naděje*, in VÍCHA, D. (ed.), *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně — Akta ze symposia pořádaného Katedrou systematické teologie dne 16. 9. 2003*, s. 8.

⁴⁰⁰ Mariologie úzce souvisí s christologií, soteriologií, pneumatologií, eklesiologií, antropologií, eschatologií. Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Prezentace listu MPMA Matka Páně. Památka, přítomnost, naděje*, in VÍCHA, D. (ed.), *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně — Akta ze symposia pořádaného Katedrou systematické teologie dne 16. 9. 2003*, s. 8. Pojednání o vztahu mariologie ke zmíněným teologickým disciplínám lze nalézt v MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 14—19, s. 28—32.

že veškerá mravní zkáza pozemské obce nastala ještě před tím, než se vtělený Kristus jako dítě začal učit a dokonce ještě před tím, než se narodil z Panny.⁴⁰¹

5.2 Kniha IV.

Čtvrtá kniha se věnuje ostré kritice nejrůznějších pohanských kultů, božstev a s nimi souvisejících nesmyslných teorií. V tomto kontextu nacházíme zmínku o kulte bohů, jež byly považovány za panny. Augustin však vtipně připomíná, že toto vše bylo překonáno příchodem Krista a jím samotným, jenž se narodil ze skutečné Panny.⁴⁰²

5.3 Kniha X.

V desáté knize vrcholí polemická část Augustinova spisu. Není tedy divu, že v ní najdeme například pojednání o Kristově vtělení ve 29. kapitole. V polemice s platoniky obhajuje narození těla z panny.⁴⁰³ Tato událost by neměla být předmětem sporů, protože šlo přece o zázračné narození toho, jenž sám je zázračný.⁴⁰⁴

Ve 32. kapitole autor stále polemizuje s naukou řeckého filosofa Porfyria. V závěru se zmiňuje o zázracích Spasitele, z nichž zmiňuje především jeho narození a zmrtvýchvstání. S narozením souvisí tajemství mateřského panenství, které zde Augustin jednoznačně podtrhuje.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ „Haec enim gesta sunt non solum antequam Christus in carne praesens docere coepisset, verum etiam antequam de Virgine natus esset.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 2, 18, in DCD I, s. 126; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 86. Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 43—45, s. 60—63.

⁴⁰² „...quod sicut ex virgine, ita nihil ex igne nascatur. Quam totam vanitatem aboleri et exstingui utique ab illo oportuit, qui est natus ex virgine.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 4, 10, in DCD I, s. 268; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 146.

⁴⁰³ „An forte vos offendit inusitatus corporis partus ex virgine?“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 29, in DCD I, s. 752; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 346.

⁴⁰⁴ „Neque hoc debet offendere, immo potius ad pietatem suscipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus est.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 29, in DCD I, s. 752; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 346.

⁴⁰⁵ „...quorum in uno maternae virginitatis tantummodo sacramentum...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 10, 32, in DCD I, s. 766; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I*, s. 352.

5.4 Kniha XVII.

V Augustinově teologicko-dějinné části spisu čteme o Panně Marii až v sedmnácté knize. Jak jsme již uvedli výše, sedmnáctá kniha se věnuje mimo jiné některým žalmům, do jaké míry vypovídají o Kristu. Devátá kapitola se zabývá proroctvím o Kristu, jež nacházíme v 89. žalmu. Nejprve je citován text žalmu, který hovoří o Davidovi jako o služebníku.⁴⁰⁶ Augustin pak vysvětluje, že za jménem David, je třeba vidět jediného Prostředníka — Ježíše z Nazareta. Ten pochází z Davidova rodu a své služebnictví přijal z Panny.⁴⁰⁷

V 16. kapitole se autor zabývá předobrazem Krista a církve a jejich vzájemným vztahem. V závěru kapitoly připomíná, že Panna Maria patřila k Boží obci. Dále pak dvakrát připomíná, že prostřednictvím Marie se Ježíš stal člověkem.⁴⁰⁸

Osmnáctá kapitola se věnuje žalmům, jež hovoří o Kristově smrti a vzkříšení. V závěru kapitoly pak nacházíme výklad jména Ježíš. Augustin se odvolává na text Mt 1, 21⁴⁰⁹ a osvětluje tak souvislost jména Muže z Nazareta s jeho posláním. Uvedený text předchází opět připomínka, že Maria, matka Spasitele, je pannou i po Ježíšově narození.⁴¹⁰

5.5 Kniha XVIII.

18. knihou Augustinova spisu *De civitate Dei* jsme se již poměrně rozsáhle zabývali v souvislosti s pneumatologií.⁴¹¹ Ve 46. kapitole autor pojednává o vtělení Slova.⁴¹² Autor informuje čtenáře hned v úvodu o tom, že Kristovo narození v Betlémě

⁴⁰⁶ Srov. Žl 89, 4.

⁴⁰⁷ „...ub nomine David propter formam servi, quam de semine David idem Mediator assumpsit ex Virgine.“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 17, 9, in DCD II, s. 602; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 166.

⁴⁰⁸ „Inde quippe erat virgo Maria, in qua carnem Christus, ut homo esset, assumpsit [...] Ac per hoc Christus Deus, antequam in illa civitate per Mariam fieret homo...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 17, 16, in DCD II, s. 620; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 175.

⁴⁰⁹ „Porodí syna a dáš mu jméno Ježíš; on totiž spasí svůj lid od hříchů.“ ČLP.

⁴¹⁰ „Nam ratio nominis huius haec reddita est, quando priusquam ex virgine nasceretur dictum est...“ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 17, 18, in DCD II, s. 626; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 178.

⁴¹¹ Srov. 4.14.

⁴¹² Srov. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 46, in DCD II, s. 742; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 232.

se odehrálo v souladu s proroctvím proroka Micheáše⁴¹³ a zdůrazňuje Kristovu dvojí přirozenost, jež je základem křesťanské víry.⁴¹⁴ Kristus je člověkem z člověka (zde autor míní konkrétního člověka, z něhož se Kristus narodil, tedy Pannu Marii) a Bohem z Boha Otce. Augustin rovněž upřesňuje, že člověkem z člověka je Kristus viditelně a Bohem z Boha Otce je skrytě.⁴¹⁵ Nakonec opět připomíná, že prvním Ježíšovým zázrakem bylo právě jeho zázračné narození.⁴¹⁶

5.6 Kniha XXII.

V poslední knize Augustin shrnuje celé své dílo. Můžeme tedy předpokládat, že zde najdeme všechna důležitá fakta týkající se života Boží obce. V souvislosti se zázraky, které se v dějinách spásy staly proto, aby svět uvěřil v Krista,⁴¹⁷ je tedy znovu připomenuto, že Ježíš svým narozením v žádném případě neporušil panenství své matky Marie,⁴¹⁸ která tak byla stále pannou.⁴¹⁹

5.7 Dílčí shrnutí

Jak vidíme, mariologická tématica je v díle *De civitate Dei* zastoupena poměrně málo. Všechny výpovědi o Marii, jež jsme našli, hovoří jasně o Augustinově pohledu na Matku Boží. Náš mariologický rozbor tedy můžeme stručně shrnout: Svatý Augustin měl jednoznačné vědomí Mariina trvalého panenství, a jejího početí Ježíše z Ducha svatého.⁴²⁰

⁴¹³ Srov. Mich 5, 2.

⁴¹⁴ Srov. DH 301.

⁴¹⁵ „...homo manifestus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo Patre...” AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 46, in DCD II, s. 742; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 232. Nemůžeme přehlédnout ani citaci Izaiášova proroctví, vztahujícího se na Kristovo vtělení (Iz 7, 14) a který je pak v Novém zákoně citován v evangeliu podle Matouše (Mt 1, 23). Augustin zde cituje novozákonní znění, které hovoří výslovně o panně.

⁴¹⁶ „Quorum primum est, quod tam mirabiliter natus est...” AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 18, 46, in DCD II, s. 742; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 232.

⁴¹⁷ Srov. Jan 14, 11.

⁴¹⁸ „...Dominum Iesum per integra matris virginalia enixum...” AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 8, in DCD III, s. 344; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 400.

⁴¹⁹ „...in filium permanentis virginis creditit...” AUGUSTIN, *De civitate Dei*, 22, 8, in DCD III, s. 344; český překlad AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci II*, s. 400.

⁴²⁰ Srov. Lk 1, 35. Srov. KKC 484, 485, 495, 697, 717.

Mariino početí Ježíše z Ducha svatého jednak úzce souvisí s vykoupením těch, kteří podléhali Zákonu a s jejich přijetím za Boží syny⁴²¹ a jednak odkazuje na Boha jakožto Ježíšova Otce.⁴²² Mariino mateřství, jež je darem trojjediného Boha lidstvu,⁴²³ je tedy prostředkem vtělení Božího Syna, který se tak stal naším bratrem, pravým člověkem, novým Adamem,⁴²⁴ prostředníkem, aby tak smířil svět s Bohem.⁴²⁵

Naskýtá se otázka, jak se svatý Augustin díval na problematiku Mariina neposkvrněného početí. Pravdou je, že žádnou takovou zmínku o matce Spasitele jsme v jeho díle *De civitate Dei* nenašli, což je pochopitelné rovněž k malému výskytu mariologické tematiky v uvedeném díle. Je však třeba podotknout, že Augustin se k nauce o Mariině neposkvrněném početí stavěl odmítavě. Jeho postoj byl ovlivněn bojem s pelagianismem. Každopádně uznává Mariinu bezhříšnost na základě analogie víry.⁴²⁶

⁴²¹ Srov. Gal 4, 4n.; Řím 8, 14—17. Srov. KSNC 31, 122. Srov. LAURENTIN, R., *Pojednání o Panně Marii*, Praha: Krystal OP, 2005, ISBN 80-85929-76-7, s. 15.

⁴²² Srov. Lk 1, 31nn.

⁴²³ Srov. MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, č. 75, s. 117—118. Srov. tamtéž č. 4, s. 19.

⁴²⁴ Srov. GS 22.

⁴²⁵ Srov. Řím 5, 11; 2 Kor 5, 18n.; Ef 1, 5. Srov. KKC 257. Srov. KSNC 121.

⁴²⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Maria — mateřská tvář Boha*, s. 63.

Závěr

Pokud se podíváme na Augustinovo dílo *O Boží obci* jako na celek, nemůžeme přehlédnout, že se v něm odráží velká část Augustinova životního příběhu. Přestože Augustin napsal jiné dílo, v němž pojednává o svém životě, tedy *Confessiones*, ani v díle *De civitate Dei* neodhlíží od svých životních omylů a zkušeností. Právě naopak shledáváme, že životní omyly a zkušenosti jsou pro biskupa z Hippo velmi cenným východiskem pro jemu vlastní službu „Boží obci“.

Při studiu Augustinova života bylo velmi zajímavé sledovat jeho životní příběh od doby, kdy ještě Krista neznal, přes prvotní odpor ke křesťanství, dále pak přes první setkání s evangeliem, až po definitivní rozhodnutí se pro Krista a službu Bohu. Konečné rozhodnutí o změně zaměření svého života na toho, jenž sám je věčným původcem života, bylo radikálnější než bývá u konvertitů obvyklé. Jeho obrácení se zdá radikálnější možná i vzhledem k Augustinovým mnohým dřívějším negativním životním zkušenostem. Dokladem nám může být například množství spisů, jež ve většině případů obsahují pravou katolickou nauku a proto také jsou stále znovu a znovu citovány jak v pracích mnohých dalších teologů, tak také přímo v dokumentech magisteria. Pokud jde například konkrétně o dílo, jemuž jsme se v naší práci věnovali, čtyři jeho citace najdeme rovněž v dokumentech 2. vatikánského koncilu.

Když se podíváme na historický kontext, v němž autor své dílo napsal, vidíme, že Augustinova doba byla dobou prudkých změn. Římská říše, která si nárokovala do jisté míry nepřemožitelnost, byla pro mnohé její obyvatele symbolem moci a zřejmě málokdo počítal s tím, že bude někdy někým zničena. Její rozpad však začal uvnitř dlouho před tím, než nastalo její dobytí králem Alarichem a Vizigóty. Kultury nejrůznějších božstev, jež zahrnovaly odporné obřady, o kterých Augustin jadrně píše a které neúnavně kritizuje, jsou jedním z mnoha ukazatelů blížícího se konce takové civilizace. Mohli bychom pak jmenovat rovněž mnohé filosofické školy, jež jakoby neměly co na práci, tak vymýšlely nejrůznější nauky, které s pravdou měly společného buď velmi málo nebo vůbec nic. Augustin si rozhodně při hodnocení praktik v římské říši nebere servítky. Pokud nachází cokoli, co je neslučitelné s životem podle nejvyšší Pravdy, otevřeně to kritizuje a pravou Boží moudrost, která se může zdát těm, jež Boha neznají, nepochopitelná, obhajuje s maximálním úsilím.

Dílo *De civitate Dei* patří vedle *Confessiones*, *De Trinitate* a *De doktrina christiana* mezi vrcholná díla svatého Augustina a přestože bylo původně zamýšleno jako pouhý příležitostný spis, který reagoval na aktuální společensko-kulturní změny, stalo se nakonec velmi důležitým dílem, jež by nemělo uniknout pozornosti nikoho, kdo se chce poctivě věnovat studiu teologie.⁴²⁷ Augustin jej sám rozděluje na dvě hlavní části, z nichž první je orientována silně polemicky a druhá na podrobnější výklad dějin spásy. V první části se Augustin zabývá nejrůznějšími aspekty své doby a společnosti, v níž žil. Ve své reflexi podrobuje velmi ostré kritice pohanské kultury, které v morálně upadlé římské říši vzkvétaly. Rovněž velmi často kritizuje mnohé filosofické systémy, jež se marně snažily dospět k principu světa, a poukazuje důsledně na jedinou Pravdu a zdroj veškeré moudrosti — toho, jenž je jejím samotným věčným původcem. Druhou část bychom právem mohli nazvat Augustinovou teologií dějin, neboť se snaží systematicky rozebírat jednotlivé etapy dějin spásy, jak je můžeme pozorovat v lidských dějinách, tedy v dějinách těch, kteří se, jak autor uvádí, počítají do obce Boží, i těch, kteří patří do obce pozemské. Snad právě proto také nacházíme i ve druhé části díla návrat k tématům jako jsou například řecká filosofie nebo pohanské kultury, přestože už byla zmíněna v první části díla a často dost podrobně. Každopádně nelze říci, že by tyto drobné nedůslednosti ubíraly na autentičnosti celého díla.

V naší práci jsme se pokusili v míře, v jaké to bylo v našich silách, dílo *De civitate Dei* prozkoumat optikou trinitární teologie, pneumatologie a mariologie. Augustin velmi často vypovídá o Bohu jako o jediném Tvůrci. Rovněž najdeme nesčetné množství narážek na Boží trojjedinost. Trinitárnímu tajemství se ovšem většinou věnuje jen velmi okrajově. O jeho systematický výklad se Augustin pokouší v jedenácté knize, která je současně první knihou teologicko-dějinné části díla. Pokud se podíváme na dobu, kdy zmiňovanou jedenáctou knihu sepisoval, a srovnáme ji s obdobími, v nichž se současně věnoval svému stěžejnímu spisu věnovanému trinitární problematice (*De Trinitate*), zjistíme, že v době, kdy sepisoval dílo *O Boží obci*, měl svůj pohled na tajemství Trojjediného již poměrně důkladně promyšlený. Vzhledem k tomu, že poslední redakce spisu *De Trinitate* proběhla později než práce na jedenácté kapitole *De civitate Dei*, nelze považovat jeho výpovědi o Trojjediném, jež nacházíme v jedenácté kapitole zkoumaného díla, za definitivní.

⁴²⁷ Augustin chtěl pravděpodobně ukázat jiný vztah náboženství a lidských dějin, než s jakým počítala římská kultura. Křesťanství viděl jako náboženství úzce spjaté s dějinami lidstva. Srov. KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, s. 255.

Po rozboru díla z hlediska trinitární teologie jsme se pokusili o rozbor pneumatologický. Je pochopitelné, že tam, kde je řeč o Trojici, nelze vynechat Ducha svatého a podobně, kde je řeč o Božím Duchu, není možné opomenout Boha Otce a Boha Syna, z nichž vychází. Pneumatologii nelze tedy rozhodně striktně oddělovat od trinitologie. Z tohoto důvodu se také uvedená témata poněkud prolínají. Svatý Augustin hovoří o Duchu svatém jako o tom, který je původcem veškerého pravého poznání, protože on zkoumá hlubiny Boží. Je tím, jenž dává poznání Pravdy, kterou je Kristus. Je tím, který spolu s Otcem posílá Syna jako služebníka vyvolenému lidu, aby jej zachránil od zla. Nelze přehlédnout, že severoafrický myslitel často vykládá starozákonní zmínky o dechu Božím, dechu života apod. již ve světle Letnic a v těchto biblických výpovědích vidí jednoznačně Ducha svatého, jako toho, který sám je osobou.

Nakonec jsme zkoumané dílo podrobili mariologické analýze. Jak jsme předpokládali před započítím práce, míst, která pojednávají o té, kterou si Stvořitel vybral k úkolu být matkou Spasitele, v díle *De civitate Dei* jsme mnoho nenašli. Rovněž jsme předpokládali, že tam, kde bude řeč o Matce Boží, bude také často zmíněn Duch svatý, neboť, jak víme, Maria počala z Ducha svatého.⁴²⁸ Naše předpoklady byly naplněny. Dále pak v souvislosti s Pannou Marií bylo velmi často zmíněno její trvalé panenství.

Závěrem musíme podotknout, že provedená analýza není úplně vyčerpávající. Z důvodu rozsahu typu této práce, jsme museli mnohá pojednání zjednodušit nebo úplně vypustit. Jistě by bylo možné věnovat se dílčím analýzám do mnohem větší hloubky, což ovšem nebylo vzhledem k druhu elaborátu naším cílem.

Sám za sebe mohu dodat, že četba Augustinova díla *De civitate Dei* a sledování souvislostí jednotlivých výpovědí, jejich konfrontace s odpovídajícími výpověďmi Písma svatého a magisteria a souběžné studium sekundární literatury bylo pro mě osobně velmi přínosné z hlediska hlubšího pochopení nejen problematiky trinitologie, pneumatologie a mariologie, ale rovněž také přesahu do jiných oblastí dogmatické teologie a křesťanské teologie vůbec. Vzhledem k tomu, že maximální možné poznání Boha a jeho stvořitelského záměru je pro mě, jakožto pro křesťana, bytostně důležité, byla pro mě tato vědecká práce z hlediska poznání nepostradatelným přínosem.

⁴²⁸ Srov. Lk 1, 35. Srov. KKC 484, 485, 495, 697, 717.

Použité zkratky

AG — *Ad gentes*, dekret II. vatikánského koncilu o misijní činnosti církve ze dne 7. 12. 1965, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995.

ČEP — *Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*, český ekumenický překlad, 2. vyd., Praha: Zvon 1991.

ČLP — *Nový zákon, text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.

DCD I — SANT' AGOSTINO, *La città di Dio I*, GENTILI, D., TRAPÈ, A. (eds.), Roma, 1978.

DCD II — SANT' AGOSTINO, *La città di Dio II*, GENTILI, D., TRAPÈ, A. (eds.), Roma, 1988.

DCD III — SANT' AGOSTINO, *La città di Dio III*, GENTILI, D., MONTEVERDE, F., Roma, 1991.

DH — DENZINGER, H., HÜNERMANN, P. (eds.), *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg-Basel-Roma-Wien: Herder, 2001.

DV — *Dei verbum*, věroučná konstituce II. vatikánského koncilu o Božím zjevení ze dne 18. 11. 1965, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995.

GS — *Gaudium et spes*, pastorální konstituce II. vatikánského koncilu o církvi v dnešním světě ze dne 7. 12. 1965, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995.

KKC — *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

KSNC — PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.

LG — *Lumen gentium*, věroučná konstituce II. vatikánského koncilu o církvi ze dne 21. 11. 1964, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995.

PO — *Presbyterorum ordinis*, dekret II. vatikánského koncilu o službě a životě kněží ze dne 7. 12. 1965, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995.

UR — *Unitatis redintegratio*, dekret II. vatikánského koncilu o ekumenismu ze dne 21. 11. 1964, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995.

Zkratky biblických knih uvádíme podle znění uvedeném v *Nový zákon, text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 7—9.

Prameny

AUGUSTIN, *De civitate Dei*, in SANT' AGOSTINO, *La città di Dio I*, GENTILI, D., TRAPÈ, A. (eds.), Roma: Città Nuova, 1978; SANT' AGOSTINO, *La città di Dio II*, GENTILI, D. TRAPÈ, A. (eds.), Roma: Città Nuova, 1988, ISBN 88-311-9127-6; SANT' AGOSTINO, *La città di Dio III*, GENTILI, D., MONTEVERDE, F., Roma: Città Nuova, 1991, ISBN 88-311-9131-4; český překlad: AURELIUS AUGUSTINUS, *O Boží obci I—II*, překlad NOVÁKOVÁ, J., Praha: Karolinum, 2007, ISBN 978-80-246-1284-3.

Literatura

AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, Praha: Kalich, 1999, ISBN 80-7017-301-7.

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih), český ekumenický překlad, 2. vyd., Praha: Zvon 1991, ISBN 80-7113-009-5.

BROWN, P., *Augustine of Hippo*, New York: Dorset Press, 1986, ISBN 0-088029-098-6.

DENZINGER, H., HÜNERMANN, P. (eds.), *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg-Basel-Roma-Wien: Herder, 2001, ISBN 3-451-22442-9.

Dokumenty II. Vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, ISBN 80-7113-089-3.

FRANZEN, A., *Malé dějiny církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7195-082-3.

KADLEC, J., *Dějiny katolické církve I.*, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993, ISBN 80-7067-285-4.

Kancionál, společný zpěvník českých a moravských diecézí, Praha: Zvon, 1999, ISBN 80-7113-235-7.

KARFÍKOVÁ, L., *Milost a vůle podle Augustina*, Praha: Oikúmené, 2006, ISBN 80-7298-172-2.

Katechismus katolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, ISBN 80-7192-488-1.

KRAFT, H., *Slovník starokřesťanské literatury : Život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, ISBN 80-7192-516-0.

KRANZ, G., *Augustin : život a působení*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7192-212-9.

KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, ISBN 80-7192-618-3.

- LAURENTIN, R., *Pojednání o Panně Marii*, Praha: Krystal OP, 2005, ISBN 80-85929-76-7.
- LITURGICKÝ INSTITUT V PRAZE, *Misál na každý den liturgického roku*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-429-6.
- MARROU, H., *Svatý Augustin*, Řím: Křesťanská akademie, 1979.
- MEZINÁRODNÍ PAPEŽSKÁ MARIÁNSKÁ AKADEMIE, *Matka Páně, památka — přítomnost — naděje*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, ISBN 80-7192-762-2.
- Nový zákon, text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, ISBN 80-7192-328-1.
- PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, ISBN 978-80-7195-014-1.
- Pentateuch (Pět knih Mojžíšových) : Český katolický překlad*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7192-638-8.
- POSPÍŠIL, C. V., *Dar Otce i Syna : Základy systematické pneumatologie*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003, ISBN 80-7266-135-3.
- POSPÍŠIL, C. V., *Hermeneutika mystéria : Struktury myšlení v dogmatické teologii*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ISBN 80-7195-001-7.
- POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi : náčrt trinitární teologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, ISBN 978-80-7195-123-0.
- POSPÍŠIL, C. V., *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7195-000-9.
- POSPÍŠIL, C. V., *Maria — mateřská tvář Boha*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, ISBN 80-7192-949-2.
- POSPÍŠIL, C. V., *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000, ISBN 80-7266-061-6.

- POSPÍŠIL, C. V., Základní východiska křesťanské pneumatologie, in TICHÝ, L. aj., *Duch svatý*, Velehrad: Refugium Velehrad—Roma, 2000, ISBN 80-86045-50-1.
- RAHNER, K., VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, Praha: Zvon, 1996, ISBN 80-7113-212-8.
- STÖRIG, H. J., *Malé dějiny filosofie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-500-2.
- VÍCHA, D. (ed.), *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně — Akta ze symposia pořádaného Katedrou systematické teologie dne 16. 9. 2003*, Olomouc: CMTF UP, 2004, ISBN 80-244-0787-6.
- VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské : Všeobecný úvod do Písma svatého*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0786-8.